శ్రీరస్తు.

శ్రీమహాగణపతయేనమః

భరతకల్పలతామంజరీ.

అథపూర్వరంగప్రారంభః.

శ్లో॥ వాగీశాద్యాస్సుమనసస్సర్వార్థానాముపక్రమేయ
న్నత్వాకృతకృత్యాస్యుస్తంనమామిగజాననం॥
విఘ్నానాంశమనంకర్తుంభూతప్రోచ్చాటనాయచ।
రంగభూశుద్ధిహేత్వేవపాత్రసంరక్షణాయచ ॥
ఆచార్యశిక్షాసిద్ధ్యర్థంపూర్వరంగంకరోమ్యహం॥

టీ॥ విఘ్నములయొక్కశమనంగోరకై - భూతంబులయొక్కప్రోచ్చాటనగోరకై - రంగభూమియొక్కశుద్ధితిశయంగోరకై - పాత్రసంరక్షణగోరకై - విద్యాచార్యులశిక్షాసిద్ధిగోరకై - పూర్వరంగమును జెస్తున్నాను. ... ...

శ్లో॥ నిర్భరేణుపరంపరాపరిమళవ్యాలోలభృంగాంగ
నాఝంకారైకమనోహరంసుమశరంసంధాయసం
మోహనం। కర్షంతీమదమైత్రిబంధురిమామా
పక్వబింబాధరాంబామంబురుహసనాది భజనా
రంభామహంభావయే॥

టీ॥ బైటవస్తునుండెడి పరాగంబుయొక్క పరంపరాసంబంధంబైనపరిమళంబునందు సంచరిస్తునుండెడి - భ్రమరాంగనలయొక్కఝుంకారంబె - ముఖ్యమనోహరంబుగాగల - మోహకర్మ

నవుష్పశరంబును - సంధానంబునుజేసి - ఇక్షుసంబంధియగు - ధనుస్సును- ఆకర్షణమును జేస్తునుండెడి - పక్వంబైన- బింబఫలముజొప్పునయుండెడి - అధరముగల బ్రహ్మాదేవుండు మదులగు వారలచే - జేయబడుచునుండెడి భజనయొక్క ప్రారంభముగల- నామనస్సుయందునర్తనజేస్తునుండెడి - అంబాదేవియను- నేను భావనజేస్తున్నాను. ... ...

రంగాధిదేవతాప్రార్థన

శ్లో॥ నఖచితశిరేఖానక్రమందారశాఖా మణిముకురకపోలా
మంజుశాఖాసకేలీలా ॥ కరధృతశుభవీణా కామరక్తాప్రవీణా కలయతు
మణినీవి శాపిరంగాధిదేవీ॥ ... ...

టీ॥ నఖంబులచే- జయింపబడ్డ- చంద్రరేఖగల- వక్రములగుభక్తులకు- మందారశాఖాప్రాయురాలగు - మణిమకురంబు వంటి- కపోలంబుగల- మనోహరంబులగు- యనేకవిలాసంబుగల- హస్తంబులచే- ధరింపబడిన- శుభకరంబైనవీణగల- భక్తులయొక్క యభీష్టంబును- యిచ్చేడి- యందు- సమర్థురాలగుమణిఖచితంబైన - కటివలయంబుగల- వాగ్విషయంబుగాకయుండెడి-రంగాధిదేవతయు- నాకుయభీష్టంబును- యివ్వవలెనని తాత్పర్యము. *

శ్లో॥ భరతకులభాగ్యకలికభావరసానందభూషితాపాంగే।
జగదేకమోహనకరజయజయరంగాధిదేవతేదేవీ॥ *

టీ॥ భరతకులంబునకు- భాగ్యకళికాప్రాయురాలగు- భావరసయానందములచే- యలంకరింపబడ్డ- కటాక్షంబుగల- జగంబులయందు- జ్ఞానైకమోహనంబును - జేయుచున్నుండెడి- యోరంగాధిదేవతా- సర్వోత్కృష్టురాలైయుండు. ... *

నాట్యోత్పత్తిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఋగ్యజుస్సామవేదేభ్యో వేదాన్నాట్యర్వణాత్క్రమాత్।

వాద్యంచాభినయంగీతంరసాంస్సంగృహ్యాపి భూః॥
వ్యరీరచచ్ఛాస్త్రమిదం ధర్మకామార్థమోక్షదం। యుక్తిప
గల్భసౌభాగ్య వైదగ్ధ్యానాంప్రవర్ధనం।
ఔదార్యస్థైర్యధైర్యాణాం విలాసస్యవకారణం। దుఃఖా
ర్తిశోకనిర్వేద ఖేదవిచ్ఛేదసాధనం॥
అపిబ్రహ్మపరానందాదిదమస్యధికింధవేత్। నకించిద్వృత్తే
తేలోకే దృశ్య శ్రావ్యమతఃపరం॥

టీ॥ పూర్వమునందు - బ్రహ్మదేవుండు - ఋగ్యజుస్సామవేద
మువల్ల- అథర్వణవేదమువల్లను- క్రమమున- ఋగ్వేదంబువల్ల వా
ద్యమును- యజుర్వేదంబువల్ల- అభినయమును- సామవేదంబువల్ల-
గానమును- అథర్వణవేదంబువల్ల - శృంగారాదిరసంబులను- యీ
రీతిన- సంగ్రహించి- లోకోపకారార్థమొనర్చను - యీశాస్త్ర
ము- ధర్మకామార్థ మోక్షప్రదంబుగాక - యుక్తిను- ప్రౌఢిను-
సుభగత్వము- వైదగ్ధ్యము - పిట్టను- వృద్ధికరంబైయుండును - మరి
యు- దుఃఖము- మనోవ్యథా- శోకము- నిర్వేదము - ఖేదము- పీ
ట్లనుపరిహారకంబైయుండును- గనుక- బ్రహ్మానందముగంటే- యీ
శాస్త్రంబు- యధికంబైన-యానందకరంబైయుండును- దీనికంటే-
లోకంబులయందు- జూచుటకు- వినుటకు- యోగ్యంబైనది- యేవి
లేదనితాత్పర్యము. ... ... *

యీశాస్త్రప్రతిపాదితంబైననాట్యభేదలక్షణమ్.

శ్లో॥ నాట్యంనృత్తంనృత్తమితి మునిభిఃపరికీర్తితం॥

టీ॥ నాట్యమనియు - నృత్తమనియు నృత్యమనియు-నారదాది
ఋషులచే-నాట్యశాస్త్రముయని-త్రివిధంబుగాజెప్పబడియున్నది.

శ్లో॥ నాట్యంతన్నాటకేప్యేవ యోజ్యంపూర్వకథాయుతం॥

టీ॥ నాట్యమనగా - నాటకాదులయందు పూర్వమందుజెప్ప

బడిన-కథలో- గూడియుండేది- నాట్యమనబడును.

శ్లో॥ రసభావవిహీనంతు నృత్తమిత్యభిధీయతే॥

టీ॥రసభావములచే-రహితం - తాళలయానుగుణ్యమైనది-నృ
త్తమనబడును- ... ...

శ్లో॥ రసభావవ్యంజకాదియుతంనృత్యమితీర్యతే॥

టీ॥ రసమభావము- పీట్లవ్యంజకాదులచే- యుక్తంబైనది- నృ
త్యమనబడును- ... ... *

శ్లో॥ ఏతత్త్రయంద్విధాభిన్నంలాస్యంతాండవసంజ్ఞికం।

టీ॥పూర్వంజెప్పబడిన-నాట్యనృత్తనృత్యములు-మూడును- పి
మ్మట- లాస్యమనియు-తాండవమనియు - రెండువిధములగావిభ
జింపబడియుండును- ... ... *

శ్లో॥ సుకుమారంతుతల్లాస్యముత్థానంతాండవంవిదుః॥

టీ॥కూర్చుండి- సుకుమారమగునట్టి-రసభావంబులను- యభిన
యించినది-లాస్యమనబడును-నిలువబడిరసభావంబులను - యభిన
యించినది-తాండవంబనబడును-

శ్లో॥ద్రష్టవ్యేనాట్యనృత్యేసర్వకాలేవిశేషతః॥

టీ॥ నాట్యనృత్యముల-రెండును- సమస్తకాలంబుల యందు-
జూచుటకుయోగ్యంబులైయుండును. ... ... *

శ్లో॥ నృత్తంతత్రతనరేంద్రాణామభిషేకేవహోత్సవే।
యాత్రాయాందేవయాత్రాయాంవివాహేప్రియసంగమే॥
నగరాణామగారాణాంప్రవేశేపుత్రజన్మని।
శుభార్థిభిఃప్రయోక్తవ్యంమాంగల్యంసర్వకర్మసు॥

టీ॥ పూర్వోక్తంబులైన-నాట్యనృత్య- నృత్తంబులయందు-నృ
త్తము- రాజులయొక్క- పట్టాభిషేకసమయములయందును- వివా
హంబుమదులైన- యున్నపకాలంబులయందును-దేవయాత్రలయం

దును- మిత్రులుగూడినసమయమందును-పట్టణప్రవేశకాలంబులందు-మాతనగృహప్రవేశకాలములందును పుత్రజననకాలమందును-శుభేచ్ఛగలవారిచే- మాంగల్యప్రదంబగు- నృత్తము ప్రయోగింపుటకు-యోగ్యంబని-చెప్పబడియున్నది-

యీనాట్యవేదంబు-భూలోకమునకువచ్చినక్రమము-

శ్లో॥ నాట్యంనృత్తంతదనర్తనంచత్రిధైవోదేతనర్తనం॥
నాట్యవేదందదౌపూర్వంభరతాయచతుర్ముఖః॥
తతశ్చభరతస్సార్ధంగంధర్వాప్సరసాంగణైః॥
నాట్యంనృత్యంతథానృత్తమగ్రేశంభోః ప్రయుక్తవాన్॥
ప్రయోగంమృదుతత్కృత్వాసప్రయుక్తంతతోహరః॥
తండునాదగణాగ్రణ్యభరతాయవ్యదీదిశత్।
బుధ్వాతుతాండవంతండోమత్యేభ్యోమునయోనవన్
పార్వత్యాస్యనుశిష్టాచలాస్యంబాలాత్మజాఉషా॥
తయాద్వారవతీగోప్యస్తాభిస్సారాష్ట్రయోషితః।
తాభిస్తుశిక్షితానార్యో నానాజనపదాశ్రితాః॥
ఏవంపరంపరాప్రాప్తమేతల్లోకేప్రతిష్ఠితం॥

టీ॥ నర్తనరూపకంబయిన - నాట్యవేదము నాట్యమనియు-నృత్యమనియు-నృత్తమనియు- మూడువిధంబులుగా- బుట్టుచున్నది. యని- ఆదిజోప్పన- ఆచార్యభరతులుకొరకు - బ్రహ్మదేవుండు- బ్రహ్మానందముగంటే- యధికంబైన-యానందమును- యిచ్చెడువంటిది-గనుక-నుపదేశించెను- నంతరంబు- భరతాచార్యుండు- గంధర్వులు- యప్సరస్సులు-వీరులసమూహంబుదోడ - యీనాట్య-నృత్య-నృత్తములు -పరమేశ్వరునియొకరు- పురోభాగంబునందు- ప్రక్రమించెను - నంతరంబుపరమేశ్వరుండు - యీనాట్యవేదంబును- ప్రయోగమునజే-మృదువైనదియని- స్మరించి- చ

కితగా ప్రయోగింపబడియున్నదియని- తండుదోడగణాగ్రణ్యుండగు-ఆచార్యభరతునిగొరకు.యీనాట్యవేదరహస్యంబునును-యుపదేశించెను - నంతరంబునులు- ఋషులు- గణాధ్యక్షుండగు-తండువల్లయీతాండవంబును-దేలిశి.మానవులుగొరకు- యుపదేశించిరో-యారీతున.పార్వతీ- దేవిచేతను - లాస్యమున గురించి బాణాసురుపుత్రియైన - ఉషాదేవి- శిక్షింపబడునుయని - తాత్పర్యము- యీఉషాదేవిచేత- ద్వారవతీగోపికాస్త్రీలు-శిక్షింపబడిరి- యాగోపికాస్త్రీలుజే-సౌరాష్ట్రదేశీయ స్త్రీలు-శిక్షింపబడిరి- వీరులచే- నానాదేశంబుయందుండెడి-స్త్రీలుశిక్షింతులైరి. యీరీతున-పరంపరలుజే- యీమర్త్యలోకంబునందు - యీనాట్యవేదము-ప్రతిష్ఠితంబై యుండును- ... ... *

అథనాట్యభేదాః.

శ్లో॥ శుద్ధదేశీబహువరిత్రివిధంపరికీర్తితమ్।
శుద్ధంమార్గంశుభంప్రోక్తందేశీలోకానురంజనీ॥
బహువారీవిధంనృత్తంభాగ్యనాశకమీరితం॥
బహువారీవిధంతేషు దూరతఃపరివర్జయేత్॥

టీ॥ నృత్తంబు- శుద్ధం-దేశీ-బహువరీ- యని- మూడువిధంబులు- గలిగనదైయుండును-వీట్లయందు-శుద్ధమార్గంబనెడి- నృత్తము-శుభకరంబని-జెప్పబడియున్నది- దేశీమార్గంబనెడి - నృత్తము- జనులకు- అనురంజనకరంబని జెప్పబడియున్నది - బహువారీవిధంబైనన్నృత్తము-భాగ్యనాశకరంబని- జెప్పబడియున్నది-గనుక- ఈబహువారీయనెడినృత్తము- దూరంబుగావర్జింపవలయు-

శ్లో॥ రాజాస్థానేసభాస్థానేదేవాగారేయథాక్రమం।
బాహ్యమభ్యంతరంనాట్యంశుభదంశాస్త్రసమ్మతం॥
శుద్ధదేశీవిధంనాట్యంద్వివిధంమంగళప్రదం।

ఏవంనృత్తంమహాశ్రేష్ఠంసర్వకామార్థసిద్ధిదం।
భుక్తిముక్తిప్రదంన్యాయాంనృత్తోత్సవమువంజనః॥

టీ॥ శుద్ధం. దేశీయని-ద్వివిధంబైన- నాట్యము-రాజాస్థానంబునందు- సభాస్థానంబునందు-దేవాగారంబునందు- బాహ్యాభ్యంతరాలయందు- క్రమంబుగా-జనులకు-మంగళప్రదమనియును-సమస్తపురుషార్థసిద్ధినిచ్చునదియును- భుక్తిముక్తిప్రదమనియును- శాస్త్రసమ్మతంబైనదియను- దెలిసి ఈ నాట్యంబును- విద్వాంసులు- మహాశ్రేష్ఠంబైనదనృత్తోత్సవమని- జెప్పుదురు- *

అథచతుర్వింశతినాట్యభేదాః

శ్లో॥ శృంగారనాట్యముగ్రంచభృంగినాట్యంచచిత్రకం॥
నారినాట్యంశబాళీయంశుద్ధనాట్యంతథాశ్రుతమ్।
హస్తబాళీయనాట్యంచమార్గనాట్యంచసమ్మతం॥
అంగహారాఖ్యనాట్యంచపాదచారీచపార్శ్వకం॥
ముఖబాళీయనాట్యంచలవణీనాట్యమీరితం।
దేశీనాట్యంఫెరణీచవిలాసనాట్యం తతఃపరం॥
తాండాళంచసంధిశ్చపాంతనృత్యంప్రకాశ్యతే।
భూచారినాట్యమావృత్తంవిద్యుద్భ్రమరనాట్యకం॥
పుష్పాంజలిస్తునాట్యంచచతుర్వింశతినాట్యకం॥
యిత్యాది నాట్యభేదాశ్చభరతజ్ఞైరుదాహృతాః॥

టీ॥ శృంగారనాట్యమనియు- ఉగ్రనాట్యమనియు - భృంగినాట్యమనియు - చిత్రనాట్యమనియు - చారినాట్యమనియు - బాళీయనాట్యమనియు- శుద్ధనాట్యమనియు - హస్తబాళీనాట్యమనియు-మార్గనాట్యమనియు- అంగహారనాట్యమనియు- పాదచారీనాట్యమనియు- పార్శ్వకనాట్యకమనియు - ముఖబాళీయనాట్యమనియు - లవణీనాట్యమనియు - దేశీనాట్యమనియు-

ఫేణీనాట్యమనియు- విలాసనాట్యమనియు - తాండాళికనాట్యమనియు. సంధినాట్యమనియు- ప్రాంతనాట్యమనియు-భూచారినాట్యమనియు- ఆవృత్తనాట్యమనియు. విద్యుద్భ్రమరినాట్యమనియు - పుష్పాంజలినాట్యమనియు- యీరీతున నాట్యము- ౨౪ - యిరువైనాల్గువిధంబులవలదైయుండును- యీనాట్యభేదంబులు - భరతశాస్త్రజ్ఞులచేత జెప్పబడియుండును యీనాట్యకర్తలగు - సదాశివాది- ౩౬- ముప్పైయారు గంధర్వకర్తల- నామంబులు - యీగ్రంథాదియందు జెప్పబడియుండును. *

రంగమంటపలక్షణమ్

శ్లో॥ సమస్తరాజ్యఉర్వీకాగారేకృష్ణాదయోభవేత్।
భూమిస్తత్రదకర్తవ్యాకారితిః నాట్యమంటపః॥
అస్థికీలకపాలానితృణగుల్మానిశోధయేత్॥
ప్రాగ్యుత్తరాణిసామ్యంచవిశాఖాపిదరేవతీ॥
హస్తతిష్యానురాధాచప్రశస్తానాట్యకర్మణి।
పరితశ్చతురశ్రాన్యుభిత్తయోగృహనిర్మితాః॥
సుధాసంధ్యవలేపశ్చవిస్తారోత్రయసంయుతః॥

టీ॥ సమస్తరాజ్యమనంతు- భూమియు - కృష్ణశుక్లవర్ణములగలదై- బుట్టియుండునో-యాభూమియందు అస్థులు-కంటకంబులు-కపాలంబులు-తృణగుల్మంబులు - లేనట్లుశోధించి - ఉత్తర- ఉత్తరాషాఢ- ఉత్తరాభాద్ర- మృగశిర- రేవతి- హస్త- పుష్యమి - అనురాధ- యనెడి- నాట్యకర్మప్రశస్తంబులగు- నక్షత్రంబులయందు- నాల్గుమూలలు- గలుగునట్లు- రంగమంటపనిర్మాణంగోరకు- భిత్తులును- విస్తరింపుజేసి- సున్నము జేతను - సంధులయందు - లేపనముగలిగినదిగాను- విస్తారము-వున్నత్తంబు- వీట్లదోడ-సంయుక్తంబైన- నాట్యమంటపము- జేయయోగ్యము.

శ్లో॥ రమ్యాంకుసుమసంకీర్ణాంస్వర్ణరత్నవిభూషితం।
చిత్రోజ్జ్వలవితానాఢ్యంధీపికాశతశోభితం॥
పశ్చిమద్వారరహితంకర్పూరాగరుధూపితమ్।
ఏవంవిధగుణైర్యుక్తంమంటపంనృత్తదర్శనే॥

టీ॥ నృత్తదర్శనకాలంబునందు- యీరంగమంటపము-రమ్యంబై- పుష్పంబులచే-సంకీర్ణంబై- ద్రవ్యరత్నంబులచేభూషితంబై- చిత్రంబగునట్లు- ప్రకాశిస్తునుండెడి - మేలగట్టుచే - శ్రేష్ఠంబై - దీపికాశతంబుచే- శోభితంబై - పశ్చిమద్వారరహితంబై-కర్పూరాగరుధూపధూపితంబై- యెవంవిధంబులైన- గుణములచే- యుక్తంబై - యుండవలయు - ... ... *

రంగస్థలమనగ

శ్లో॥యత్రమేళనసంప్రాప్తిస్తద్రంగస్థానముచ్యతే॥

టీ॥ ఋచ్చట- సభానాయక- రాజపుత్ర- మంత్రి- సభాసద- విద్వజ్జనంబులు- మరియు- వేత్రధారి. సశస్త్రమృదంగధారి- మదులగు- నాట్యోపాంగజనులు- మదులైన వారులయొక్కసమ్మేళనము గలిగియుండునో- యది రంగస్థానంబనబడును-

సభానాయకలక్షణము-

శ్లో॥ శ్రమాధీమాన్వివేకీవితరణనిపుణోగాన విద్యాప్రవీణస్సర్వజ్ఞః కీర్తిశాలీసరసగుణయుతోహావభావవిద్యభిజ్ఞః। మాత్సర్యాద్యైర్విహీనః ప్రకృతిహితసదాచారశీలస్సదాసీద్ధీరోదాత్తః కళావాన్న

సంసగుణంబులచే- గూడినవాడును- హావభావాదులయందు - దెలిసినవాడును- మాత్సర్యద్వేషంబులచే- రహితుండగువాడును- ప్రకృతిహితంబయిన- సదాచారశీలుండగు - దయావంతుండగు - ధీరోదాత్తుండగు- విద్యావంతుండగు- రాజనీతులయందు- చతురుండగు- వాడుయివ్వండోయితడుసభానాయకుండనబడును,

శ్లో॥ శృంగారరససంయుక్తః పాత్రాపాత్రవిశేషవిత్।
శ్రీమాన్గుణలవాంశ్చాపిగ్రహీతాకౌతుకోరవః॥
వాగ్మీనిర్మత్సరోధీరఃసద్ధర్మనిపుణస్సుధీః।
గంభీరభావకుశలస్సకలానురలాస్వపి॥
సమస్తశాస్త్రవిజ్ఞానసంపన్నఃకీర్తిలోలుపః॥
ప్రియవాక్పరచిత్తజ్ఞస్తూర్యత్రయవిశేషవిత్।
స్వాధీనపరివారశ్శుభాజ్ఞాసనిభర్తరః।
సత్యవాదీదయశీలఃప్రసన్నవదనాంబుజః।
స్థిరప్రేమాపరసజ్జనశ్చకరుణావరుణాలయః॥
ధర్మిష్ఠఃపాపరహితోవిద్వద్బంధుస్సభాపతిః॥

టీ॥ శృంగారరసంబుచే- యుక్తుండగు - పాత్రాపాత్రంబులయొక్క- విశేషంబుజెలసినవాడగు- ఐశ్వర్యవంతుండగు - సద్గుణములయొక్క- లేశంబులను- గ్రహించువాడగు-కౌతుకంబునందు- యాసక్తువాడగు- వాచాలకుండగు- మాత్సర్యరహితుండగు- ధీరుండగు- సద్ధర్మంబులయందు-నవధానుండగు- బుద్ధిశాలియగు- గంభీరంబయిన- మనస్సుగలవాడగు- సకలవిద్యలయందు- కుశలుండగు- [illegible] యొక్క- [illegible] యగు- యాసక్తుండగు- [illegible]-

యిన-పరివారజనంబుగలవాడగు- భావంబును-దెలిసినవాడగు-రసంబులజే - పరిపూర్ణంబయినవాడగు-సత్యంబయినవాడుగలవాడగు- సమర్థుండగు-ప్రసన్నంబయిన-వదనకమలంబుగలవాడగు-స్థిరంబయినప్రేమగలవాడగు-శృంగారాదినవరసంబులను-దెలిసినవాడగు-కరుణారసంబునకు-సముద్రప్రాయుండగు- భామినకుండగు-పాపంబులజే-రహితుండగు-విద్వజ్జనులకు బంధుయగువాడు- సభాపతియనబడును. ... ... *

మంత్రిలక్షణమ్

శ్లో॥ ఏవంతేస్సిరభాషిణోగుణపరాశ్శ్రీమద్యశో లంపటాభావజ్ఞాగుణదోషభేదనిపుణాశ్శృంగారలీలారతాః। మధ్యస్థా నయకోవిదస్సహృదయాస్సత్పండితాభాంతితే భాషాభేదవిచక్షణాస్సుకవయోయేవప్రభూమంత్రిణః॥

టీ॥ స్థిరంబులైన - భాషలుగల వారులగు - సుగుణంబులయందాసక్తులగు- సత్కీర్తియందు- యాసక్తులగు - భావంబులను-దెలిసినవారులగుగుణదోషంబులయొక్క-భేదంబులను దెలిసినవారులగు- శృంగారలీలలయందాసక్తులగు. వ్యవహారాదులయందు మధ్యస్థులగు. రాజనీతులను. దెలిసినవారులగు- సహృదయులగు-సత్పండితులుగు-భాషాభేదంబులయందు- విద్వాంసులగు - నతరులగు-యేమంత్రులు. ప్రభుసాన్నిధ్యమందు - ప్రకాశిస్తుండుదురో- యామంత్రులు-వృద్ధిబొందుదురు. ... *

సభామేళనేతదుపవేశలక్షణమ్.

శ్లో॥ నృపతిప్రాఙ్ముఖస్త్రిదివిశేతవరాసనే।
రాజపుత్రోవహామాత్యో పరమంత్రిణాదయః॥
అన్యేపిదక్షిణేపార్శ్వేవిశేయుర్మహీపతేః।

వామపార్శ్వేనిషీదన్తుస్యుర్విలాసిన్యస్తథాపరే।
తిష్ఠేత్పురతోవేత్రీవినయేనాతిదూరతః॥

టీ॥ యారంగమంటపమునందు-సభానాయకుండైనరాజు శ్రేష్ఠంబైన- సింహాసనమందు పాఙ్ముఖుండై - గూర్చుండుకోవలయు- రాజపుత్రుండు- మంత్రియు. యితరదేశస్థులైనరాజులు-తదితరజనులు- యారాజుకు-దక్షిణభాగంబున- గూర్చుండుగొనియుండవలయు. స్తుతిపాఠకులు- మాగధులు. సూతులు - కవీశ్వరులు-నటులు- నర్తకులు - యారాజుయొక్కవామపార్శ్వంబునందు- గూర్చుండుగొనియుండవలయు- విలాసినీజనులు. పశ్చిమభాగమునందు-గూర్చుండుగొనియుండవలయు, వేత్రధారియు- వినయముజే. పురోభాగంబుననమీపంబునందు-నిలచినవాడై యుండవలయు-

సభాలక్షణమ్.

శ్లో॥ యాహంసీవపదక్రమేణచతురాయాస్వర్ధునీవామలానిత్యంవిష్ణుపదేరతాకమలినీవాసన్నహంసావళిః॥
యారాకారజనీవచాఖిలకళాపూర్ణాద్విజేంద్రాశ్రితావాణీవచ్చతురాననప్రముదితాసైషాసభారాజతే॥

టీ॥ పాదవిన్యాసంబులజే-చతురంబైన- హంసజోస్పదన-వేదంబులయొక్కపదక్రమంబులజే- చతురంబైనది- యదియు- నిర్మలంబైన-సర్వకాలంబులయందు. విష్ణువుయొక్క-పాదంబునందు-యాసక్తంబైన-స్వర్గముజోస్పదన-నిర్మలంబైనదియు - విష్ణువుయొక్క-పాదంబునందు-యాసక్తంబయినది-యదియో-సమీపవర్తియగు-హంసంబులయొక్కసమూహంబుగల- కమలలతాజోస్పదన- సమీపవర్తియగు-పరమహంసులయొక్క - సమూహంబుగలది-యదియో-సమస్త బుద్ధులైన-సేవకులజే- సంపూర్ణుండగు-[illegible]

నామస్తుబులైన-చతుష్షష్టివిద్యలు-సంపూర్ణులను - బ్రాహ్మణులు-యాత్రయుంచియుండేది-యదియో- బ్రహ్మదేవునిచే సంతోషింపబడ్డ- సరస్వతీదేవిచూపున-నాల్గుముఖములచే - సంతోషపెట్టబడినది-యదియో-యాయీసభా-ప్రకాశిస్తుంనది-

సామాజికలక్షణమ్

శ్లో॥ మహామతిసముద్భూతాస్సర్వశాస్త్రవిశారదాః।
సంగీతజ్ఞావిశేషజ్ఞాస్సమాజిలేంద్రియాః॥ అవస్థ
రాస్సామిభక్తాస్సభ్యాఏవంవిధామతాః॥

టీ॥ సభయందు-జేరి-యుండేజనులు-సత్కులమందు-బుట్టినవారును-సమస్తశాస్త్రంబులయందు - విశేషంబుగా-దెలిసినవారులు సంగీతమును- దెలిసినవారులు- విశేషముగా-విసికులగువారులు. యింద్రియనిగ్రహంబుజేసినవారులు - మాత్సర్యంబుజేరహితులగువారులు-స్వామియందుభక్తిగలిగియుండువారులు- యీరీతున-యుండవలయు- ... ... *

బృందలక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రవిశేదథరంగోర్వీంసాంప్రదాయకబృందకమ్।
గాత్రవాదకసంఘాతంబృందమిత్యభిధీయతే॥
చత్వారోముఖ్యగాతారఃద్విగుణాస్సమగాయకాః॥
గాయంత్యోష్టౌచసంప్రోక్తాస్తాళధారిచతుష్టయం॥
మార్దంగికాశ్చచత్వారోవంశకానాంచతుష్టయం॥
ఏవంచోత్తమబృందంస్యాత్తథాతద్వ్యంతత్త్రియత్నతః॥
మధ్యమంస్యాత్తదర్ధేనతదర్ధేనలఘుస్మృతం॥

టీ॥ నంతరమందు-రంగస్థలభూమిని-సాంప్రదాయకంబయినబృందము ప్రవేశించవలయు- సాంప్రదాయక-బృందమనగా- గానము-జేసేవారులు-వాద్యవాదనమును- చేసేవారులు - వీరులయొక్క-సమూహంబు- బృందకమగుటయును- ... *

యేబృందంబునందు- ౪- నలుగురుముఖ్యగాయకులు - తద్వసుగం- ౮- సమగాయకులు- ౮- గానముజేసేస్త్రీలు-౪- నలుగురు - తాళధారులు- ౪- నలుగురు- మృదంగవాద్యకులు-౪-వంశవాద్యకులు- యిట్లయుండెడి- బృందము- యుత్తమబృందకమగును - గనుక- యీయుత్తమబృందకముఅప్రయత్నమువల్ల-తెర్చుకోవలయు-

పంచవాద్యలక్షణమ్

శ్లో॥ సకలావాయుజాశ్చర్మలోహశారీరజాస్తథా॥
వీణాదయస్తుసకలాఃవంశాద్యావాయుజాస్తథా।
చర్మజాశ్చమృదంగాద్యాలోహజాలోహజాస్తథా॥
శారీరజాగీతనాదాద్యాంపంచవిధంజగుః॥

టీ॥ సకలజాలుఅనియు- వాయుజాలుయనియు-చర్మజాలుయనియు- లోహజాలుయనియు- శారీరజాలుయనియు - వాద్యంబులపంచవిధంబులుగాయుండును-యివియేవియనగా- వీణా- తంబూరీ- కిన్నరీ- దండీ. రబాబు శామాక్షీ-సారంగము- యివి-సకలవాద్యాలనబడును- మురళీ- నాగస్వరము- దేవసరము-శంఖము- మహవీణా- భుపాంగము- మదులైనవి- వాయుజాలనబడును- మృదంగము- భేరీ- ఢక్కా- ఢవణీ- తమట-యివిమదులైనవి - చర్మజాలనబడును- లోహతాళంబులు-మదులైనవి-లోహజాలనబడుగీతాదులు- శారీరజాలనబడును- యీరీతున- వాద్యముపంచవిధంబయియుండును. సంగీతలక్షణమ్.

శ్లో॥ గీతంవాద్యంచనృత్తంచత్రయంసంగీతముచ్యతే॥
శుద్ధంచదేశీతిచద్వేధాతత్రమార్గస్సదేవ్యతే॥
యోమార్గస్తువిరించాద్యైఃప్రయుక్తోభరతాదిభిః॥
దేవస్యపురతశ్శంభోస్సశుద్ధః పరికీర్తితః।

తద్దేశీయజనానాంతుమనసోయత్రరంజనం।
గానంతద్వాదనంనృత్తంతద్దేశ్యభిధీయతే॥

టీ॥ గీతము- వాద్యము- నృత్తము- యీ 3 న్ను సంగీతంబనిజెప్పబడును- సంగీతమందు- శుద్ధము- దేశీ యని-మార్గము-రెండు ప్రకారంబుగాజెప్పబడియుండును- బ్రహ్మదేవుండు మొదలైన వారలచే- భరతాదులచే- పరమేశ్వరునియొక్క- పురోభాగంబునందు-ప్రయోగింపబడియుండునో-యదిశుద్ధమార్గంబనియు-యావనమార్గంబనంబు- గానము-వాద్యము- నృత్తము- యివి 3 న్ను దేశీయజనులయొక్క- మనస్సుకు- రంజకమగునట్టుగా- యుండునో- యది- దేశీమార్గంబనియు- చెప్పబడియుండును.

గాయకలక్షణమ్.

శ్లో॥ వివిధాలాపచతురోగ్రహమోక్షేచశిక్షితః।
స్థానత్రయ విశేషజ్ఞోగంభీర మధురధ్వనిః।
నానారాగ విశేషజ్ఞస్తాళభేద ప్రయోగవిత్।
వశీజితత్రిమోరక్తః కంఠస్వరవిధానవిత్॥
పునఃపునశ్చరాజ్ఞస్తుప్రాధిచిత్రోపరంజకః।
శిక్షితస్సదుపాధ్యాయాత్స్వరసప్తకభేదవిత్।
అకాకులీవిధావజ్ఞోగాయకఃపరికీర్తితః॥

టీ॥ నానావిధంబులైన- యాలాపంబులయందు- సమర్థుడగు- స్వరగ్రహమోక్షంబులయందు- శిక్షితుండగు- మంద్రమధ్యమ తారకంబులయందు- విశేషజ్ఞతయగు- గంభీరంబయిన- మధురస్వరంబుగలవాడగు- అనేకరాగవిశేషంబులు-దెలిసినవాడగు- తాళ భేదప్రయోగంబులును దెలిసినవాడగు - పరాధీనుడుగాక యుండువాడు- జితత్రిమగలవాడగు- సంగీతానురక్తుండగు - కంఠసంబంధంబులైన- స్వరములయొక్క క్రియదెలిసినవాడగు - మాటికి

మాటికి - రాజుయొక్క ప్రాధంబయిన చిత్తమునకు - ఉపరంజకుండగు దెలిసిన ఉపాధ్యాయులవల్ల శిక్షితుండగు సప్తస్వరములయొక్క భేదంబులు దెలిసిన వాడగు శోకభీత్యాదులచే బుద్ధివధ్వనివికారంబులేనివాడగు - యీగుణంబులుదోడగూడియుండువాడు గాయకుడనిజెప్పబడును.

ఆలాపవాళికాలక్షణమ్

శ్లోకరోతిస్వేష్టరాగేణశుష్కాలాపంతుగాయకః।
నర్తకీనృత్తకాలేతుపాత్రోక్తాలాపవాటికా॥

టీ॥ నర్తకియొక్కనృత్తకాలంబునందు- గాయకుండు - తనకిష్టంబైన- రాగముచేత-శుష్కాలాపమును- జేస్తునాడో - యాశుష్కాలాపకూపకంబైన- గీతి- ఆలాపవాటికాయనబడును,

మృదంగలక్షణమ్-

శ్లో॥పురాముర సురంహత్వాభగవద్భక్తవత్సలస్తత్ర।
తత్ర శేషరూపాద్యాస్తుద్వాదశంక్ష్మాధ్వాస్వభుః॥

టీ॥ పూర్వమునందుసమర్థుండైన- భక్తులయందువాత్సల్యంబుగల- భగవంతుడైనవానారాయణమూర్తి- మురాసురునిసంహరించి యతనిదేహమును-స్వీకరించి మదళమును జేసెను.

శ్లో॥ రక్తచందనపిండేనభాదిరస్యచవావునః।
నిర్దోషేణాన్యజేనాపికారయేన్మదళంసుధీః॥
అష్టచత్వారింశదాహురంగుళానిప్రమాణకమ్।
చతుర్దశతువామ్యేదక్షిణేతుత్రయోదశ॥
మధ్యేద్వాంగుళ్యున్నమితంతుర్యాద్వృత్తంతుమర్దళం।
తన్మధ్యేగోటరంవృత్తంరంధ్రాకారేణకారయేత్॥
చర్మత్రయయుతేచక్రేకృత్వాతుతతఃపరం।
ఏకస్యమధ్యమేభాగేచ్ఛేదయేద్వాదశాంగుళం॥

తద్వక్రంయోజయేదన్యత్సర్వథా చక్రకూబరౌ॥
చక్రాంతరేణ సంయోజ్య తిర్యక్చక్రేణ సంస్థితిర్బంధకం॥
తద్వాయాం స్థితిం కృత్వా చక్రమన్యత్ప్రయోజయేత్॥
ద్వాదశాంగుళమాత్రేణ తుంబవక్షః మేద్వతుల్యతః॥
సీతయోత్పాదయేత్సర్వచక్రకాణి చమాత్రతః॥
తద్వదేవాన్యేనిష్యచక్రబంధం ప్రకల్పయేత్॥
అష్టాంగుళప్రమాణేన సేనాధవతుర్థాన్యేనమాత్రతః॥
చక్రస్య దక్షిణే భాగే నేమిమధ్యభాగమ్॥
సమాంతరగతమాత్రేణ తథాన్యేవాజినేన చ॥
చక్రిణోమాత్రికాబంధాకారేణాపి వేష్టయేత్వృధం॥
తత్పరిణ్యాదనిదానాసంయత్తత్సంస్థాం ప్రకల్పయేత్॥
ఏతల్లక్షణసంయుక్తం సంధికేశ్వరదైవతం॥
పాత్రేతేన్నృత్తవాదనం తుంబవాదయేత్తాళకోవిదః॥

టీ॥ రక్తచందనస్యాపి తుంబవాద్యం పిండముచేతనుళాని- ఖాదిరి వృక్షముయొక్క-పిండముచేత నేగాని-అథవా: దోషరహితంకాని- యితరవృక్షములయొక్క - పిండముచేత నేగాని - బుద్ధిశాలియగు నరుడు - మృదంగము చేపించవలయు యదియట్లనిన - ౪౮ యంగుళాలుపొడుగు- యాడమముఖమునందు - ౧౪ - యంగళాలు వెడల్పు - దక్షిణముఖమునందు - ౧౩ - యంగుళాలు వెడల్పు - యడమముఖానికి- ౧- యంగుళప్రమాణం- అధికన్యూనముగా మృదంగ మధ్యభాగంబునందు - అర్ధాంగుళమున్నతముగా - వృత్తాకారముగునట్లు- ఉదకాకృతిని చేయవలయు - యీమూడంగికమధ్యమునందు-వృత్తాకృతియగు పొర్రనురంధ్రాకారముగా- చేపించవలయును- చర్మత్రయయుతంబైన- రెండుచక్రంబులును జేసి - వగచక్రముయొక్క- మధ్యభాగంబునందు- ౧౨- యంగుళప్రమాణంబైన

పించి- యాచక్రమును- చక్రాకారంబైన - రెండువచర్మముదోడను- చేర్చి- యీచక్రంబులయొక్క - అంత్యభాగములయందు-౩౨ నేత్రంబులును- గావించి-పూర్వమునందుసంస్కరింపబడిన-యాచక్రమును- వామముఖమునందుయుంచి- యితరంబగు - చక్రముయొక్క-- మదటిది- కొనదియైన - చర్మములను - మధ్యభాగమునందు- ౧౨- యంగుళప్రమాణము- వర్తులాకృతియగునట్లు- ఛేదించి- మధ్యమునందుయుండెడి- చక్రాకారంబైన-చర్మముదోడనుబొదిగి- యాచక్రమును- దక్షిణముఖమునందుయుంచి - యీద్వక్రద్వయబంధనమును- జేయువలయు- యదియట్లనిన- రెండుయంగుళప్రమాణంబుగల- యితరచర్మముచే- ౪- అవర్తులు-చక్రద్వయమునందు- యుండెడి-౩౨- నేత్రంబులయందు- క్రమముతప్పక- దృఢమగునట్లు- యర్గళవలయు- యేప్రకారంబున - యితరంబగు- ౧- యంగుళప్రమాణంబుగల- చర్మముచేత - యాచక్రద్వయమును- గోమూత్రికాబంధాకారముచేత - దృఢంబుగా- బుట్టవలయు- యీమృదంగంబునందు- సన్నాదమునకు - కారణంబయినది యేసంస్కారమో- యాసంస్కారమును-కల్పించవలయు- యనగాకరణిచేయవలయు- యీలక్షణంబుదోడ- యుక్తంబైయుండెడి- సంధికేశ్వరదయివతముగల మృదంగమును - తాళంబులును జక్కగా తెలిసినవిద్వాంసుండుగీతమునందునృత్తమునందువాదనమును చేయవలయు. పాత్రోత్పత్తిలక్షణమ్.

శ్లో॥ నేపథ్యంనర్తకీహస్తా ప్రేషకస్తుపితాప్రభుః।
పూర్ణంనవరసైర్భావైః పాత్రస్యాంగంక్రియోద్భవం॥

టీ॥ నేపథ్యంబు- నటకి- తల్లి- ప్రేషకుండైన- ప్రభువు- తండ్రి- నవరసంబులనెడి- భావంబులచేత-పాత్రియొక్క-ఉద్గమక్రియచేతనుయుద్భవించియుండును. ... ... *

పాత్రశబ్దలక్షణము.

[illegible]

టీ॥ [illegible] పాదచారిణుని- తకారము [illegible] ఆలంబనము- రేఫము- రాగంబున- లూనూటదేరినది- పాత్రియనబడును. నత్వాసిద్ధియగు . నటియొక్క అంగామలయందు-దేవతలు నాట్యశాలమందు యాశ్రయించియుండే- క్రమము.

శ్లో॥ పాత్రేన్యాంగమతిష్ఠంతి దేవతాస్సమపాశ్రితాః॥
బ్రహ్మరంధ్రస్థితో దేవః సదాశివఇతీరితః॥
లలాటే క్షేత్రపాలస్తు శాక్యఃకట్యంతరేస్థితః॥
మణిబంధేమహాదేవో పరమేశస్థితోమహాన్॥
కరస్థలేదలాలక్ష్మీ కరాగ్రేజయపార్వతీ।
వక్షస్థలేహృషీకేశః స్తనయోర్మేరుమందరౌ॥
నాభౌతుదేవతాలక్ష్మీ జఘనేపృథివీతథా।
ఊర్వోర్దేవస్సహస్రాక్షః జంఘయోఃకమలాసనః॥
జాన్వోశ్చదేవతావాయుఃపృష్ట్యోశ్చవరదాసుతః।
ఉభయోఃపాదయోరేతౌ చంద్రసూర్యావుదీరితౌ॥

టీ॥ పాత్రయొక్కయంగంబులయందు - దేవతలు - యాశ్రయించి- నటనశాలమందుయుందురు - అదియట్లనిన- బ్రహ్మరంధ్రంబునందు- పరమేశ్వరుండగు - సదాశివుండు - లలాటమునందు- క్షేత్రపాలకుడు- కటిమధ్యమునందు- బుద్ధదేవుండు-మణికట్టుయందు- మహాదేవుండగు- పరమేశ్వరుడు- కరతలంబునందు- ఐశ్వర్యలక్ష్మియు- కరాగ్రంబునందు- పార్వతియు - వక్షస్థలమునందు- హృషీకేశుండు- స్తనంబులయందు- మేరుమందరములు- నాభియందు- లక్ష్మీదేవియు - జఘనంబునందు - భూదేవియు- ఊరులయందు - ఇంద్రుడు- జంఘంబునందు బ్రహ్మదేవుడు- జానూలుయందు- వాయుదేవుండు- పృష్ఠులయందు- వరదుండు - పుభయపాదంబులయందు- చంద్రసూర్యులు- యుండుదురు - నటియంగంబులయందు- నాట్యశాలమందు- వారుమనిషులకోసంబుదురుగనుక- నటీసకలదేవతాస్వరూపరాలంబై యుండును. ... ... *

శ్లో॥ తస్వీరూపవతీశ్యామా పీనోన్నతపయోధరా।
ప్రగల్భాసరసాకాంతా కళాగ్రహమోక్షయోః॥
చారతాళలయాభిజ్ఞా మండలస్థానపండితా।
హస్తాంగస్థానకుశలా కరణేషువిలాసినీ॥
విశాలలోచనాగీతి వాద్యతాళానువర్తినీ।
పరార్థభూషాసంపన్నా ప్రసన్నముఖపంకజా॥
నాతిస్థూలానాతికృశానాత్యుచ్చాతివామనా।
ఏవంగుణవిధోపేతానతకీనముదాహృతా॥

టీ॥ సూక్ష్మాంగియైనదియు- సౌందర్యవంతురాలగు | యవ్వనమధ్యస్థురాలగు- అలసిన- పున్నతంబైన-పాలిండ్లుగలిగినదియు- ప్రౌఢరాలగు- రసికురాలగు- యితరులయొక్కమనస్సును - అపహరించేదియగు- స్వరగ్రహమోక్షంబులయందు- నేర్పుదియగు- చాత-తాళ-లయంబులయందు-కుశలురాలగు-మండలిస్థాననాట్యనృత్యంబులయందు- పండితరాలగు - కరణంబులయందు-చాకచక్యరాలగు- హస్తాంగస్థానంబులయందు- నిపుణురాలగు- విస్తారంబులైన- నేత్రంబులుగలదియగు- గీతవాద్యతాళంబులను. యనుసరించియుండేదియగు- శ్రేష్ఠంబులైన- యాభరణములచే - యుక్తురాలగు- ప్రసన్నంబైన - ముఖకమలంబుగలదియగు - అతిస్థూలరాలు- అతికృశరాలు- అత్యున్నతరాలు - అతికుబ్జరాలు - యివిగానివి-యగుయిత్యాదిగుణంబులతోగూడియుండెడి- పాత్రము-న

తర్కీయనబడును. ... ...

అపాత్రలక్షణమ్.

శ్లో॥ [illegible] శక్తి వాదపీన మ్ప్రీలంబకస్థ[illegible]
అతిస్థూలాత్యస్థకృశాస్థ్యచ్చాస్థ్యతిరామనా॥
శుష్కాస్థ్యస్థకహీనాదదశ్చైతానాట్యవ[illegible]

టీ॥ నేత్రమందు- పూత్వగలదియగు- శిరంబునందు- వెంట్రుకలచే- రహితురాలగు- స్థూలంబైన- ఓష్ఠముగలదియు - లంబిందుదుండేది- స్తనంబులుగలదియగు - అత్యంతస్థూలదేహురాలగు- అత్యంతకృశురాలగు - అత్యన్నతురాలగు - అత్యంతకుబ్జురాలగు- గూనుగలదియగు- స్వరహీనురాలగు- యీపదినిదంబులు గాయుండెడి-యువతులు. నాట్యనిందితులయి యుందురు.

పాత్రాంతఃప్రాణాః

శ్లో॥ జవస్థిరత్వం రేఖాభ్రుకుటీదృష్టిర్శ్రమః।
మేధాశ్రద్ధావచోగీతిరంతఃప్రాణాదశస్మృతాః॥

టీ॥ జవము- స్థిరతా- రేఖయు- భ్రుకుటీ- దృష్టియు- శ్రమలేకయుండుట- బుద్ధి- శ్రద్ధా- సరసవాక్కు- గానము- యీపదిటికియంతఃప్రాణంబులు, ...

పాత్రబహిఃప్రాణాః

శ్లో॥ మృదంగశ్చనుతాళౌచవేణుగీతతత్పృతిః॥
ఎకవీణాకింకణీచగాయకశ్చసుప్రతః॥
ఇత్యేవమన్వయజ్ఞైమైః పాత్రప్రాణిబహిస్మృతాః॥

టీ॥ మృదంగము- తాళంబులు- పిళ్ళంగోవి- గానము- శ్రుతి ఒకవీణ- గెజ్జలు- ప్రసిద్ధుడైన- గాయకుండు- యివి నటికి- పాత్రప్రాణంబులయి యు - నాట్యాన్వయజ్ఞులచే, జెప్పబడియుండును,

కాశీలక్షణము

శ్లో॥ సంయుక్తాపంచభిర్వర్ణైః [illegible] పరుతేయుచిం।
పంచభూతా[illegible]పంచవర్ణాకాశీ[illegible]॥

టీ॥ రక్తాదిపంచవర్ణంబులచే [illegible] కాశీదేహాంతరిసేసును - యుంకాశీయందు - పంచభూతంబులయుండును గనుక-యాకాశికూపంచభూతంబులు - యిదేవతులుయని- చెప్పబడియుండును- ... ... *

కాశీబంధవధ్యాన శ్లోకః.

శ్లో॥ పంచభూతాధిదేవీంపంచధ్రువగ్రంధ్యధిదేవతాం।
పంచవర్ణసమాయుక్తాంకాశీంధ్యాయేన్మహామ్యహం॥

టీ॥ పృథివ్యాదిపంచభూతంబులు-యధిదేవతలగాగల- పంచధ్రువగ్రంధ్యధిదేవతగాగల- పంచవర్ణంబులచే - సంయుక్తంబైన-కాశికనుగురించి-నేనునమస్కారంబుచేయుదును-

ఊరుకాండలక్షణమ్-

శ్లో॥ అపాలూపాగతస్యాకృత్తస్యమధ్యస్థ[illegible] తాండవం।
కాశీలజ్జాస్వితాజాతాతస్యాంగీ[illegible]
స్త్రీభిఃకథితమిదంనాట్యంకథితంసంపదా[illegible]
ఇతిసంచిత్యభరతకూపాణిసంపదాకరోత్॥
జఘనాంతచూచుమధ్యంజాన్వంతమధ్యజానకం॥
అగుల్ఫాత్పుత్పురోపస్త్రంకింకిణీజాలసంయుతం॥
పట్టసూత్రేణసంబద్ధాధార్మశ్రీశ్చ[illegible]

టీ॥ దేవతులయొక్కసభయందు- కాశికాదేవియు - దేశీనృత్తంబుయొక్కమధ్యభాగంబునందు- [illegible] తాండవ బు[illegible] - జాచి- లజ్జతోడగూడినదియయి [illegible] యుండు- స్త్రీ[illegible]చేయినాట్యము చేసుటకొరకు [illegible] యని-భర

భాచార్యుండు-చక్కగా-యాలోచించి- యూరుకంచుకంబును-జ
ఘనాంతపర్యంతము-ఊరుమధ్యపర్యంతము- జాన్వంతపర్యంతము-
జానుమధ్యపర్యంతము- గుల్ఫపర్యంతము -యీరీతిన-పైనుదువిధం
బులుగా-విధించినవాడాయును కింకిణీసమూహంబుచేయుక్తంబైన
గుల్ఫాంతపర్యంతం యుండెడికంచుకంబును పట్టసూత్రముచే- గట్టబ
డి-సభయందు- స్త్రీలు జేధరింపయోగ్యము- *

శ్లో॥ ఉత్తమైర్మధ్యమైః పాత్రైరధమైర్ధార్యతేయదిః॥
అధోరుజఘనాంతంచపురుషాణాంప్రశస్యతే॥
ప్రాయస్త్రీవిధార్యమేవ దేశీనృత్తస్యకర్మణి ।
శుద్ధజూగీయనాట్యేచబహుచార్యాంతథైవచ॥
సంకీర్ణేమార్గసంకీర్ణే శస్తమూగుల్ఫకం క్రమాత్॥

టీ॥ వుత్తమమధ్యమాధమపాత్రంబులచే-ఊరుకంచుకంబు- ధ
రింపబడితే-పురుషులకు-అధోరుపర్యంతరంబు-జఘనాంతపర్యం
తరంబు యుండెడి కంచుకము - ప్రశస్తంబైయుండును - దేశీనృ
త్తకర్మయందు- శుద్ధదేశీయనాట్యంబులయందు-బహుచారీ- నృ
త్త్యమందుమార్గసంకీర్ణనృత్తమందు-గుల్ఫపర్యంతరము-యుం
డెడి - కంచుకము స్త్రీలుచేతను-ధరింపబడినదైయుండవలయు-

ఊరుకంచుకధారణలక్షణమ్-

శ్లో॥ ఆదౌదేవంగురుంపంచభూతాన్నత్వోరుకంచుకం।
నానాచిత్రపటైర్ఘస్తంధారయేన్నాట్యకర్మణి॥

టీ॥ పాత్రనాట్యకర్మయందు- ఆదియందు-యుక్తదైవంబు
తనవిద్యాగురువును- పంచభూతంబులను నమస్కరించి-నానాచి
త్రపటంబులచే-నిర్మితంబైన- ఊరుకంచుకంబును ధరింపవలయు-
యవనికాలక్షణమ్

శ్లో॥ ధార్యాయవనికాకార్యానానావర్ణపటైర్నృప॥

ధాత్రైబహువిధాకారైరంజయంతీజగత్రయం॥

టీ॥ రమ్యంబైన- నానావర్ణంబులచే-భూషితంబైన-నానావిధ
యాకారంబులు గలనిమాణ భావంబులచే - లోకత్రయంబును-
యనురంజనమును - జేయుచుండెడియవనికా- రంగస్థలంబునందు-
ధరింపయోగ్యంబైయుండవలెను. ... ... *

కింకిణీలక్షణమ్.

శ్లో॥ కింకిణీకనకేనాథ తామ్రేణరజతేనవా।
లోహేనవాయథాశక్తి కారయేద్ఘటికాంతరాః॥
సుస్వరాశ్చసురూపాశ్చ సూక్ష్మానక్షత్రదేవతాః।
బధ్వాపీనీలసూత్రేణ గ్రంథిభిశ్చవిశేషతః॥
శతంవాద్విశతంవాపి పాదయోర్నాట్యకర్మణి।
కింకిణీవదనేవాణీ తన్మధ్యేకమలాలయా॥
తదాదౌగిరిజాప్రోక్తా శంకరానందకారిణీ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వాద్యాన్నృత్తేవిశేషతః॥
మణిబంధేపాదమూలే ధారయేచ్ఛాస్త్రకోవిదః॥

టీ॥ సువర్ణము- రజితము- తామ్రము- లోహము- వీట్లచే- శ
క్తియతిక్రమించునట్లు- ఘటికంబులు- మధ్యమంబు- గల- కింకిణీ
లును- చేయవలయు- సుస్వరంబుగలవియగు - సురూపంబుగలది
యగు- సూక్ష్మంబులైనవియగు-నక్షత్రంబులు-యధిదేవతగా- గలి
గినవియగు - నీలసూత్రంబుచే- గ్రంథులచే- విశేషంబుగా- గట్టబ
డ్డవియగు- కింకిణీలును- నాట్యకర్మయందునూరుగాని - యినూ
రుగాని- పాదంబులయందు-ధరింపవలయు- యీకింకిణీలయొక్క-
ముఖంబులయందు- సరస్వతియు- మధ్యమునందు- లక్ష్మీదేవియు -
యాదిభాగంబునందు- శంకరానందకారిణి- యగు - పార్వతీదేవి
యు-యుండుదురయనిచెప్పబడియుండును-యాకారణంబువల్ల- సర్వ

ప్రయత్నముచే- వాద్యకాలమందు- మణికట్టుయందు- నృత్తకాలమందు- పాదమూలంబునందు- శాస్త్రకోవిదజను- నటుండు- ధరింపవలయుననితాత్పర్యము. ... ...*

కింకిణీబంధశ్లోకః.

శ్లో॥ వాణీలక్ష్మీశైలసుతా దేవతాసీలసూత్రికాం।
శతగ్రంథిసమాయుక్తాం కింకిణీంప్రణమామ్యహం॥

టీ॥ సరస్వతియు- లక్ష్మియు- పార్వతీదేవియు- యీముగ్గురు- యధిదేవతులుగాగల- సీలసూత్రముగల- శతగ్రంథులచే-గూడుగోనియుండెడి-కింకిణీలనుగురించి-నేనునమస్కారంచేస్తున్నాను.

నాట్యరత్నాకరే.

శ్లో॥ సంధ్యానాట్యేమహాదేవో బధ్వాత్వయుతకింకిణీం।
భృంగేశ్వరస్స్వయంనాట్యేతథాసాహస్రకింకిణీః॥
మంజుఘోషస్వనాట్యేతు సాధ్వసాహస్రకింకిణీః।
తిలోత్తమాస్వయంనాట్యేకింకిణీనాంసహస్రకం॥
ఊర్వశీరైవరంభాదనాగదంతాదవారుణీం।
కింకిణీనాంసప్తశతైర్నాట్యాలాటకుర్వంతిశోభనాః॥

టీ॥ మహాదేవుండు- సంధ్యాకాలనాట్యమందు-పదివేలు కింకిణీలను- గట్టుగొనినాట్యమును జేసును- భృంగీశ్వరుండు- సహస్రకింకిణీలను-గట్టుగొని-నాట్యము జేసును-మంజుఘోషందు - అయిదువందలకింకిణీలనుగట్టుగొని-నాట్యమును జేసును-తిలోత్తమాయనెడి యప్సరస్త్రీయు-సహస్రకింకిణీలు గట్టుగొని - నాట్యమును జేసును- ఊర్వశీ-రంభా- నాగదంతా - వారుణి - యీనలుగురు- యప్సరస్త్రీలు- యేడునూరు కింకిణీలయొక్క- మాలికలు గట్టుకొంచ్చి- నాట్యమును-జేయుదురు.

॥ మూడవాధ్యాయస్వతంత్రవ్యాఖ్యాయాం ప్రకీర్ణకప్రకరణం॥

కృతేసంఖశతంప్రోక్తం త్రేతాయాంద్వాదశశతం॥
ద్వాపరేత్రిశతంప్రోక్తం కలావష్టోత్తరంశతం॥
అష్టావింశత్యుత్తరంనాష్టాంతరమితస్మృతం॥

టీ॥ భూలోకంబునందు సమస్తదేశంబులయందును- మానవులకు - కింకిణీలు- కృతయుగమందు - ౪సూరులు - త్రేతాయుగమునందు- రల్లు. సూరులు- ద్వాపరయుగమునందు - ౩సూరులు- కలియుగమునందు- ౧౦౮ - యు - పష్టోంతరంబునందు- ౧౨౭- యీరీతున-కింకిణీమాలికలను- గట్టుగొని- నృత్తంనృత్యా- నర్తనంబులను-జేయువలయునని జెప్పబడియుండును-

రంగమంటపపాత్రప్రవేశలక్షణమ్

శ్లో॥ దివ్యవస్త్రధరానారీందివ్యాభరణభూషితాం।
ఏవంతుమేళసంకృత్వారంగస్థానంప్రవేశయేత్॥

టీ॥ దివ్యవస్త్రంబులు-ధరించియుండెడి- దివ్యంబులైనయాభరణంబులు జే- భూషితురాలగు-నటిని- యీచొప్పున - మేళనమును జేసి. రంగస్థానంబునుప్రవేశింపజేయవలయు-

పూర్వరంగస్థానమునకు-నటిరాతగ్గసంప్రదాయము-

శ్లో॥ ఉత్తమాధమమధ్యాశ్చకనిష్టస్సంప్రదాయకాః॥
సంప్రదాయోవిశేషేణదేశీదేశప్రవర్తకాః॥

టీ॥ ఉత్తమము-మధ్యమము- అధమము- కనిష్టము-యని- చతుర్విధసంప్రదాయములు- పీట్లయందు-దేశములయందు- ప్రవర్తించియుండెడి-దేశీసంప్రదాయము- విశేషంబుగా- ప్రసిద్ధంబైయుండును- గనుక-యీదేశీసంప్రదాయముజే-పాత్రను - రంగస్థలంబున-ప్రవేశింపజేయువలయు- *

రంగస్థానంబునందుపాత్రమ్యాకంటిచేవిరమము.

శ్లో॥ రింగమధ్యేతుపాత్రే వామభాగేరతోత్తమః

దక్షిణేతాళధారీచ వామ్యేతూర్యమృదంగికౌ।
తయోర్మధ్యేతతధారీ లాస్యక్రమఇతీరితః॥

టీ॥ రంగమధ్యమునందు-పాత్రనిలిచినవి-అగుచునుండగను శ్రేష్ఠుండైన-నటుడు- వామభాగంబునందును- తాళంబును- ధరించినవాడు-దక్షిణభాగంబునందును-ఉభయమృదంగధారులు-నటియొక్క-- ఉభయపార్శ్వంబులందును-గానముజేయువాడు- యీమాదకంగికులయొకరు- మధ్యభాగంబునందును - నిలిచియుండవలయు- యిట్లునిలుచుట- లాస్యక్రమంబని- జెప్పబడియుండును.

రంగస్థానంబునందు- పాత్రమదులైనజనులు సూత్రధారినియనుసరించియుండుటక్రమము.

శ్లో॥ సూత్రధారమనుసృత్యగాయకాస్తాళమర్దళధరాః
పరేచమే। తేపిభావినటనానుకూలతః పూర్వరంగముపఘోషయంత్యమీ॥ *

టీ॥ గాయకులుయితరులగు- తాళము- మృదంగము- మదులైనవాట్లును - ధరించియుండెడివారు యవరో - వారులు - సూత్రధారుణ్ణి - యనుసరించి- పూర్వరంగమును - ఉపఘోషము- జేస్తున్నుండవలయు. ... ... *

నేపథ్యలక్షణమ్.

శ్లో॥ అఖండమండలంచిత్రం విస్తీర్ణందీర్ఘమంశుకం।
విస్తృత్యపూర్వరంగేస్మిన్నేపథ్యంకల్పయేద్బుధః॥
నేపథ్యాంతరితఃపూర్వం రంగపూజాంసమాచరేత్।

టీ॥ అఖండమండలాకారంబైన- నానావిచిత్రంబైన- విస్తారంబగు- దీర్ఘంబుగాయుండెడి- వస్త్రమును- దెలిసినవాడు- నేపథ్యంబుగా-పూర్వరంగంబునందు- విస్తరింపుజేసి-నేపథ్యమందలి- అంతరితుండైయు- నాట్యమునుగంటే- పూర్వమునందు-రంగపూ

జనము జేయవలయు. ... ... *

శ్లో॥ అథత్వాపూజనంపాత్ర మాచరేద్యదినాట్యకం।
తన్నాట్యంనీచమిత్యాహు నాట్యశాస్త్రవిదోబుధాః॥

టీ॥ నాట్యసేయు- పాత్ర- పూర్వరంగమునందు- పూజజేయకనాట్యంబును- జేసినదైతే- యానాట్యమును- నాట్యశాస్త్రజ్ఞులగు- విద్వాంసులు- నీచనాట్యంబని- జెప్పుదురు. *

- నీచపాత్రకృతనాట్యదర్శనఫలమ్.

శ్లో॥ నీచపాత్రకృతంనాట్యం యదిపశ్యంతిమానవాః।
పుత్రహీనాభవిష్యంతి జాయంతేపశుయోనిషు।

టీ॥ నీచపాత్రజే- జాయబడిన - నాట్యంబును - మానవులు - జూచినవారులైతే- యాజూచిన- మానవులు- పుత్రహీనులు-వరియు- పశుయోనుల- యందుబుట్టేవారులుయగుదురు. *

నాట్యక్రమమ్.

శ్లో॥ తస్మాత్సర్వంసమాలోచ్య పూర్వకైర్యదుదాహృతం।
దేవతాప్రార్థనాదీనీ కృత్వానాట్యముపక్రమేత్॥

టీ॥ యాకారణంబువల్ల- దేవతాప్రార్థనమొదలుయగు - సమస్తములును - పూర్వీకులుచేత - యుదాహరింపబడ్డజకరుగా- యాలోచించి - యాసంప్రదాయజోప్పన - నడిపించి - నాట్యము- చేయవలయు. ... ... *

శ్లో॥ కంఠేనాలంబయేద్గీతిం హస్తేనార్థంప్రదర్శయేత్।
చతుర్భ్యాంనయనేదృష్టిం పాదాభ్యాంతాళమాచరేత్॥

టీ॥నటనముజేయు-పాత్ర- యాదియందు- కంఠంబుజే- గీతంబును-ఆలంబింపవలయు-హస్తంబుజే- యర్థమును - జూపింపవలయు- నేత్రంబులజే భావంబును- జూపింపవలయు - పాదములచే- తాళమును-ఆచరింపవలయు. ... ... *

శ్లో॥ యథోహస్తస్తథోదృష్టిర్యథోదృష్టి స్తథోమనః।
యతోమనస్తతోభావో యతోభావస్తతోరసః॥

టీ॥ యచ్చటనాట్యగీతాభినయము - సూచనచేయుహస్తంబును- యుండునో- యచ్చట - దృష్టిని-యుండవలయు- యచ్చట - దృష్టి యుండబడియుండునో- యచ్చట-మనంబును యుండవలయు-యచ్చట- మనస్సు- యుండబడి యుండునో-అచ్చట-భావము బుట్టును- యచ్చటభావము- బుట్టునో- అచ్చట-రసంబుబుట్టును-

పాత్రనిలిచిపాఠాక్షరంబులు జెప్పుక్రమము-

శ్లో॥ రంగస్థలం పఠేద్యావత్తావన్నాట్యవిదక్షణా।
హస్తంవృదంగేవిన్యస్యపాఠాక్షరముదీరయేత్॥

టీ॥ పూర్వరంగోపఘోషణానంతరంబున- నాట్యంబును జెలిసి- విదక్షణరాలగు నటీ- నమస్కారంబును - యాచరించి- హస్తంబును- మృదంగముయందు - నునిచి - పాఠాక్షరంబులును జెప్పవలయు- ... ... *

పాత్రప్రథమవాద్యలక్షణమ్-

శ్లో॥ వాదయేత్ప్రథమంశుష్కం కాస్యంగంభీరసంయుతం॥
గీతంవృత్తంవినావిఘ్నశాంత్యర్థంచసమాచరేత్॥

టీ॥ నాట్యాదియందు- విఘ్నములయొక్క - శాంతికొరకు- శుష్కంబైనకాంస్యవాద్యమును- గంభీరధ్వనితోడ - యుక్తంబగునట్లు- గీతవృత్తములువిడిచి- ధ్వనియుక్తంబుగా- జేయవలయు-

పాఠాక్షరశుష్కవాద్యలక్షణమ్

శ్లో॥ ఆదౌతోదిగిధాంధాంధాంధిక్కిత్తోంధికతాదికం।
తొంగుత్తకాదిత్వంతేదశుష్కవాద్యంప్రకీర్తితం।

టీ॥-ఆదియందు- తోదిగిధాంధాంధాంధిక్కిత్తోధికతా- యివిమధులుగాగల- యక్షరంబులును-అంత్యమందు- తొంగుత్తక-యివి

విమధులైన- యక్షరంబులును-బలుకుట- శుష్కవాద్యంబనజెప్పబడియుండును. ... ... *

పాత్రనటనారంభలక్షణమ్

శ్లో॥ మృదునాదతిమృదంగేన్యస్తహస్తారవిందా సులలిత
మబలానాం గీతమాకర్ణయంతీ। పదయుగకృత
తానారాగమాలంబయంతీ కలయతిముదమీషాంప
తేకీదృశతేనాదా॥

టీ॥ మృదుయగునట్టు బలకదుంకుండెడి- మృదంగమునందు-నటీ- యుంచబడ్డహస్తారవిందంబుగలిగినదై లలితబగు- స్త్రీల యొక్క-గీతమును- ఆకర్ణనమును - జేస్తుండెడిదై - పదంబులగంబుజేత- జేయబడ్డ- తానంబులు- గలదై- రాగంబును- యాలంబనమును- జేస్తూ- నతేనాదియందు- జూచేజనులకు- సంతోషంబును- జేస్తుండవలయు- యిదితాత్పర్యము-

వినాయకాదిదేవతాప్రార్థనా-

శ్లో॥ విఘ్నేశంధారితీందేవీంబ్రహ్మాణంవిష్ణుమీశ్వరాన్।
రంగేతద్దేవతాంవందేతాళవాద్యాదిభిఃక్రమాత్॥

టీ॥ విఘ్నేశ్వరుండు సరస్వతీదేవి - బ్రహ్మ విష్ణువు మహేశ్వరుడు- రంగస్థానమందుండెడి- తద్దేవతలకు- నమస్కారంబు జేసి- తాళవాద్యములచే నమస్కారంబుగా - నమస్కారంబు జేస్తున్నాను.

అభినయలక్షణమ్.

శ్లో॥ తత్రప్రత్యభినయైర్వాక్యప్రాధాన్యమితీర్యతే।

టీ॥ రసభావాదులనుగలుగుటకు. యభినయమునకు- ప్రాధాన్యమును- జెప్పబడుతున్నది. ... ... *

అభినయమునందా-

శ్లో॥ అభినయో [illegible]

యస్మాత్ప్రకారాన్నయితస్మాదభినయస్మృతః॥

టీ॥ యభి అనెడి ఉపసర్గ- పూర్వమందుగల - నిష్ ధాతువు- తానుచ్చరించెడి- పదములయొక్క- శబ్దార్థములును- నిష్ అనెడి ధాతువు- విషయములనుగా- జేసుకొంచున్నన్నరి-గనుక- యెకారణమువల్లయీ ధాతువు- పదములయర్థములను - బొందిస్తుంనున్నదో- ఆకారణంబువల్ల- అభినయమనంబడును-

శ్లో॥ ఆంగికోవాచికస్సత్వ దాహార్య స్సాత్వికఃపరః।
చతుర్థాభినయోస్త్రచాంగిగోంగైర్నిధర్మితః॥
వాచావిరచితఃకావ్యనాటకాదిషువాచికః।
ఆహార్యోహారకేయూరవేషాదిభిరలంకృతిః॥
సాత్వికస్సాత్వికైర్భావైర్భావజ్ఞైర్భావితః॥

టీ॥ ఆంగికమనియును - వాచికమనియు- ఆహార్యమనియు-సాత్వికమనియు - అభినయము - నాలుగువిధంబులుగా జెప్పబడియుండును- వాట్లుయెంద - యంగములజేతను జూపింపబడినది - ఆంగికాభినయమనబడును - కావ్యనాటకాదులయందు - వాకుచే- రచియింపబడినది- వాచికాభినయమనబడును - ముకుటాహారాదిహారలు- బాహుబంధలు- పిట్లజేతనైన- వేషంబులజే- అలంకారము - ఆహార్యాభినయమనంబవును; సాత్వికభావంబుల జేత - భావింపబడినదినాత్వికాభినయంబ బడును-

అంగికాభినయత్రైవిధ్యమ్

శ్లో॥ తత్రాంగికోంగప్రత్యంగోపాంగభేదాత్త్రిధామతః॥

టీ॥ అంగికాభినయంబునందు - అంగాభినయంబనియు- ప్రత్యంగాభినయంబనియు - ఉపాంగాభినయంబనియు- మూడువిధంబులైయుండును- ... ... *

పాత్రప్రవేశానంతరక్రమము-

శ్లో॥ విఘ్నానాంశమనంకర్తుం భూతానాంరక్షణాయచ।
దేవానాంతుష్టయేచైవ ప్రేక్షకానాంవిభూతయే॥
శ్రేయసేనాయకస్యాత్ర నాట్యకర్తుః ప్రియాయచ।
రంగభూశుద్ధిభూత్యైవపాత్రసంరక్షణాయచ॥
ఆచార్యశిక్షాసిద్ధ్యర్థం రంగపూజాంసమాచరేత్॥

టీ॥ విఘ్నంబులయొక్క- శమనమును జేసుటకొరకు- పంచభూతంబులయొక్క-సంరక్షణంబుగొరకు- దేవతలయొక్క-సంతుష్టిగొరకు- జూచేసభాజనులకు- విభూతిగలుగుటగొరకు- సభానాయకునియొక్క-శ్రేయస్సుగొరకు- నాట్యకర్తయొక్క - ప్రియముగొరకు - రంగభూమియొక్క-శుద్ధాతిశయంగొరకు - పాత్రముయొక్క- సంరక్షణంగొరకు- విద్యాశిక్షాగురువుయొక్క-శిక్షసిద్ధించేటందుగొరకు- రంగాధిదేవతయొక్క-పూజనుయాచరించ వలయు-

శ్లో॥ ఏతత్సమస్తంవిప్రేంద్రసామవేదప్రతిష్ఠితం।

టీ॥ యివినమస్తంబులు- సామవేదంబునందు- పందవింశతిబ్రాహ్మణంను పూర్వరంగము - అవశ్యముగా - జేయవలెనని - జెప్పబడియుండును. ... ... *

పూర్వరంగంబనగా-

శ్లో॥ పదభాగాఃకథాచైవ పరివర్తస్తథైవచ।
యస్మిన్రంగేప్రయుజ్యంతే పూర్వరంగస్సఉచ్యతే॥

టీ॥ పదభాగంబులు- కథలు- వ్యావర్తపరివర్తనంబులు- యేరంగంబునందు - ప్రయోగింపబడుతున్నవో - యది - పూర్వరంగంబనబడును- ... ... *

పుష్పాంజలిలక్షణమ్-

శ్లో॥ తతఃపుష్పాంజలింకృత్వా రంగమధ్యేవిశేదతః।

నృత్తంగీతంచవాద్యంచ దేవాగారే యథాక్రమం।
రాజాస్థానేప్రవేశేచ మోహనంసర్వసిద్ధిదం,
త్రిలోకరంజనంసేవ్యం భరతంశాస్త్రముత్తమం।
పుష్పాంజలివినానాట్యంద్రష్టుః పాతకకృద్భవేత్।
పుష్పాంజలియుతంనాట్యం మహాదోషనివారణం।
స్థిత్వాపూర్వవదాచార్యో నర్తకీంప్రావిశేత్పురః।
సావధానాంజలింబధ్వా కుసుమాంజలిమార్గతః॥
పాశాదౌపుష్పకూడాయ పాశాంతేచవిసర్జయేత్।

టీ॥ రంగస్థానమునందు- ఆప్రకారంబుగానం- దేవాగారంబునందు- రాజాస్థానంబునందు- నూతనగ్రహప్రవేశమందు- విశేషంబుగాపుష్పాంజలిని- యథాక్రమంబుగా- నృత్త- గీత - వాద్యలును జేసి- మోహనకరంబగు- సమస్తసిద్ధికరంబగు - త్రిలోకంబులకు- అనురంజకంబగు- యుత్తమంబైన- యీభరతశాస్త్రంబు - సేవింపయోగ్యంబై - యుండును- గనుక- నాట్యాచార్యుండు- పూర్వంజోప్పవనిలిచి - పాత్రమును - ముందు - ప్రవేశింపజేయువలయు- సావధానంబుగా- పుష్పాంజలినిగట్టి - కుసుమాంజలిమార్గంబువల్ల- పాశాదియందు- పుష్పంబులను- దీసుకొని- పాశాంతమందు- విసర్జనజేయింపవలయు. ... ... *

పుష్ప లక్షణమ్.

శ్లో॥ జపాకుసుమపున్నాగ ద్రోణకేతకిచంపకాః।
జాతీవకుబ్జపుష్పాణి రవివారాదిక్రమాత్॥

టీ॥ భానువారమునందు- దాసానపూవ్వలు - సోమవారంబునందు- నాగకేసరిపూవ్వలు - అంగారకవారంబునందు - తుంబిపూవ్వలు- బుధవారమునందు- మొగలిపుష్పకేకలు- గురవారంబునందు- సంపంగిపుష్పలు- శుక్రవారంబునందు- జాజిపుష్పలు- శని

వారంబునందు- పొగడపుష్పలు- యీక్రమంబుగా- రవివారాదివారంబులయందు- వారికుసుమంబులును- పాశాదియందు-యంజలిబంధంబుజేసి- పాశాంతమునందు-పుష్పాంజలినియవ్వవలయు.

శ్లో॥ హరీశగోపతిభ్యశ్చ దిగీశేభ్యస్తథైవచ।
పుష్పాంజలిం ప్రదాస్యామి లోకపాలసభాపతి॥

టీ॥ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులగొరకు- యిదేప్రకారంబుగా - ఇంద్రాద్యష్టదిక్పాలకులగొరకు - పుష్పాంజలిని- యిస్తున్నానో - యాదేవతలు - సభాపతిని - సంరక్షణ- జేయుగాక - యిట్లని-వారపుష్పాంజలిని యిప్పించవలయు. ... ... *

సభానాయకప్రార్థనా-

శ్లో॥ నానాశాస్త్రసరిత్సమేతమమలంఛందఃపయః పూరితం తర్కాత్కర్విశదోక్తిమాక్తికచయం వేదాంతవాక్యామృతమ్। సమ్యగ్న్యాయ సహస్రరత్నకరహాసాఖ్యఫేనోజ్వలం విద్యాశ్రీజనిభూమిభూతమపరంవందేసభావారిధిం॥

టీ॥ నానావిధంబులైనశాస్త్రంబులనెడి- నదులు-దోడ- గూడియుండెడి- నిర్మలంబైన- ఛందస్సులనెడి- యుదకంబుచే - పూరితంబగు- తర్కశాస్త్రంబుయొక్క - యుక్తులవల్ల -విశదంబగు- యుక్తులనెడి - మౌక్తికంబులయొక్క- సమూహంబుగలిగియుండెడి- వేదాంతవాక్యామృతంబనెడి- యుదకంబుగలిగి- యుండెడి సమీచీనంబులగు- న్యాయంబులనెడి - సహస్రరత్నంబులయొక్క సమూహంబుగలిగియుండెడి - హాసంబుయనెడిపేరుగలఫేనంబుచే ప్రకాశిస్తునుండెడి - విద్యయనెడిలక్ష్మికి - యుత్పత్తిస్థానంబగు- సాదృశ్యరహితంబగు - సభయనెడిసముద్రంబునుగరించి నమస్కారంబును జేస్తున్నాను. ... ... *

మూలకా.

శ్లో॥శ్రీమజ్జగదీశప్రసాదాసాదితాష్టకవితాభాషురీధురీణశ్రీజ
యదేవకవివిరచిత సరసాష్టపదీ రసావిర్భావ ప్రకాశో
క్తమార్గేణ తత్పశ్యంతు భాస్వంతో భవంతః - శృంగా
రదర్పణ శృంగారతిలక శృంగార దీపోక్తమార్గేణ - ము
గ్ధామధ్యాప్రగల్భానాయికాభేదం - చతుర్విధనాయకా
స్వరూపనిరూపణం - తదాలంబన భూతరసకలికారస ర
త్నప్రదీపికా రసతరంగిణీ రసమంజరీ ప్రముఖ గ్రంథోక్త
రీత్యాభేదాయాభావాత్ - ఆలంబనోపాత్తద్వివిధ భా
వాత్ - కటాక్షాద్యనుభావాత్ - రోమాంచాద్యష్ట సాత్వి
కభావాత్-నిర్వేదాదిత్రయస్త్రింశత్సంఖ్యసంచారీభావాత్-
అష్టాదశశృంగారచేష్టాత్- శృంగారాదినవరసాత్-అలం
కారశాస్త్ర ప్రకటితషోడశవిధాపమాత్రోక్తరూపకదీప
కక్షేపోల్లేఖనసందేహభ్రాంతిపరిణామవిభావనా సహోక్తి
త్యతిశయోక్తి స్వాభావికోక్తిప్రదీపకకావ్య
లింగదృగంతాద్యనేకాలంకారాత్ - సాహిత్య దర్పణ
సాహిత్యచంద్రోదయసాహిత్యరత్నాకరాది ప్రబంధోక్త
రీత్యా త్రివిధచతుర్విధరీతి ప్రవృత్తిప్రసాదగుణాత్ - పుర
తఃషష్టి త్రింశద్భరతాచార్యవిరచితాంగోపాంగప్రత్యంగ
సంజ్ఞైరవయవైః - పంచపంచాశద్భేదాభినయాత్ - స
ప్తషష్టిసంఖ్యకైః సంయుతాసంయుతనృత్య నానాఖండప్ర
శస్తైర్మార్గైః తద్భావాభినయాంతర్గతాకారరా
గమంజూషాది గ్రంథోక్తమార్గైః - నానావిధవర్ణగీతత్ర
యస్త్రింశదధికైః - ప్రసన్నప్రసంఖ్యాలాపభేదాత్ - ఆశ
పపాఠిపంపూర్ణాదిపాఠ్యభేదాత్ - చతురశ్రస్త్రిశ్ర

మిశ్రఖండసంకీర్ణారోహావరోహాది మూర్ఛనా
శేషాన్మంత్రమూలప్రాప్తగీత ప్రబంధాత్ - స
గాంధారాది గ్రామత్రయటీవ్రాదిమధ్యాత్ప్ర
ప్రస్వరాత్ - చంద్రమధ్యమ తారకాదిస్థాయి
అమరయాతవవిశ్వశాశ్వత నానాథరత్నమూలా
మ్మత్స్యాస్వయమనభిజ్ఞాపి - సర్వజ్ఞాస్త్వవచ్చరణా
మహిమ్నా కించిదుదంచ యామీతి- ప్రాంజలిః
యామి॥ ... ...

శ్లో॥వందినోమాగధాస్సూతాః కవీంద్రానటకా
గాయకావైణికాహాస్యకారాశ్చైవవిశేష
మధ్వమితినాట్యేస్మిన్గుణదోషాన్మయాస్మ
ప్రపాఠయామిసభామధ్యే ప్రకామంతు పు

టీ॥జయివందిమాగధ-సూత-కవీంద్ర-నట-గ
యక-వైణిక-హాస్యకారా- సజ్జగలవిద్వాంసులారా-
మునందు- నాచేత-ప్రకటింపజేయబడిన - గుణదోష
మింపండి-యని-మిమ్ము నుగురించి-మాటికిమాటికిని -
ధ్యంబునందు- ప్రార్థనజేస్తున్నాను-

అథదోషాః

మూ॥ ఉత్తుంగావామనాచైవలంబోష్ఠీవీఘటదంతీ
పుష్టితాక్షీరోగవతీవడెతానాట్యవర్జితాః॥

టీ॥ అత్యున్నతరాలగు- అతిదీర్ఘరాలగు జోలాడు
అధరోష్ఠంబుగలిగియుండెడియువియు- దీర్ఘదంతంబు
ము- నేత్రంబులయందు-పుష్పంబుగలిగినదియు- రోగవ
నదియు- యీయారువిధంబులైనపాత్రలు-నాట్యమునకు
న్నియుందురు- ... ...

గ్రంథాంతరే

మూలాం[illegible]సీ-రాస్థాతుండిలావామహస్తికా।
అత్యుచ్ఛ్వాసనాస్థూలాకృశాపింగశిరోరుహా॥
విరూపాచైవచాంచల్యాగానాభ్యాసవివర్జితా।
అనక్షరాజనిప్రజ్ఞావ్యాధియుక్తావికారిణీ॥
అతిరక్తాతికృష్ణావకుండలీపరివర్జితా।
ఏవంగుణోపేతానర్తకీనాట్యవర్జితా॥

టీ॥ యంగుళులులేనదియు-కృష్ణవర్ణంబుమైనదియు-బజ్జరాలైనదియు - యసమహస్త వామగలిగినదియు - అత్యున్నతగాత్రలైనదియు-పొట్టిరాలైనదియు-బలిసినదియు-కృశరాలైనదియు-పింగళవర్ణంబులైనరోమాలుగలిగినదియు- రూపరహితురాలైనదియు-చపలరాలైనదియు-గానశాస్త్రాభ్యాసరహితురాలైనదియు - అక్షరంబులులేనదియు ప్రజ్ఞాహీనురాలైనదియు జాడ్యవంతురాలైనదియు - వికారంబుగలిగినదియు - అతిరక్తవర్ణంబుగలిగినదియు- అతినీలవర్ణంబుగలిగినదియు- నాట్యకుండలిజేత- హీనురాలైనదియు-యీవిధంబులైన-దోషములుగల-నటీ-నాట్యమునకు- వర్జితురాలైయుండును- ... ... *

శ్లో॥ అక్షత్వాపూజనం పాత్రమాదరేద్యదినాట్యకం।
తత్పాత్రంనీచమిత్యాహు నాట్యశాస్త్రవిచక్షణాః॥

టీ॥ పాత్రరంగదేవతాది- పూజచేయకనె-నాట్యమును- యాచరించినదియైనట్టైతే-యాపాత్రిను - నాట్యశాస్త్రవిచక్షణులగువిద్వాంసులు- నీచపాత్రంబనిజెప్పుదురు-

శ్లో॥ నీచపాత్రకృతంనాట్యం యదిపశ్యంతిమానవాః।
అపుత్రాఃపశవశ్చైవజాయంతేమృగయోనిషు॥

టీ॥నీచపాత్రంబుచేత- జేయబడినవాట్యమును - మానవులు

జూచినవారులైనట్టైతే-పుత్రరహితులై-మృగయోనుల యందు-పుట్టుదురు- ... ... *

హీనతాళము :

శ్లో॥ తాళమూలానిగానానిస్వంతాళేప్రతిష్ఠితం।
తాళహీనానిగానానిమంత్రహీనాయథాహుతిః॥
తాళహీనేహరేర్రాజ్యంనాదహీనేజనక్షయః।
ధాతుమాతవిహీనంస్యాద్యేశబ్దోత్పత్తిమంతువర్జయేత్॥

టీ॥ గానంబులు తాళమూలకంబులై యుండునుగనుక-తాళమునందు- సమస్తశ్రేయోమంగళంబులు - యుంచబడినవై యుండును గావున- తాళహీనంబులైన- గానంబులు- మంత్రహీనంబైన-యాహుతిజొప్పవు - దోషకరంబులై యుండును - తాళహీనమైన గానము- రాజ్యంబునపహరించును - నాదంబుహీనమైనట్టైతే-జనులయొక్క-నాశంబుగలుగును- యాకారణంబువలన - యీగానము-ధాతువుచేతహీనంబయియుండును - యిటువంటి గానమును- దూరంబుగావర్జింపవలయు. ... *

కింకిణిపతనమునకు-

శ్లో॥ కింకిణీనాట్యమధ్యేతువిస్రస్తాయదిభూతలే।
తద్దోషపరిహారార్థంబ్రాంహ్మీలక్ష్మీమహాంస్మరేత్॥

టీ॥ నాట్యమధ్యమునందు- గజ్జలు- భూతలమునందు- విడిచిజారినవియైనట్టాయనా- యీదోషంబుయొక్క-పరిహారంబుగూరకు- సరస్వతీదేవిని- లక్ష్మీదేవిని పార్వతీదేవిని- స్మరింపవలయు.

నటనకాలమందుకింకిణీలుగెడదాకి

శ్లో॥ నర్తకీపాదకింకిణ్యశ్చిద్యంత్యుత్పతితాయది।
గురుదేవనమస్కారంకృత్వానాట్యంసమాచరేత్॥

టీ॥నర్తకియొక్క-పాదకింకిణీలు- ఛేదింపబడి భూమియందు-

బడినటువంటివైనట్లయినా తద్దోషపరిహారార్థంబుగా- గురు దేవనమస్కారంబును సేసి-మరియుధరించి-నాట్యంబును-సలపించు వచ్చును- నటియొక్క పుష్పంబులుజారిబడుటకు-

శ్లో॥ నతకేశిరసిపుష్పం చ్యుతంయదిభూతలే॥
తద్దోషపరిహారార్థంవాణీంలక్ష్మీంముమాంస్మరేత్॥

టీ॥ నాట్యకాలంబునందు- నతకేశిధరించియుండెడి- పుష్పంబులు-జారి- భూతలంబునందు- బడినట్లైతే- తద్దోషపరిహారార్థంబుగా-సరస్వతీదేవిని-లక్ష్మీదేవిని-పార్వతీదేవిని-మనస్సునందలి స్మరించినటనంబును జేయువచ్చును- ... *

నటియొక్క-యాభరణంబులుజారిబడుటకు-

శ్లో॥ నాట్యమధ్యేభూషణాని పతంతియదిభూతలే।
తద్దోషపరిహారార్థం గురుంనత్వాతుధారయేత్॥

టీ॥ నటియొక్క-నాట్యమధ్యంబునందు- యాభరణంబులు-భూమియందు - జారిబడినటువంటివైనట్లైతే - తద్దోషపరిహారార్థంబుగా- గురువును- నమస్కరించి- యాభరణములనుధరించి- నటనమును - జేయవచ్చును. ... ... *

కాశికాపడిచారుటకు.

శ్లో॥ కటిస్థితాకాశికాచ గళితానాట్యమధ్యమే।
గురుదేవనమస్కారం కృత్వానాట్యంసమాచరేత్॥

టీ॥ నటి- నాట్యమధ్యంబునందు- కటియందుయుండెడి- కాశికా- జారినదైనట్లైతే- తద్దోషపరిహారార్థంబుగోరకు- గురుదేవనమస్కారమునాచరించి- నాట్యంజేయువలయు.

కంచుకంబుజారుటకు.

శ్లో॥ కంచుకంనాట్యమధ్యేతు విస్రస్తంయదివక్షసః।
తద్దోషపరిహారార్థం వాణీంలక్ష్మీంముమాంస్మరేత్॥

టీ॥ నాట్యమధ్యంబునందు- నటియొక్క- కంచుకంబు - వక్షస్థలంబువలన - జారినదియైనట్లైతే - తద్దోషపరిహారార్థంబుగా- సరస్వతీదేవిని- లక్ష్మీదేవిని - పార్వతీదేవిని- స్మరించి- మరియుగట్టుగొని- నతకనంబుజేయువలయు. ... *

వేత్ర పతనమునకు-

శ్లో॥ రుద్రందహరిధాత్రకం దేవతాదిగురూన్హృదా।
ధ్యాత్వాపతితముద్ధృత్యధారయేద్వేత్రముత్తమం॥

టీ॥ నాట్యమధ్యంబునందు- వేత్రధారియొక్క- వేత్రంబు-జారిబడినదైనట్లైతే- రుద్రుండు- విష్ణువు- బ్రహ్మయు - సూర్యదేవుండుమదులగు- దేవతలును - గురువును- హృదయంబునందు- ధ్యానంబుచేసి- బడినయావేత్రంబునుధరించవలయు-

తాళపతనమునకు.

శ్లో॥ తుంబురుంనారదంవిష్ణుంబ్రహ్మాణంచమహేశ్వరమ్।
లక్ష్మీంగౌరీంసమీరంచధ్యాత్వాతాళంసముద్ధరేత్॥

టీ॥ నాట్యమధ్యంబునందు- తాళముబడినట్లైతే - యాదోషపరిహారంబుగోరకు- తుంబురుల- నారదుల - విష్ణువు- బ్రహ్మయు- మహేశ్వరుండు- లక్ష్మియు. గౌరియు- వాయువు- వీరులను- మనస్సునందు- ధ్యానంబుజేసి-యాబడినతాళమును- ధరింపవలయు.

మృదంగపతనమునకు-

శ్లో॥ నందీశంతుసమస్కృత్వామృదంగేపతితేయది।
రంగస్థలేసముద్ధృత్యవాదయేద్బుద్ధిమాన్నరః॥

టీ॥ నటనకాలంబులందు- మృదంగముజారిబడినట్లైతే- యాదోషపరిహారంబుగోరకు- బుద్ధిశాలియైన-మృదంగవాదకుడు-నందీశ్వరున్నిగురించినమస్కారంబుజేసి - రంగస్థలమునందు - యామృదంగంబుధరించి వాదనమునుజేయవలయు.

ముఖవీణావాదనమునకు-

శ్లో॥సరస్వతీశంచషణ్ముఖంచపుపుపుః।
అధివాద్యసభామధ్యేముఖవీణాంసముద్ధరేత్॥

టీ॥ నటనకాలంబునందు-ముఖవీణజారిబడినట్టయితే-యాదోషపరిహారంబుగారకు- సరస్వతీదేవియు- మన్మథుండు- షణ్ముఖుడు- వీరలనుగరించి- మాటికిమాటికిని- సభామధ్యంబునందు నమస్కారంబునాచరించి జారినముఖవీణను- ధరించి వాదనంబు- జేయవలయు- ... ...

శ్రుతిబడుటకు

శ్లో॥ సభామధ్యేనిపతితంభాండకూటంతుబుద్ధిమాన్।
సాంబమూర్తింనమస్కృత్వావాదయేత్తుచిరక్షణమ్॥

టీ॥ సభామధ్యంబునందు- బడిన-శ్రుతియు బుద్ధిశాలియగు-శ్రుతిగాడుసాంబమూర్తినిగురించి-నమస్కారంబునుజేసి-శ్రుతివిధరించి- వాదనయుక్తంబుగాజేయవలయు- ... ...

తంబూరియొక్కతంతితెగుటకు

శ్లో॥గీతవాదనమధ్యేతాతంబూర్యాస్తంత్రిభేదతః।
తద్దోషపరిహారార్థంత్రైవతంతుంబురుంస్మరేత్॥

టీ॥ గానవాద్యమధ్యంబునందు - తంబూరతంతియొకటిభేదనమువల్ల- యేదోషమోయాదోషపరిహారముగారకు - తదభిమానదైవంబైన-తుంబురుల-స్మరించి-తంబూరతంతి-గట్టి- వాదనమాయతినది- ... ...

మోహరిబడుటకు-

శ్లో॥మార్త్వీవాదనవేళాయాంపతంతీయదిచోత్తలే।
తద్దోషపరిహారార్థంబ్రహ్మాణంచహరింస్మరేత్॥

టీ॥ వాదనకాలంబునందు - మార్త్వీయనెడివాద్యము భూమి

నుజారిబడితే- యాదోషపరిహారంబుగారకు- బ్రహ్మను- విష్ణు- స్మరించి - యామార్త్వీవాద్యమునుయెత్తి - వాదనమును- చేయవలయు- ... ...

నటిపాదకటకంబుధరించిసభాప్రవేశంబుజేసినదానికి-

శ్లో॥సమస్తగుణసంయుక్తాసర్వతాళేషుకోవిదా।
పాదభూషణయుక్తాచేత్సభామధ్యేతుతాంత్యజేత్॥

టీ॥సమస్తగుణంబులచే - యుక్తురాలగు సమస్తతాళంబులయందు జెలిసినదియగు- నటి- యిటువంటిసుగుణరాలైనప్పటికిని- పాదభూషణ- యుక్తురాలై - సభాప్రవేశంబుజేసినదియైతే- యాదోషం- దూరంబుగావజించవలయు- ... ... *

కింకిణీరహితంబగు-వధ్యాణంబుధరించిసభాప్రవేశంబు జేసినదానికి-

శ్లో॥కింకిణీరహితాంకాంచీయాహిధృత్వాకటిస్థలే।
సభామధ్యేతుతాందృష్ట్వాజాయతేమృగయోనిషు।

టీ॥ యెనటి- కింకిణీరహితంబైన- కాంచీయనెడి- యాభరణము- కటిస్థలంబునందు- ధరించి- సభాప్రవేశంబుజేసునో- ఆ- సభామధ్యంబునందు-జనులుజూచిన-మృగయోనులయందు- పుదురు- గావున- యానటిని-దూరంబుగావజించవలయు-

ఆ

సంయుతాసంయుతాదయోహస్తాస్తల్లక్షణాన్యవ్యాంతే॥

అనియందుహస్తద్వాదశప్రాణంబులనుజెప్పుచున్నాడు-

శ్లో॥హస్తాంద్వాదశప్రాణాస్తేషాంలక్షణముచ్యతే॥

టీ॥హస్తంబులకుపన్నెండుప్రాణంబులు - యీప్రాణములయొక్కలక్షణంబులనుజెప్పుచున్నాడు- ... ... *

శ్లో॥ ప్రసారితంకుంచితంచ రేచితంపుంచితంతథా।
అపవేష్టితకంచాపి ప్రేరితోద్వేష్టితేతథా॥
వ్యావృత్తపరివృత్తేదసంకేతస్తదనంతరం।
చిన్హాంపదాధ్యటికేతిప్రాణాశ్చాదశహస్తగాః॥

టీ॥ ప్రసారితమనియును- కుంచితమనియును- రేచితమనియును- పుంజ్జితమనియును- అపవేష్టితకరమనియును- ప్రేరితమనియును- ఉద్వేష్టితమనియును- వ్యావృత్తమనియును- పరివృత్తమనియును- సంకేతమనియును- చిన్హమనియును- పదాటీకాయనియును- యీ పదిహస్తగప్రాణంబులు- యనిచెప్పబడియుండును.

ప్రసారితప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రసారితమితిఖ్యాతమంగుళీనాంప్రసారణాత్॥

టీ॥ అంగుళీలయొక్క- ప్రసారణంవల్ల - ప్రసారితమనుబడు- యనగ- వ్రేళ్ళుచాచబట్టినది- ప్రసారితప్రాణంబనుబడును.

కుంచితప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ కుంచనాదంగుళీనాంతకుంచితంసముదీరితమ్।

టీ॥ అంగుళీలయొక్క- వంచుటవల్లకుంచితంబనుబడును- యనగ- వ్రేళ్ళువంచిబట్టినది- కుంచితప్రాణంబనుబడును-

రేచితప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ అంగుళీనాంప్రచలనాం ద్రేచితంపరికీర్తితమ్॥

టీ॥ అంగుళీలయొక్క- ప్రచలనంబువల్ల - రేచితప్రాణమనుబడును- యనగ- వేళ్ళనుగదిలించినది- రేచితప్రాణంబనుబడును-

పుంజ్జితప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ పురోభాగేకుంచితోవా రేచితోవా ప్రసారితః।
యోహస్తస్తుపతాఖ్యోనామ్నాసౌపుంచితోభవేత్॥

టీ॥ పురోభాగంబునందు- వంచబడి-చలింపబడినది- ప్రసారితమైనయేహస్తమో- యోహస్తము- పుంచితప్రాణంబనుబడును-

అపవేష్టితహస్తప్రాణలక్షణమ్

అధస్తాద్గమనంయస్యహస్తోనామ్నాపవేష్టితః॥

యేహస్తమునకు క్రిందుగాగమనము-గలుగునో- యోహస్తము- అపవేష్టితప్రాణంబనుబడును- ... ... *

ప్రేరితహస్తప్రాణలక్షణమ్

పశ్చాద్భాగేకుంచితోవా రేచితోవా ప్రసారితః॥
యోహస్తఃకథితస్సోయంప్రేరితఃపూర్వసూరిభిః॥

టీ॥ పశ్చిమభాగంబునందు-వంచబడినది-చలింపబడినది-బాదపమైనయేహస్తము-ప్రేరితప్రాణంబనుబడును- *

ఉద్వేష్టితహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ హస్తానాయూర్ధ్వభాగేయద్గమనంచాస్తిపతనే।
తదుద్వేష్టితమిత్యాహుర్భరతాధ్యవిశారదైః॥

టీ॥ నాట్యంబునందు-హస్తంబులయొక్క-పూర్ధ్వభాగమునకు-యెగమనము-యుండునో- యది భరతశాస్త్రకోవిదులచే- ఉద్వేష్టితప్రాణలక్షణంబనుబడును- ... *

వ్యావృత్తహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ ఉదగ్రతఃపార్శ్వభాగేహస్తోవ్యావృత్తకోభవేత్।

టీ॥ పార్శ్వంబులయందు ఊర్ధ్వాగ్రభాగంబును-బొందింపబడినహస్తము వ్యావృత్తప్రాణంబనుబడును- ... *

పరివృత్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ పార్శ్వభాగేపురోభాగేప్రాప్తోయోనటనేకరః।
పరివృత్తస్సమాఖ్యాతోనామ్నాహస్తవిశారదైః॥

టీ॥ నాట్యకాలమునందు-పార్శ్వభాగమునందు-పురోభాగమునందు- బొందింపబడినదియేహస్తమో- యోహస్తము- హస్తశా

స్త్రీంబును దెలిసిన-వారిజేతపరివృత్తపాత్రీంబనుమును-

సంకేతహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ఊహాపోహధారణవనాసూత్రాక్షిపూర్వకమ్।
యోహస్తాసియమంప్రాప్తస్సంకేతఃపరికీర్తితః॥

టీ॥ పూర్వమందు- స్వాధ్యాయోక్తులు - లేవట్లు - ఊహాపోహధారణ
చే- చాయబడినకార్యములనుగరించి- యేహస్తము - నియమ
ను- బొందునో- అదిసంకేతప్రాణంబనబడును-

చిహ్నహస్తప్రాణలక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రత్యక్షాణాంపరోక్షాణాంవస్తూనాంనాట్యకర్మణి
ధ్వజపత్వంజంగమత్వమేతేషామపితాదృశమ్॥
తదాకారప్రకటనంతన్ముఖ్యరీతిగుణం।
తద్ధ్వజానదర్శనంచాపితద్ధ్వజానాంచదర్శనం॥
తదాయుధప్రకటనంతద్గతార్థనివేదనమ్।
కర్ణ్యాప్తదర్శనంచాపితచ్చేష్టాదర్శనంతథా॥
ఇత్యాదినానాచిహ్నాఢ్యంచిహ్నమిత్యభిధీయతే॥

టీ॥ నాట్యకర్మయందు- ప్రత్యక్షపరోక్షంబులగు - వస్తువు
యొక్కస్థావరత్వజంగమత్వంబులను- యట్లచిహ్నజూపునో- అ
దొప్పన- తాదృశంబగు చిహ్నాఆవస్తువులయొక్క- ఆకారప్రకటి
యును- వాట్లయొక్కముఖనిరూపణజేసుటకు - వాట్లయొక్కనే
లంబనజూపుటయును- వాట్లయొక్కధ్వజంబులను-జూపుటయు
వాట్లయొక్కఆయుధములను - ప్రకటింపజేయుడమును - వాట్ల
బొందిన- అర్థంబులను- దెలుపుటయును - వాట్లయొక్కయుం
డి-స్థలంబును- జూపుటయును- వాట్లయొక్కచేష్టంబులనుజూపు
యును- యివిమదులగు- చిహ్నములచే- ఆఢ్యంబయగు - చిహ్నహ
చిహ్నప్రాణంబనబడును, ...

పదార్థటీకాహస్తప్రాణలక్షణమ్

పదానాంకథితానాంస్యాదర్థనిర్వాహకాయది।
అయంపదార్థటీకేతికథితోభరతాదిభిః॥

జెప్పబడియుండెడి- పదార్థములయొక్క-నిర్వాహము
కాయనా- యదిపదార్థటీకాహస్తప్రాణంబని - భరతా
జెప్పబడియుండును- ... ...

అసంయుతహస్తభేదాః

శ్లో॥అథేదానీంతుహస్తానాంలక్షణానియథాక్రమమ్।
అసంయుతాసంయుతాశ్చద్వేధాహస్తాః ప్రకీర్తితాః॥

యిదును- అసంయుతహస్తంబులు యనియును - రెండుప
లుగా-హస్తంబులుజెప్పబడియుండును - అసంయుతాసం
స్తతల్లక్షణంబులను- క్రమముగాజెప్పుదున్నాను-

అథాసంయుతహస్తాః

శ్లో॥పతాకస్త్రిపతాకోర్ధపతాకాకర్తరీముఖః।
మయూరాఖ్యోర్ధచంద్రస్స్యాదరాళశుకతుండకః॥
ముష్టిశ్శిఖరాఖ్యశ్చకపిత్థకటకాముఖః।
సూచీముకుళపద్మకోశాబాణస్సర్పశిరాస్తథా॥
మృగశీర్షసింహముఖకాంగూలశ్చాలపల్లవః।
చతురోత్రమరశ్చైవహంసాస్యోహంసపక్షకః॥
సందంశోమకరశ్చైవతామ్రచూడస్తథాపరః।
ఇత్యసంయుతహస్తానాంనామలక్షణముచ్యతే॥

పతాకహస్తమనియు- త్రిపతాకహస్తమనియు - అర్ధప
స్తమనియు- కర్తరీముఖహస్తమనియు - మయూరహస్త
- అర్ధచంద్రహస్తమనియు-అరాళహస్తమనియు - శుక
హస్తమనియు- ముష్టిహస్తమనియు- శిఖరహస్తమనియు - క

పిశ్చహస్తమనియు- కటికాముఖహస్తమనియు - సూచీముఖహ
మనియు- పద్మకోశహస్తమనియు- బాణహస్తమనియు- సర్ప
హస్తమనియు - మృగశీర్షహస్తమనియు - సింహముఖహస్త
యు- కాంగూలహస్తమనియు- అలపల్లవహస్తమనియు - చతు
హస్తమనియు - భ్రమరహస్తమనియు - హంసాస్యహస్తమనియ
హంసపక్షకహస్తమనియు- సందంశహస్తమనియు- ముకుళహ
మనియు- తామ్రచూడహస్తమనియు- యిట్లని - అసంయుతహ
ములయొక్క నామంబులును చెప్పి- వీట్లయొక్క- లక్షణవిశేషంబ
నుచెప్పుచున్నాడు. ... ...

అథపతాకహస్తలక్షణం-

శ్లో॥ప్రసారదాదంగుళీనామంగుష్ఠస్యనికుంచనాత్!
పతాకాఖ్యఃకరఃప్రోక్తఃకరటీకావిదక్షకైః॥

టీ॥ తర్జన్యాదిచతురంగుళియొక్క- ప్రసారమువల్ల- అం
ష్ఠముయొక్క- నికుంచనమువల్ల- పతాకహస్తంబనబడును- య
గా- తర్జన్యాదియంగుళులును- చాచిబట్టి- యంగుష్ఠంబును-వం
ట్టిలేపతాకహస్తమగును- ... ...

వినియోగః-

శ్లో॥నాట్యారంభేవారివాహేవనేవస్తునిషేధనే!
కుంజేవస్థలేనిశాయాంచవద్యామమరమండలే॥
తురంగేఖండనేవాయాశయనేగమనోదితే!
ప్రతాపేచప్రసాదేచచంద్రికాచుంఘనాతపే!
కవాటపాటనేసప్తవిభక్త్యర్థేతరంగకే!
వీథిప్రవేశభావేపిసమ్వేచాంగరాగకే॥
ఆత్మార్థేశపథేచాపిస్త్రీంభావస్యదర్శనే!
ఆశీర్వాదక్రియాయాంచనృపశ్రేష్ఠస్యధావనే॥

తాళపత్రేదపేటీదద్రవాణస్పర్శనేకథా।
తత్రతత్రేతివచనేసింధౌతుసుకృతిక్రమే॥
సంబుద్ధౌతుపురోగేపిఖడ్గరూపస్యధారణే।
మాసేసంవత్సరేపక్షేదినేనిమ్నాజనేతథా॥
ఏవమర్థేషుయుజ్యంతేపతాకాహస్తభావనాః॥

పతాకహస్తంబుయొక్క భావనలు-నాట్యారంభ మందును-
మునందువనమందు-వస్తువులనిషేధించుటయందు-కుచస్థలము
రాత్రియందు- నదియందుదేవతా సమూహమునందు- అ
దు- ఖండించుటయందు- వాయుభ్రమందు - శయనమందు-
మందు- ప్రతాపమందు- ప్రసాదమందు- చంద్రికయందు-ఘ
నయందయందు-వాకిలిదీసుటయందు- సప్తవిభక్తులయొక్క
మునందు- తరంగములయందు - వీథీప్రవేశమునందు - సమ
మందు- యంగరాగముబూయుటయందు- తానుయనిజెప్ప
దు- ప్రమాణముజేసుటయందు-యూరకెయుండమనిజాపు
దు- ఆశీర్వాదమును జేసుటయందు - రాజశ్రేష్ఠునిజాపుట
- వ్యజనమునందు-వంపనుగొట్టుటయందు-ద్రవ్యాదులయొ
క్షణమునందు- యక్కడయక్కడ- యనెడివచనమునందు-
క్రమమునందు- సుకృతులయొక్కక్రమమునందు- సంబోధనము
- యదుటయుండుటవానిజాపుటయందు- ఖడ్గరూపనిత్యాప
దు- మాసమునందు-సంవత్సరమునందు-దినమునందుసంమా
మునందు-యివిమదులైనవాట్లలయందు-వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ఏకాకినఃపురోధాతుఃపరబ్రహ్మసమాగమే।
జయతిస్తుతివేళాయాంపతాకాస్యాభవత్కరః॥

॥ జనాంతరరహితుడుగానున్న- బ్రహ్మదేవునియొక్క పురో

భాగమునందు- పరబ్రహ్మయొక్క- సమాగమ సమయమందు
యీబ్రహ్మదేవునియొక్క- జయతియనెడి-స్తుతిచేయుచు- ప
కమనెడిహస్తమత్పన్నమాయను-

శ్లో॥ పతాకసదృశత్వాచ్చపతాకకరవిశ్రుతః।
అతఎవసమస్తానాంహస్తానాంతుయథాదిమః॥

టీ॥ యీపతాకహస్తము- పతాకముతోడ - సదృశమగుటచే
న- పతాకకరమని- ప్రసిద్ధంబాయను- దీనివలన-సమస్తహస్తము
లోపలను ఆదిమమనిపింపుకొనును.

శ్లో॥పతాకోబ్రహ్మణోజాతః శ్వేతవర్ణోబుధిప్రియః।
బ్రహ్మజాతిర్భవేత్తస్యపరబ్రహ్మాధిదేవతా॥

టీ॥ యేపతాకహస్తము- బ్రహ్మదేవునివల్ల- బుట్టెనో యా
తాకహస్తమునకు- శ్వేతవర్ణము- బ్రహ్మజాతియు- శిష్టబుధు
డు - పరబ్రహ్మాధిదేవత- యివిఖలిగియుండును.

వినియోగః

శ్లో॥జయేతివాక్యేజలదేనిశేథనిశినిర్మలే।
వనేవాజినివాతేచవినయేవిబుధాలయే॥
ప్రాతఃకాలేప్రతాపేచప్రభువిజ్ఞాపనేపిచ।
ప్రవాహేచప్రయాణేచప్రకాశేచపిచయాచనే॥
చందనేలేపనేచైవచంద్రికాయాంచయేతథా।
ఆశ్రయేనలయేతోయేతరంగేతాదృశార్థకే॥
భిత్తౌచభీతిహరణేఖడ్గాధేఖండనేపిచ।
అగతౌబంధనేచైవఆతపేలాంగమర్దనే॥
సంవత్సరేసరస్యాంచసమయేసత్కులేతథా।
నీరాజనేనిజరేమకపోలేచకరేతథా॥
వీక్షణేవక్షసిపదేవక్షధారానిపాతనే।

వసనాంతేవాసరేదపర్యంకపరిశోధనే।
పార్శ్వస్థిత్లేపక్షిపక్షపతాకాయాంపయస్వపి।
పలాయనేపరీరంభేనిమంగేదనిదర్శనే॥
ఆశీర్వాదేపిచాహ్వానేసరస్యాదిప్రదర్శనే।
సంబోధనేసముత్క్షేపేమాజనేతజనేతథా॥
ఉత్పాటనేశిలాదీనాముదితేవాద్యవాదనే।
శీతలత్వేశుభస్పర్శేనిజరాణాంనిదర్శనే॥
అహంకారేయనేమూసేజ్వాలాయాంజలవారణే।
పునఃపునఃప్రవాదేచపుష్కరేపూర్ణవాచకే॥

టీ॥ జయజయయనెడివాక్యమునందు- మేఘమందు- అడ్డగిందు
మందు- రాత్రియందు- పరిశుద్ధమైనవస్తువయందు - వనమందు-
మునందు- వాయువుయందు- వినయమందు- దేవాగారమం
ప్రాతఃకాలమునందు- ప్రతాపమందు- రాజవిజ్ఞాపనయందు
నమందు-ప్రయాణమందు- ఉత్కృష్టవస్తువయందు- యాచిం
యందు - శ్రీగంధమందు- బూయుటయందు - విన్నలయం
సమూహమందు - ఆశ్రయించుట యందు - కటకము నందు-
మం ం- అలయందు- అటువలనైయనేటియందు-గోడయందు
నివారణమునందు- ఖడ్గమునుజూపుటయందు- నరుకుటయం
తలువుకు గడియవేయుటయందు- బంధనమునందు- యండ
దు- వాదములును- పిసుకుటయందు- సంవత్సరమునందు- స
యందు- సమయమందు- మంచికులమునందు- ఆర్తియెత్తుట
- దేవతులజూపుటయందు- చెక్కిళ్ళయందు - హస్తమం
జూచుటయందు- వక్షస్థలమందు- పాదమందు - ధారావృష్టి
యందు- చేలాంచలమందు దినమునందు-మంచమందు- సం
పట్టుటయందు- పక్కనుజేర్చుటయందు - పక్షులయొక్కరె

కర్ణలయందు- ధ్వజమునందు-క్షీరమునందు - దారిబోవుట
ము- నిలుగవమునందు-అంబుపోలదయందు. జూపుటయందు
శీర్వాదమునందు- బిలుచుటయందు- పరమ్పరుదులగు వాట్ల
కర్ణజూపుటయందు. సంబోధనమునందు - జకారవాక్యైకియ
యందు- ప్రోక్షణముజేసుటయందు. భయముపెట్టుటయందు.
పాణముదులగు వాట్లయొక్క పెల్లగించుటయందు-సంజ్ఞ
టయందు - వాద్యములను వాదించుటయందు- శైత్యమునందు
భమునుసర్వయందు- దేవతలనుజూపుటయందు- అహంకారము
వృత్తరాయణమందు- మానమందు- అగ్నిజ్వాలయందు- పుదక
ను- అడ్డగించుటయందు- మాటిమాటియనుటయందు
రిక్షమందు- సంపూర్ణమనిచెప్పుటయందు- యివిమదులగుట
యందు- యీపతాకహస్తము-వినియోగింపవలయు.

అథత్రిపతాకహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ పతాకేనామికావక్రాయద్యస్త్రిపతాకకః॥

టీ॥పతాకహస్తమునందు- అనామికాంగుళివక్రంబైనట్లై
యదిత్రిపతాకంబగును- యనగా పతాకమునందు అనామికమ
వంచిబట్టినట్లైతే-త్రిపతాకహస్తమగును-

వినియోగః

శ్లో॥ మకుటేవృషభావేచ వజ్రేతద్వరవాసవే। కేతకీకు
సుమేదీపేవహ్నిజ్వాలా విజృంభణే॥ కపోలేవ్రీ
ఖాయాంబాహ్వోర్పరివర్తనే। స్త్రీపుంసయో
సమాయోగేయుజ్యతేత్రిపతాకకః॥

టీ॥ త్రిపతాకహస్తము-కిరీటమునందు- వృషమునజూ
టయందు- వజ్రాయుధమునందు- వజ్రాయుధధారమదగుదేవేం
నియందు- కేతకీపుష్పమునందు- దీపమందు-అగ్నిజ్వాలా విజృ

నందు- గండస్థలంబుయందు - మకరికాపత్రంబులయందు-
మునుజూపుటయందు - పరివర్తనమునందు- స్త్రీపురుషుల
కర్ణ సంయోగమునందు - యిదిమదులగు వాట్లలందు - విని
గము జేయువలయు- గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ శక్రేణాదాయతోవజ్రసంస్పర్శేనామికావతా।
పతాకస్త్రిధాగనత్రిపతాకోభవతీరః॥
వాసవత్రిపతాకోయంజజ్ఞేతస్యరుషీగుహః।
రక్తవర్ణాక్షత్రజాతిరధిదేవోమహేశ్వరః॥

టీ॥పూర్వమందు- దేవేంద్రునిశే-యేకారణమువలన - వజ్రా
ధమయొక్కస్పర్శించుటవిషయముగా- అనామికమనెడి- వ్రే
లాంచబడనో- యాకారణమువలన- పతాకహస్తముయొక్క
భాగముజేతను- త్రిపతాకహస్తమాయను - యీత్రిపతాకహస్త
- వాసవత్రిపతాకమనిచెప్పబడును- యీహస్తమునకు - గుహు
రుషియు-రక్తవర్ణము. క్షత్రియజాతియు. అధిదేవతామహే
రుండు-

వినియోగః

శ్లో॥ అనాదరేవితరణేవాసవేవదనోన్నతౌ।
అశ్వసంమార్జనేబాణేమకుటేచత్స్యవల్లభే॥
అలకాదయనేవృక్షేత్వగ్ని జ్వాలావిజృంభణే॥
అంకుశేచాంజనాదాన అఘ్రాణేహవానాదిషు।
కానసేకలశేపేదర్పణేదంతధావనే॥
ఊర్ధ్వపుండ్రేశిరోవేష్టాతిలకేతాళపత్రకే॥
విష్ణావిసర్జనేవీరేనావేజ్ఞానేనమస్కృతౌ॥
నిశ్చలేసతరాంభీతావధరేపత్రలేఖనే॥
కటుగంధేరసాలాపేనాసాకర్ణనసంవృతౌ।
ఖడ్గపాతేజకతక్యాంనక్షత్రేశ్రవణాకే॥

నిబంధవిధికిత్సాయాంశుభశ్రేష్ఠవిలేఖనే॥

టీ॥ ఆహారణయందు- యిచ్చుటయందును- జేయబడినది- మంత్రమునుపైకియెత్తుటయందు కన్నీరుదుడుచుటయందు- మందు కిరీటమందు-మత్స్యశ్రేష్ఠమునందు - మంగుడులు దూర్చుటయందు- వృక్షమునందు-అగ్నిజ్వాలలయొక్క-విజృంభణమునందు- కాటుకబెట్టుటయందు- వాసనజూచుటయందు- హనాదులజూపుటయందు-అరణ్యమునందు-కలశమునందు - మందు - దర్పణమునందు-దంతములతోముటయందు-తిరుగుడిట్టుటయందు- పాగుచుట్టుటయందు తిలకముబెట్టుటయందు- శపత్రమునందు - పిష్టశుద్ధియందు - విసర్జించుటయందు - పి యియందు - వాడయందు - అజ్ఞానమునందు - నమస్కారమునందు-నిశ్చలమునందుమిక్కిలిభీతియందు అధరమునందు- పత్రాలువ్రాసుటయందు-కారపువాసనయందు- అరసాలాపమునందు-చపులుమూసుటయందు- యెగిశిపయటయందు కేతకీకెకుయందు-చంద్రునియందు- రక్షణమునందు దేవతులయందు-చికిత్సయందు- శుభవస్తువులయొక్క స్పృశింపుటయందు-వ్రాసుటయందు- లువిమదుత్తైవ వాట్లయందు - త్రిపతాకహస్తమునినియోగింపవలయు-

అథాధఃపతాకహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ త్రిపతాకకనిష్ఠాచకుంచితాధఃపతాకికా॥

టీ॥ త్రిపతాకహస్తమునందు-కనిష్ఠాంగుళి-వంచబడినదై- ధఃపతాకంబనబడును. ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ పల్లవేఫలకేటీకెధ్వజోరితివాచకే।
క్రకచేచ్ఛురికాయాంచధ్వజేగోపురశృంగయోః॥

యుజ్యతేధఃపతాకోయంతత్ప్రకారేషు [illegible]॥

చిగురుజూపుటయందు ఫలకమందు కప్పుటయందు యిద్దరు జెప్పుటయందు- కరగసమునందు - పిల్లత్రియందు- ధ్వజమునందు- గోపురమునందు- శృంగమునందు- యిరుమొదలైనయందు. యీఅధఃపతాకహస్తము- వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ కనిష్ఠికానామికేచ్ఛేత్కుంచితేభృగుశాపురాత్॥
ద్వావేహిపూజ్యౌహరిహరావిత్యుక్తభృగుజస్తతః॥
అస్యాబాధఃపతాకస్యరుషిర్బ్రహ్మాధిదేవతా।
హరిశృంఘాటక్షత్రజాతిపీతవర్ణోబుధైర్మతః॥

చిటుకవ్రేలున్ను- అనామికమనేవ్రేలున్ను - పూర్వమందు పంచబద్ధమై- విష్ణువు- శివుడు - వీర్లిద్దరును - రుషిజే- యేకారణమువలనజెప్పబడునో- ఆకారణమువలన అధఃపతాకహస్తము- భృగురుషివల్ల బుట్టినదియని దెలిపబడినది. యీఅధఃపతాకహస్తమునకు బ్రహ్మదేవుడు - రుషి హరిహరాదులు యధిదేవతలు- క్షత్రియజాతియు- పీతవర్ణయిట్లని- విద్వాంసులజేసమ్మతింపబడియుండును-

వినియోగః

శ్లో॥ క్రకచేగోపురేశృంగేఫలకేపల్లవేతథా।
నాసికాయాముపన్యాసే కేతక్యామూర్ధ్వపుండ్రకే॥
భృరికాయాంధ్వజేక్షత్రేపీతవర్ణేధ్వ [illegible]॥
అలకాపనయేదీపేమకుటేదంతధా [illegible]
షణ్ముఖేశంకరేత్వేవ్మేళనేతా [illegible]॥

[illegible] కరగసమునందు- గోపురమునందు [illegible]మునందు- ఫ [illegible]దు చిగురుగాయందు- దడయందు- నాసికయందు - ప్రప

వ్యాఘ్రమునందు. చేతకీబహుళమందు - పూర్వపుంటుటయందు
బాహుయందు. ధ్వజమందు. రాజుయందు. శీతవర్షమందు. కో
టియందు. ముంగురుదువ్వుటయందు - దీపమంగళ. శిరి
మందు. దంతధావనమందు. కొమారస్వామియందు. పుని
దు. అధరమునందు. కూడుటయందు. చపలాకుయందు. యి
మొదలగు వాట్లయందు - అధఃపతాక హస్తముపయోగి
పవలయు. అధఃకర్తరీముఖహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥తర్జనీమధ్యమేచాత్రబహిస్తిర్యగ్ముఖేయది।
భవేత్కర్తరీహస్తశ్చతస్యరూపణముచ్యతే॥

టీ॥ యీఅధఃపతాకహస్తమందు. తర్జనీమధ్యమాంగుళ
బహిర్భాగములయందు - ముఖంబులగలవైతే - కర్తరీముఖ
స్తంబవలయు. వినియోగః

శ్లో॥ స్త్రీపుంసయోస్తుసంశ్లేషేవిపర్యాసపదేపిచ।
లుంఠనేనయనాంతేచమరణేభేదభావనే॥
విదుపథేప్యేకశయ్యావిరహేతపనేతథా।
లతాయాంయుజ్యతేచాయాకర్తరీముఖయిష్యతే।

టీ॥ స్త్రీపురుషులయొక్కవియోగమునందు. వైపరీత్యముబా
దినస్థానమునందు. పొర్లుటయందు. నేత్రాంతమునందు. మ
రణమందు. భేదనమందు. మెరుపుయందు. ఏకశయ్య. విరహమ
దు. పమటయందు - లతయందు - యివిమొదలైనవాట్లయంద
యీకర్తరీముఖహస్తమువినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే,

శ్లో॥శశాంకశేఖరఃపూర్వంజలంధరవధంప్రతి।
చక్రంవిలిఖ్యతర్జన్యాపిష్యభువిమధ్యమం॥
యేవాసంయోజయామాసకర్తరీసమజాయత।

తదాశంభోర్జటాజూటాత్పాశుపతాస్త్రమనుస్మరతస్తథా।
తత్రజాతిస్తాంమ్రవర్ణాశక్రవాతిరధిదేవతా॥

పూర్వమందు- చంద్రశేఖరుండు- జలంధరుని వధనుగురించి-
యయినెడి- అంగుళిని- భూమియందునిలిపి తర్జన్యంగుళి
క్రమునస్త్రాసి- యేకాలమందు - సంయోజనచేసినవాడా
- యాకాలమందు- చంద్రశేఖరునియొక్క జటాజూటమువ
కర్తరీహస్తముబుట్టును- యీకర్తరీహస్తమునకు - వజ్రము
- క్షత్రియజాతియు- తామ్రవర్ణము- వజ్రవాణిరధిదేవత.

వినియోగః.

శ్లో॥ పాదవిన్యాసనిర్మాణేపతనేభేదభావనే।
చపలాయాంచమర్యాంచవక్రేచ[illegible]తథా॥
విపర్యాసేవిద్యుదర్థేకటకేవిష్టలోధనే।
విరహేచైవదంపత్యోర్విరాగేహృదయస్యచ॥
మహిషేమరణేచైవహరిణేవారణేతథా।
శైలశృంగేబోధనాయాంవృషభేగవిగోపురే॥
వియోగేచైవశయ్యాయాంచలనేభేదభావనే।
నక్రాద్యర్థేచనిందాయాంతపనోల్బణనేతథా॥
కర్తర్యాంపాదపాద్రీణాంచక్రేహేతిదర్శనే।
తామ్రవర్ణేక్షత్రజాతౌహస్తాయోనియుజ్యతే॥

టీ॥ పాదవిన్యాసమునుజేసుటయందు- పడుటయందు - కర్మ
చదువేటాడియందు- సంపర్కమునందు- చమరీమృగమునందు-
వందు. త్రోటీపుటమునందు-విపర్యాసమునందు- మెరుపుజూపు
నందు- కంకణమందు విష్ణుపదమునందు- పంపతులయొ
విరహమందు- హృదయముయొక్కవిరాగమందు - మహిష
మరణమునందు- జింకయందు - గజమందు - పర్వతము

యొక్కశిఖరమందు- బోధించుటయందు-వృషభమందు-గోపుయ
గు- గోపురమందు- వియోగమందు - పానపుయందు - వణుదు
యందు- భేదమునుజెప్పుటయందు- వక్రముమదులైనవాట్లుయందు
దూషించుటయందు- సూర్యునియందు- యగురుటయందు- క
రియందు- వృక్షపర్వతములును- జూపుటయందు- ఖడ్గముమ్రుళపి
చుటయందు- తామ్రవర్ణమందు - క్షత్రియజాతియందు - యి
మొదలైనవాట్లయందు- యీకర్తరీహస్తమునువినియోగింపవ
యు,

అథమయూరహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥అస్మిన్నన్యామికాంగుష్ఠౌ శ్లిష్టౌచాన్యేప్రసారితాః।
మయూరహస్తఃకథితస్తస్యలక్షణముచ్యతే॥

టీ॥ యీకర్తరీహస్తమునందు - అనామికాంగుష్ఠంబులును
జేర్చబట్టి- యితరంబులగు- యంగుళములనుచాచబట్టితే- మయూ
రహస్తంబనబడును- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥మయూరాస్యేలతాయాంచశకునేవమనేతథా।
అళకస్యాపనయనేలలాటేతిలకేపిచ॥
నేత్రస్యోదకవిక్షేపేశాస్త్రవాదేప్రసిద్ధకే।
ఎవముక్తేషుయుజ్యంతేమయూరకరభావనాః॥

టీ॥ నెమిలియొక్కముఖమునందు- తీగయందు- పక్షియందు-వ
మనమయందు- ముంగురులును- దువ్వగొనుటయందు- లలాటమం
దు - తిలకమందు - కన్నీరును - పరిహరించుకొనుటయందు - శా
స్త్రమునువాదిం టయందు - యివిమదులైనవాట్లయందు - మ
యూరహస్తమును- వినియోగింపవలయు.

అథార్ధచంద్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥అర్ధచంద్రకరస్స్యాత్పతాకాంగుష్ఠహీనతాత్॥

టీ॥ పతాకహస్తమునందు- అంగుష్ఠముయొక్క- ప్రసా
రమువల్ల- అర్ధచంద్రహస్తంబగును - యనగా - పతాకహస్త
మందు- అంగుష్ఠము- ప్రత్యేకంబుగా - జాచిబట్టితే అర్ధచం
ద్రహస్తంబనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥చంద్రేకృష్ణాష్టమీభాజిగళహస్తాదికేపిచ।
ఛల్లాయుధేదేవతానామభిషేచనకర్మణి॥
ఘుష్ణాత్రేచోద్భవేకట్యాంచింతాయామాత్మవాచకే।
ధ్యానేప్రార్థనేచాపిఅంగసంస్పర్శనేతథా॥
ప్రాకృతానాంనమస్కారేప్యర్ధచంద్రోనియుజ్యతే

టీ॥ కృష్ణాష్టమిచంద్రునియందు- పొడబట్టినయెడమందు- ఛ
ల్లాయుధమందు- దేవతులయొక్కఅభిషేకమందు- భోజనపా
త్రమందు- బుట్టుటజూపుటయందు- కటిప్రదేశమునందు - చింతిం
చుటయందు- నేనుయనుటయందు- ధ్యానమందు- ప్రార్థించుట
యందు- అంగములయొక్కసంస్పర్శనములయందు- ప్రాకృతజ
నులయొక్కనమస్కారమునందు- యివిమదులైన వాట్లయందు-
అర్ధచంద్రహస్తమునువినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే.

శ్లో॥శుద్ధాంతేరమయాసార్ధంరమమాణేరమాపతౌ।
అంతఃపురంగంతుమానోభృగుర్ద్వారేనివారితః॥
గళహస్తప్రదానేనతస్మాత్తస్యముపిభ్యగుః।
వైశ్యజాతిర్గూఢప్రవర్గోఽహం దేవోఽధిదేవతా॥

టీ॥ లక్ష్మీపతియైన- శ్రీమహావిష్ణువు- అంతఃపురమందు- లక్ష్మీ
దేవియందు- క్రీడించుండగను- భృగుమహర్షియు- అంతఃపురము
నకు- చిత్తసమున్నతి- గలవాడుగనుక- ద్వారమునిషేధించ- గళ

హస్తపరామర్శచేత- నివారింపబడ్డవాడాయనో- అభ్యర్థదవ
ల్లి అర్ధచంద్రహస్తమునకు- భృగురుషియు- వైశ్యజాతి-
ప్రవణము- మహాదేవుండధిదేవత.

వినియోగః

శ్లో॥ అంకుశేచార్ధచంద్రేచఅభిషేకేదృఢేగళే।
తాలమూలేమూర్ధ్నిబంధేఫాలస్వేదనివారణే॥
బాలేదబాలవృక్షేచవాహనేవలయేతథా।
తాటంకేకటిపట్టేచచరణేచంద్రశేఖరే॥
తరమాంగేస్పృశ్యతానాంతథాశంఖేచనిర్మితౌ॥
సాపరాధవినిష్పీడ్యసేసజ్జకాముకబాధనే।
కలశేరచనేఫాలేకాంచీదామనివేదనే॥
కపోలేవాహనేఖేచభ్రూలతాయాంచసూచనే।
గౌరవర్ణేవైశ్యజాతోసత్కృతస్సర్వవేదినాం॥

టీ॥ అంకుశమందు- అర్ధచంద్రునియందు - అభిషేకము జే
టయందు- దృఢమనిజెప్పటయందు- కంఠమందు- తాళపత్రము
దు- పాగుజుట్టటయందు - ఫాలప్రదేశమందుండెడి- స్వేదమ
దుదుచుగొనుటయందు- బాలునియందు- బాలవృక్షమందు-వా
నమునుజూపుటయందు - కంకణమునందు - కర్ణాభరణము
జూపుటయందు- వడ్యాణమునందు- పాదమందు - చంద్రశే
నియందు - పృష్ఠమునందు - స్పృశ్యతజనులయొక్క నమస్కా
మందు- శంఖమందు- నిర్మాణమందు- అపరాధునిపెళ్ళగొట్టి
యందు - అల్లితాడుచేతఆపోషణజేయబడ్డధనుస్సుయందు -
మందు- నిర్మాణమందు- ఫాలప్రదేశమందు- మలనూలునుం
పుటయందు - కపోలమందు - వాహనమందు - దుఃఖమం
భ్రూలతనుజూపుటయందు - గౌరవర్ణమందు - వైశ్యజాతి

యివిమొదలగువాట్లయందు - యీఅర్ధచంద్రహస్తమును-
...పవలయు. ... ...

అథాధాళహస్తలక్షణమ్.

॥పతాకేతర్జనీవక్రాత్రామ్నాసోయమరాళకః॥
॥ పతాకహస్తమందు - తర్జనీవ్రేలును - వక్రముగావంచి
తు- అరాళహస్తమనబడును- ...

వినియోగః

శ్లో॥ విషాద్యమృతపానేషుప్రచండపవనేషిచ।
శౌర్యగాంభీర్యధైర్యేషువినియోగోనియుజ్యతే॥
టీ॥ విషముమదలుగాగల అమృతపానమునందు- చండమారు
నందు- శౌర్యము-గాంభీర్యము-ధైర్యము-వీట్లయందు - యివి
లైనవాట్లయందు-యీఅరాళహస్తము-ప్రయోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ సప్తానాంజలరాశీనామాపోశనవిధౌపురా।
అరాళఃకుంభజాజ్జాతస్సఏవరుషిరుచ్యతే॥
పాటలాంశుమిశ్రజాతివాసుదేవోధిదేవతా।
ఏవమేతస్యానుపూర్వ్యంప్రోచ్యతేఖరతాదిభిః॥
పూర్వమందు-సప్తసంఖ్యాకంబులైన -సముద్రములయొక్క-ఆ
నవిధియందు-అగస్త్యరుషివల్ల-అరాళహస్తముబుట్టును-యీ
పాటలవర్ణము మిశ్ర
తాళహస్తమునకు అగస్త్యులేరుషియు- పాటలవర్ణము మిశ్ర
తియు-వాసుదేవుండధిదేవతా - యీరీతున- భరతాదులజే-ఆ
పూర్వకముగాజెప్పబడియుండును- ...

వినియోగః

శ్లో॥ఆపోశనేబ్రాహ్మణానామాశీర్వచనకర్మణి।
ఆయాహిశీఘ్రమిత్యుక్త్వావధ్నకానాంప్రలోభనే॥

ఆరంభేచైవజాత్యర్థేత్వాహ్వానేసైన్యబోధనే।
సంకీర్ణజాతౌసన్నాహేసారభాఘ్రీణఎవచ।
సంధ్యాప్రదక్షిణేచైవసమూహేసంగమేతథా॥
కంకణాదిధృతౌచైవకజ్జలారచనేవృశః॥
కస్త్వమిత్యాద్యుక్తిభేదేకామిలీకేశబంధనే।
స్వేదాపనయనేశౌర్యేగాంభీర్యేసన్నివేదనే॥
ప్రచండపవనేచైవప్రతిబింబవివేచనే।
చిత్రోద్యత్పుంఖ్రపుటనేచిత్రవర్ణేచమత్కృతౌ॥
వివాహేవిషపానేచవిటవైముఖ్యసూచనే।
గుహాయాంచశరోద్ధారేగరుత్మత్పక్షభావనే॥

టీ॥ బ్రాహ్మణులయొక్క- ఆపోశనమందు- ఆశీర్వాదకవ
యందు-శీఘ్రముగా- రమ్మనిచెప్పుటయందు- బాలులయొక్క-
చనమునందు- ఆరంభమందు-సైనుయనుటయందు- చిలుచుట
దు- సేననుజూపుటయందు- సంకరజాతియందు- బహుమాన
దు- పరిమళముయొక్క- ఆఘ్రాణమందు - సంధ్యావందనజేస
యందు-ప్రదక్షిణమునందు - సమూహమునందు - గూడుట
దు- కంకణాదులయొక్క- ధారణమునందు-నేత్రములకు కాటుక
ట్టుటయందు- యెవరునీవు యనెడిమొదలగువచనభేదములయం
స్త్రీలయొక్క-కేశబంధనమందు - చెమటనీరుడుచుటయం
శౌర్యమునందు - గాంభీర్యమందు - చెలుపుటయందు - ప్రచం
మారుతమందు-ప్రతిబింబమునుజూపుటయందు- చిత్రముగాబుట్ట
తిరుమణియందు - చిత్రవర్ణమునందు - చమత్కారమునం
వివాహమునందు- విషపానమునందు- విటవైముఖ్యమును-
పించుటయందు - గుహయందు.బాణోద్ధరణమునందును- గరు
తునియొక్క-రెక్కజూపుటయందు-యివిమదులగువాట్లయందు-

స్తమునువిధియోగింపవలయు- ... *

అథశుకతుండహస్తలక్షణమ్,

అస్మిన్నానామికాశుకతుండకరోభవేత్॥

యీఆరాశహస్తమునందు- అనామికమను- వక్రముగాబట్టి
తుండహస్తంబనబడును-

వినియోగః

బాణప్రయోగేకుంతార్థేచాళీయనటనక్రమే।
మమోక్త్యాముక్తధావేచశుకతుండకరోభవేత్॥

బాణప్రయోగమునందు-కుంతాయుధమునందు-చాళీయ్యన
యొక్క-క్రమమునందుమమాంజేవాకుయందు-వుగ్రత
-యివిమదులగు-వాట్లయందు- యీశుకతుండహస్తమును-
గింపవలయు- ... ... *

గ్రంథాంతరే-

నటయంత్యాఃప్రేమకోపంనాథంప్రతిసదాశివమ్।
దుర్గాయాశ్శుకతుండోభూద్దూర్వాసరుషిరుచ్యతే॥
ద్విజాన్వయశ్శోణవర్ణోదేవతాస్యమరీచికః॥

సదాశివుని- గూర్చి-ప్రేమకోపమును- నటింపజేస్తుం
గా- దేవివలన- శుకతుండహస్తంబుబుట్టినదాయను - యీ
తుండహస్తమునకు - దూర్వాసులురుషియు - బ్రాహ్మణజాతి
శోణవర్ణము- మరీచిరుషియధిదేవత-

వినియోగః

శ్లో॥ అపూర్వభోగేవకితేరమాహ్వానేప్యనాదరే।
ద్యూతేక్షవినిపాతేస్యాదవజ్ఞాయాంనిసర్జనే॥
శోణవర్ణవివేకేచశుకనారీనిరూపణే।
ఊహాయాముగ్రధావేదకోపేకుంతార్థబోధనే॥

కౌటిల్యేచైవమోక్షాత్మాంబ్రహ్మాస్త్రేధిక్షితేవాల
ఉత్తమూర్ధ్వరత్నాంతిభాగేలేఖనేచవ॥
పూర్వాపరార్థసంబంధపటువాక్యేప్రశంసనే॥
ఉరగాణాంనతేనన్యాదుత్తమేవర్ణఏవచ।
సత్వర్యూర్కృతమిత్యుక్తాగమనేచశరస్వజ॥

టీ॥అపూర్వభోగమునందును- భయబడ్డవానియందును-లజ్జ
దేనినిబిలుచుటయందును అనాదరణమునందును-ద్యూతమునందు
పాచికలనుదోర్లిందుటయందును-అవమానమువలన శోకిం
టయందును-శోణవర్ణమును-దెల్లుపుటయందును-చిలుకలును-
లును-జూపుటయందును- ఊహయందును- వుగ్రభావమందును-
పమందును- కుంతాయుధముజూపుటయందును - కుటిలభావ
దును-మోక్షియందును - బ్రహ్మాస్త్రమునందును - భిండివ
మందును- ఉత్తమముఅధమము- యనరత్నాలు యొక్కమూడు
భాగంబులందును-వ్రాసుటయందును - పూర్వాపరార్థసంబం
మందును - పటుతరమైనవాక్యమందును- ప్రశంసజేసుటయ
దును- సర్పములయొక్కనాట్యమందును- ఉత్తమమగువర్ణవ
దును- నీజేత చేయబడలేదనిహస్తము చేతజూపుటయందు -
ణముయొక్కగమనమందును-యివిమచ్చులైనవాట్లయందు-యీ
కతుండహస్తమునువినియోగింపవలయు-

అథముష్టిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మేళనాదంగుళీనాంచకుంచితానాంతలాంతరే।
అంగుష్ఠోపరియుతోముష్టిహస్తఃప్రకీర్తితః॥

టీ। నాల్గు యంగుళములను బెర్చి- హస్తతలంబునందు వంచి
అంగుష్ఠంబు జేయుక్తంబుగా జేసితే-ముష్టిహస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥స్థిరేకరగ్రహేదార్ఢ్యేమల్లానాంయుద్ధభావనే।
తాండవాళికాదినాట్యేషుముష్టిహస్తఃప్రకీర్తితః॥

॥ స్థిరమనుటయందును- కచగ్రహణమునందును- దృఢమనుట
ను- జెట్టులయొక్కయుద్ధమును - జూపుటయందును - తాం
కాది నాట్యంబులయందును- యీముష్టిహస్తమును - ప్రయో
... ... *

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ మధుకైటభయోర్యుద్ధేజాతేముష్టికరస్తథా।
విష్ణుత్పత్తిర్నీలవర్ణోవీరభద్రోధిదేవతా।
శూద్రజాతిస్తథాజ్ఞేయః రుద్రస్తస్యరుషిమతః॥

॥మధుకైటభులకు-విష్ణువోడగూడ-యుద్ధము- గలిగినదౌటం
ముష్టిహస్తము - విష్ణువల్లబుట్టును - ఆముష్టిహస్తమునకు-
ండురుషియు-శూద్రజాతియు- నీలవర్ణము-వీరభద్రుండధి

వినియోగః

శ్లో॥ఖడ్గకుంతాదిధరణేకటకేఘంటికాగ్రహే।
తాండాదికనాట్యేషుదృష్టార్థేలాఘవేపిచ॥
మల్లయుద్ధేముష్టిఘాతేమధ్యభావేమహాబలే।
ఊరుసంహననేచైవముత్కృష్టేభావనేతథా॥
రసనిష్పీడనేచైవరాజ్ఞిమంత్రిణిబాధవే।
నీలవర్ణేశూద్రజాతౌనియుక్తాయంకరోబుధైః॥

॥ ఖడ్గము- కుంతము-మొదలైన-వాట్లయొక్క- ధారణయం
టయందు- ఘంటనుబట్టుటయందు- తాండాళికాదినాట్య
యందు- జూడబడ్డార్థమునందు- లాఘవమునందు - జటుల
మునందు- ముష్టిప్రహారమునందు - మధ్యమునుజూపుటయందు-

అధికమైనబలమందు- ఉరులయొక్క-మదనమందు-ఉత్కృష్ట
నందు- దారివోవుటయందు- రసమునుపిదుకుటయందు- రాజ్య
దు- మంత్రియందు- విష్ణువుయందు - నీలవర్ణమునందు- శూ
జాతియందు- యివిమొదలగువాట్లయందు- ముష్టిహస్తమును-
యోగింపవలయు- ... ...

అథశిఖరహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ చేన్ముష్టిరున్నతాంగుష్ఠస్సఏవశిఖరఃకరః॥

టీ॥ శిఖరహస్తము- ఊర్ధ్వముమందుయెత్తబడ్డ- అంగుష్ఠ
గలదైతే- శిఖరహస్తంబనబడును- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ మదనేకార్ముకేస్తంభేనిశ్చయేపితృతర్పణే॥
ఓష్ఠేనాథేవదనేప్రవిష్టేప్రశ్నభావనే॥
అంగేనాస్తీతివచనేస్మరణేభినయాంతరే॥
కటిబంధాకర్షణేచపరిరంభవిధౌధవే।
శక్తితోమరయోర్మోక్షేఘంటానాదేచపేషణే।
శిఖరేయుజ్యతేసోయంభరతాగమవేదిభిః॥

టీ॥ మన్మథునియందును- ధనుస్సుయందును- స్తంభమునంద
నిశ్చయమునందును- పితృతర్పణమునందును-ఓష్ఠమునందును-
గునియందును- దంతమునందును-ప్రవేశించుటయందును-ప్రశ్న
జేసుటయందును- అంగమునందును లేదనిజెప్పుటయందును-స్మ
మునందును - అభినయాంతరమునందును - నడికట్టుబట్టియా
టయందును- అలింగనము జేసుటయందును- ప్రియునియందు
శక్తియు తోమరము - పీట్లయొక్క ప్రయోగించుటయందు
ఘంటావాదనమందును - పదార్థములయొ
ను- శిఖరహస్తమునువినియోగింపవలయు- ...

గ్రంథాంతరే

సుమేరుంకార్ముకంకృత్వాతన్మధ్యందంద్రశేఖరః।
హస్తేనయేనజగ్రాహసహస్తశ్శిఖరస్మృతః॥
శిఖరోమేరుధనుషోజాతోస్యరుషిరర్జునః।
గంధర్వజాతిశ్శ్యామాంశురధీశోరతివల్లభః॥

టీ॥ చంద్రశేఖరుండు- మేరుపర్వతమును- ధనస్సుగాచేసుకొ
ధనుస్సుయొక్కమధ్యంబును- యేహస్తముచేత-గ్రహించనో
ముపల్లబుట్టెను- యీహస్తమునకు-రుషియర్జునుడు- గంధర్వ
యు-నీలవర్ణము-మన్మథుండధిదేవత- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ విలాసినీనమ్రభావేవరాంగేదవినాయకే।
వ్యజనేతాళవృంతేచ వ్రీడాయాంచవిశేషతః॥
కార్ముకేచకిమిత్యుక్తేకందర్పేచిన్నధారణే॥
మహిషాసురఘాతేచమదనేమిత్రధావనే।
కుటుంభస్థాపనాదౌచకితవార్థేకృశేపిచ॥
నర్తనేనాస్తివాక్యేచకుండలేకుంతధారణే॥
భృంగాదుకపయఃపానేభల్లాయుధపరిగ్రహే॥
పిత్రూణాంతర్పణేచైవపురుషాభినయేతథా।
వారిపూర్ణేదిశేపిస్యాగ్రంటావాద్యేవ్యయేపిచ॥
స్తంభేచస్థాయిభావేచనిశ్చలేనీలవర్ణకే॥

టీ॥ స్త్రీలుయొక్కనమ్రభావమునందును- వరునియొక్కదేహ
మునందును- గణపతియందును-చౌరీయందును - వ్యజనమునందు
అతిలజ్జయందును- ధనుస్సుయందును - యేమియనియడుగుట
యందును- గుహయందును చిహ్నమునుధరించుటయందును- మహిషా

మరనియొక్క మదనమునందును-మన్మథునియందును- స్నేహిం
నిజావుటయందును కుటుంబస్థాపనాదులయందును-ధూమనిధి
దును-కృతునియందును- నతనమునందును - లేదయానిచెప్పు
యందును - కుండమునందును- కుంతాయుధము ధరించుటయ
దును - గిండిచెంబుచేనీరు పానముజేసుటయందును ఎభల్లాయు
ముయొక్కగ్రహణమునందును- పితృదేవతులయొక్కతర్పణమ
నందును- పురుషియొక్కఅభినయమందును- ఉదకపరిపూరిత
తైనదినమందును- ఘంటావాద్యమునందును - వ్యయాభావమ
దును- అథవా-నాశరహితునియందును - స్తంభమందును-
యియభావమందును- చలనాభావమందును - నీలవర్ణమునందు
ను- యివిమొదలగు వాట్లయందు - యీశిఖరహస్తమునువినియో
గింపవలయు. ... ...

అథకపిత్థహస్తలక్షణం

శ్లో॥ అంగుష్ఠమూర్ధ్నిశిఖరేవక్రితాయదితర్జనే।
కపిత్థాఖ్యంకరస్సోయంకథితోభరతాదిభిః॥

టీ॥ శిఖరహస్తమునందు- అంగుష్ఠముయొక్క- శిరోభాగమ
నందు- తర్జనిని వ్రేలును- వక్రముగావంచిబట్టినది-కపిత్థహస్తమ
బడును

వినియోగః

శ్లో॥లక్ష్మ్యాంచైవసరస్వత్యాంనటనేతాళధారణే।
గోదోహనేచాంజనేచవిలాసకుసుమధారణే॥
చేలాంచలాద్రిగ్రహణేపటస్యైవావకుంఠనే।
ధూపదీపార్చనేచాపికపిత్థస్సంప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ లక్ష్మీదేవియందును- సరస్వతీదేవియందును- నాట్యవి
షమందును- తాళమునుధరించుటయందును- పాలుపిదుకుటయ
టయందును- విలాసాధరంబైన-కమలమును- బట్టుటయందు
దును- కాటుకబెట్టుకొనుటయందును- విలాసముగారకు - పుష్పలక్ష్మీదేవినిజూపుట యందును - జపమాలికయొక్క ద్రిప్పట

రించుటయందును - చేలాంచలముమృదులగు వాట్లయొక్క
మునందును ముసుకుబెట్టుకొనుటయందును- ధూపము-దీప
యివిమదులైన వాట్లజేయబడినపూజయందును - యివిమ
వాట్లయందు- యీకపిత్థహస్తమునువినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ సముద్రమథనేపూర్వంమంధరాకర్షణోచితః।
జాతఃకపిత్థశ్రీకృష్ణాన్నారదోస్యరుషిర్మతః॥
రుషిజాతిగౌరవర్ణోపద్మగర్భోధిదేవతా॥

టీ॥ పూర్వమందు- సముద్రమును- మథించుటకాలమునందు-
రపర్వతముయొక్క-ఈట్టుటకు-ఉచితంబగు-యీకపిత్థహస్త
శ్రీకృష్ణునివలన- బుట్టెను- యీకపిత్థహస్తమునకు- నారదుం
షియు- రుషిజాతియు-గౌరవర్ణము- బ్రహ్మదేవుండధిదేవత.

వినియోగః

శ్లో॥ చక్రచాపగదాదాతశరాకర్షాదికర్మణి।
వరాటికానాముత్క్షేపేవాణ్యాంవస్త్రాంచలగ్రహే॥
విలాబ్జధారణేచైవలక్ష్మీసంసూచనేతథా॥
జపమాలాబోధనేధూపదీపార్చనేతథా।
మందరాకర్షణేచైవమునీనాంజాతిసూచనే॥
నాట్యభావేచబాణేచపుష్పతర్కణపీడనే।
గౌరవేచావధృతౌనినియుక్తావిశేషతః॥

టీ॥చక్రము-విల్లు-గదాయుధము - యివిమొదలగు వాట్లయ
ము-బాణముయొక్కఆకర్షణాది కర్మయందును- గవ్వలుయొ
యెత్తుటయందును-సరస్వతియందును-కోకయొక్కకొంగును
టయందును- వస్త్రాంచలమునందు- విలాసాధరంబైన-కమలమును- బట్టుటయందు
దేవినిజూపుట యందును - జపమాలికయొక్క ద్రిప్పట

యందును- ధూపము- దీపమువీట్లచేతనైన-అర్చనయందును-
దరపర్వతముచే జిలుకుటయందును-మానులయొక్క- జాతిని
టయందును- నాట్యమునుజూపుటయందును- బాణమందును-
పడిన-వెంట్రుకలును- పిడుకుటయందును - గౌరవర్ణమునం
ను- ధరించుటయందును- యివిమొదలైనవాట్లయందు యీకటి
హస్తమును-వినియోగింపవలయు-

అధరకటాముఖహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥తర్జనీమధ్యమామధ్యేపుంఖోరంగుష్ఠేనపీడ్యతే।
యస్మిన్నానామికాయోగస్సహస్తఃకటకాముఖః॥

టీ॥ తర్జనీమధ్యమాంగుళులయొక్క- మధ్యమునందు- అం
ష్ఠముజేత- బాణపుంఖము- పీడింపబడుచున్నదో-అనామికసంయో
గముగలయాహస్తము- కటకాముఖహస్తంబనబడును-

వినియోగః-

శ్లో॥కుసుమాపచయేముక్తాస్రజాందామ్నాంచధారణే।
శరమందాకర్షణేచనాగవల్లీప్రదానకే॥
కస్తూరికాదివస్తూనాంపేషణేగంధవాసనే।
వచనేదృష్టిభావేచకటకాముఖయుజ్యతే॥

టీ॥ పువ్వంబులుగోయుటయందును - ముక్తాహారాదిహార
యొక్కధరించుటయందును- పువ్వంబులయొక్క - మాలికాధ
రణమందును- మెల్లన - బాణమునీడ్చుటయందును-విడమునిచ్చు
యందును- కస్తూరిమదులగు- వస్తువులయొక్క- మేళనమందు
పరిమళద్రవ్యములయొక్కవాసనజూపుటయందును- వాక్యయొ
దును-దృష్టులగుజూపుటయందును-యివిమొదలైనవాట్లయందు
నియోగింపవలయు. ... ...

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ అభ్యస్యతాధనుర్విద్యాంరామేణశివసన్నిధౌ।
కటకాముఖహస్తాభ్యాంభార్గవేణార్జునోరుషిః॥
దేవజాతిర్హేమవర్ణః రఘునాథోధిదేవతా॥

టీ॥ శివసమీపమునందు- శ్రీరామునిదోడను- ధనుర్విద్యనభ్య
సంజెడి- పరశురామునిచేతను- కటకాముఖహస్తము బుట్టిన
యును- యీకటకాముఖహస్తమునకు- అర్జునుడురుషియు- దే
వతయు- హేమవర్ణము- రఘునాథుండధీదేవత.

వినియోగః-

శ్లో॥వస్త్రాపకర్షణేవాహేవారస్త్రీణాంచికుంతనే।
ఆకర్షణేశరాదీనామభిషేకేసుపర్వణాం॥
నాట్యారంభేనాగవల్లీదళసంగ్రహణేతథా।
నవసంఖ్యావివేకేచదర్పణేదంతధావనే॥
కస్తూరికాదినిష్పేషేకుసుమాపచయేతథా।
మహారజితవర్ణేచమర్యాదాబోధనేతథా॥
మణిముక్తాపుష్పధృతౌఛత్రచామరధారణే।
పాదచారేఖలీనేచవృంతభేదవివేచనే॥
దేవజాతావిశేషేణనియుక్తోయంకరోబుధైః॥

టీ॥వస్త్రముయొక్కఅపకర్షణమందునువాహనమందును-శేర్యా
లులయొక్క-మొట్టుటయందును-బాణముమదులగువాట్లయొక్క
చ్చుటయందును-దేవతులయొక్కఅభిషేకమునందును-నాట్యా
భమందును- వీటికాసంగ్రహణమందును- తొంబిదియనెడిసం
యొక్కవివేచనమందును - దర్పణమందును - దంతములనుదో
టయందును- కస్తూరిమదులగువాట్లయొక్కమేళనమందును-పు
ష్పములయొక్క-- గోయుటయందును- సువర్ణముయొక్కవర్ణ

ముపందును- మర్యాదులనుజేప్పుటయందును- మణులు- ముత్యా
లు- పుష్పంబులు- పీట్లయొక్క మాలికలనుధరించుటయందును-
త్రము- చామరము- పీట్లయొక్క ధారణమందును- పాదచారిత
దును - కల్యాంపట్టుటయందును - తొటిములయొక్క ప్రదం
యందును- దేవజాతియందును- యివిమదులగువాట్లయందును-
కామాముఖహస్తమును- వినియోగింపవలయు.

అథసూచీముఖహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మధ్యమాద్యాస్త్రయోంగుళ్యశ్శిరస్స్వంగుష్ఠపీడితా
తర్జనీప్రసృతాసోయంసూచీహస్తఃప్రకీర్తితః॥

టీ॥ మధ్యమాంగుళిమదులను- అంగుళిత్రయమును - వక్రముగా
చ్చి- యంగుష్ఠముచేతను- యీమధ్యమాద్యంగుళులు- శిరస్సులయ
దు- పీడితంబులై- తర్జన్యంగుళి - ప్రసరింపుజేయబడ్డచే సూ
ముఖహస్తంబనబడును. ... ...

వినియోగః-

శ్లో॥ ఏకార్థేపిపరబ్రహ్మభావనాయాంశతేపిచ।
మిత్రేనగర్యాంలోకార్థేతథేతివచనేపిచ॥
యచ్ఛబ్దేపిచతచ్ఛబ్దేవ్యజనార్థేపితర్జనే।
కార్శ్యేశలాకావపుషోరాశ్చర్యేవేణిభావనే॥
ఛత్రేసమర్థకోణేచ రోమాశ్యాంభేరివాదనే।
కులాలచక్రభ్రమణేరథాంగేమండలేతథా॥
వివేచనేదినాంతేచసూచీహస్తఃప్రకీర్తితః॥

టీ॥ వగటియనుటయందును- పరబ్రహ్మయొక్క భావనయంది
ను- శతసంఖ్యయందును- సూర్యునియందును- పట్టణమునందును
లోకంబులును జూపుటయందును - యట్లనేగానియని చెప్పుటయ
దును- యచ్ఛబ్దమందును- తచ్ఛబ్దమందును - వ్యజనమునందును-

చుటయందును- కృశత్వమందును- శలాకమునందును-జేహ
ము- ఆశ్చర్యమందును- జడజూపుటయందును - ఛత్రముధరిం
యందును- సమర్థునియందును - మూలనుజూపుట యందును-
రాజియందును- భేరీవాద్యమును వాదించుటయందును-కుంబర
యొక్కచక్రమునుద్రిప్పుటయందును- చక్రమందును- మండలా
మును జూపుటయందును- విమర్శజేసుటయందును - సాయం
బునందును- యివిమదులైనవాట్లయందు - యీసూచీముఖి
మును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ బ్రహ్మైకమితినిర్దేశంబ్రహ్మయస్మాచ్చకారజై।
తతఃపితామహోజాతఃసూచీహస్తమితోరుషిః॥
దేవజాతిశ్శ్వేతవర్ణోవిశ్వకర్మాధిదేవతా॥

చతుర్ముఖబ్రహ్మయేకారణమువలనపరబ్రహ్మ-వగడేను-యి
ద్దేశమునుజేసినవాడాయనో ఆకారణమువలనయీసూచీము
స్తము- బ్రహ్మవలనబుట్టినదాయను- యీహస్తమునకు- రుచి
మరుషియు- దేవజాతి- శుభ్రవర్ణము - విశ్వకర్మయాదిదేవత

వినియోగః

శ్లో॥ విజనేవీక్షణేచైవచక్రమేచవిభాకరే।
సంఖ్యాయాంసాధువాదేచతచ్ఛబ్దేచైవతర్జనే॥
శస్త్రేచక్రశలాకాయాంశతసంఖ్యావివేచనే।
సూచ్యాంచపిచయచ్ఛబ్దేపరబ్రహ్మనిరూపణే॥
కుంభకారోపకరణేరోమావళ్యాంరథాంగకే।
నీచసంబోధనేనాశేపతాకాయాంపురేపిచ॥
ఏకాశీకైవలోకేచక్రవర్తేస్పర్శనేతథా।
ఘ్రాణేచసస్యవర్ణనేశాఖాయాంకార్శ్యబోధనే।

ధృతాంగదశిఖేవైవశ్వేతవర్ణానిగూఢపే[illegible]
దేవజాతౌసూచిహస్తప్రయోజ్యాశాస్త్రదేవిధిః॥

టీ॥ మేకాంతమందును- జూచుటయందును- పరాక్రమమునందును- జూపుటయందును - కంతుశరమందును- స్వల్పభోజనము
దును-సూర్యునియందును-సంధ్యయందును-సాధుశాస్త్రమందును- పుష్పంబులయొక్క- మొగ్గలయందును- తీయ్యమామిడి
దిఅనేటియందును - భర్త్సించుటయందును-శస్త్రమునందును- పుష్పరసవర్షంబునందును- పుష్పాదిగుచ్ఛములందు
క్రాయుధమునందునుశలాకయందును-నూటిసంఖ్యయందును-ను దాసానపుష్పమును - జూపుటయందును - ఘంటారూపము
జియందును - మెడియనేటియందును - పరబ్రహ్మయొక్కజూపుటయందును- పుట్టయందును- కుశేశయమునందును - గుడ్డు
యందును-కుంభకారునియొక్కసామగ్రియందును-రోమావళియందును - యివిమొదలైనవాట్లయందు - పద్మకోశహస్తమును
దును- బండియందునునీచునియొక్కసంబోధనయందును - తామయోగింపవలయు. ... ...
పదుయందును - ధ్వజమునందును - పట్టణమునందును-వగటి
నిజెప్పుటయందును-లోకమందును-వినుటయందును- స్పృశించు
యందును-ఆఘ్రాణించుటయందును-సత్యవచనమునందును-శుభ
వర్ణమునజూపుటయందును- దేవజాతియందును- యివిమదుశ
నవాట్లయందు-యీసూచీముఖహస్తమునువినియోగింపవలయు॥

అథపద్మకోశహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥అంగుళ్యోవిరళాఃకించిదుర్ధ్వంచితాస్తలనిమ్నగాః।
పద్మకోశాభిధోహస్తస్తన్నిరూపణముచ్యతే॥

టీ॥ అంగుళులు-కొంచము- విరళములగునట్లు - వంచబడి-హ
స్తతలంబునందు- నిమ్నమగునట్లు బట్టితే - పద్మకోశహస్తమన
బడును.

వినియోగః

శ్లో॥ఫలేబిల్వకపిత్థాజాస్త్రీణాంకుచకుంభయోః।
వర్తులేకంతుకేస్వల్పభోజనేపుష్పకోశకే॥
సహకారఫలేపుష్పవర్షేమంజరికాదిషు।
జపాకుసుమభావేచఘంటారూపవిధానకే॥
వల్మీకముదేశ్యండేపద్మకోశోభిధీయతే।

టీ॥ బిల్వఫలము- కపిత్థఫలము- మెదళగు- ఫలములయందును-
లయొక్కకుచకుంభములయందును- వర్తులాకార పదార్థం
దును- పుష్పంబులయొక్క- మొగ్గలయందును- తీయ్యమామిడి
దిఅనేటియందును - భర్త్సించుటయందును-శస్త్రమునందును- పుష్పరసవర్షంబునందును- పుష్పాదిగుచ్ఛములందు
క్రాయుధమునందునుశలాకయందును-నూటిసంఖ్యయందును-ను దాసానపుష్పమును - జూపుటయందును - ఘంటారూపము
జియందును - మెడియనేటియందును - పరబ్రహ్మయొక్కజూపుటయందును- పుట్టయందును- కుశేశయమునందును - గుడ్డు
యందును-కుంభకారునియొక్కసామగ్రియందును-రోమావళియందును - యివిమొదలైనవాట్లయందు - పద్మకోశహస్తమును
దును- బండియందునునీచునియొక్కసంబోధనయందును - తామయోగింపవలయు. ... ...

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥శంభోస్సపర్యాచక్రాద్యంతేస్వానాద్రమాధవాత్।
పద్మకోశాభిధోహస్తఃజాతఃపద్మభవోరుషిః॥
క్షత్రవంశశ్శుక్లవర్ణశ్చాధిదేవోస్యభార్గవః॥

టీ॥ చక్రాయుధప్రాప్తిగోరకు- పరమేశ్వరునియొక్క- పూ
జచేస్తుంనుండెడి- లక్ష్మీపతివలన - పద్మకోశహస్తము- బుట్టును-
పద్మకోశహస్తమునకు- బ్రహ్మదేవుండురుషియు- క్షత్రియజా
తియు- శుక్లవర్ణము- భార్గవుండధిదేవత.

వినియోగః

శ్లో॥కపిత్థేకంతుకేచైవవల్మీకేవర్షలస్తనే।
కబరేకర్ణికారేచకమలేముకుళేతథా॥
చక్రవాకేచూతఫలేవృక్షశాఖానతౌతథా।
పుష్పవర్షేబిల్వఫలేస్వర్ణపాత్రేందుసూచనే॥
బలిదానేక్షత్రజాతౌపద్మకోశప్రదర్శనే।

టీ॥ వెలగపండులయందును- చనుసయందును- పుట్టయందును
[illegible]నైనస్త్రీస్తనమునందును- గాసమునందును - కొండగోపు

వ్వమునందును- కమలమువలనును- మొగ్గయందును - చక్రా॥ గంధముపుట్టుటయందును- సర్పమునందును- మందు
కపక్షియందును - తియ్యమామిడిఫలమునందును - వృక్షముపుటయందును- మంత్రోదకము- ఓషధిరసము- వీట్లయొక్క-
కర్కశత్రుంబైనకొమ్మయందును- పుష్పవర్షంబునందును- మాంసమునందును- పోషణజేసుటమదులగువాట్లయందును దేవ
ఫలమునందును- సువర్ణపాత్రయందును - పూర్ణచంద్రుడు- రుషులు - వీరులయొక్క- తర్పణంబులయందును- దాన
పుటయందును- బలినిచ్చుటయందును - క్షత్రియజాతియందును యిచ్చుటయందును- గజముయొక్క - కుంభస్థలమునుదట్టుట
మలముయొక్క - మొగ్గజాపుటయందును- యిచిమొదలగువానియందును- జెట్టులయొక్క- భుజాస్ఫాలనమునందును-యిచిమదు
యందు- యీపర్శుకోశహస్తమును- వినియోగింపవలయు- వాట్లయందు యీసర్పశీర్షహస్తమును వినియోగింపవలయు

అథబాణహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥తర్జన్యాద్యాస్త్రయోంగుళ్యశ్శిరస్స్వంగుష్ఠపీడితాః
కనిష్ఠికావప్రసృతాసబాణకథితఃకరః॥

టీ॥ తర్జన్యాద్యంగుళిత్రయము- శిరోభాగములయందు- అ
గుష్ఠంబుజేత- పీడింపబడినవై - కనిష్ఠికాంగుళినిదాచిబట్టితేబా
హస్తంబనబడును- ... ...

వినియోగః

శ్లో॥షట్సంఖ్యాయాంసంధినృత్తేబాణహస్తోవిధీయతే॥

టీ॥ ఆరుయనెడిసంఖ్యయందును- సంధినృత్తమునందును- ఉంటయను - యీహస్తమునకు - దేవేంద్రుడురుషియు- హరిద్వ
విమదులగు- వాట్లయందు- యీబాణహస్తమునువినియోగింపవలయు- దేవజాతియు-పరమేశ్వరుండధిదేవత-
యు.

అథసర్పశిరోహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పతాకతళసమ్నత్వాత్సర్పశీర్షకరోభవేత్॥

టీ॥ పతాకహస్తమునరజెయ్యకొంచము పల్లముగవంచిబట్టితే
సర్పశిరోహస్తంబనబడును, ...

వినియోగః

శ్లో॥దంద నేభుజగేంద్రోత్తమణేబోషణాదిషు।
దేవమ్యాదకదానేషుఖాస్ఫాలేగజకుంభయో
భుజాస్ఫాలనయుద్ధేసర్పశీర్షకః।

క్రంథాంతరే

శ్లో॥చిత్రస్తాన్విబుధాస్త్వీత్యకరవిన్యాసపూర్వకమ్।
బలింవంచయితుంసద్యోభవేయమితిభావతః॥
వామనాదభవత్సోయంవాసవోస్యరుషిర్మతః।
హరిద్వర్ణోదేవజాతిహరఏవాధిదేవతా॥

టీ॥ భయముబడిన- దేవతులనుజూచి- హస్తాభినయపూర్వక
గాను- బలిచక్రవర్తినివంచనజేసుటగొఱకు - నేనుఅవుతున్నా
యని- బలుకుతునుండెడి - వామనునివలన - సర్పశీర్షహస్త
ము- దేవేంద్రుడురుషియు- హరిద్వ
ర్ణుడు- దేవజాతియు-పరమేశ్వరుండధిదేవత-

వినియోగః

శ్లో॥పటవాసపరిక్షేపేపటీరాదివిలేపనే।
కచానాంశోధనేస్త్రీణాంకాశ్మీరద్రవ్యసూచనే॥
కరికుంభాస్ఫాలనేచహంతేతివచనేతథా।
హయసంధేయుక్తమితిహరిద్వర్ణవివేచనే॥
యుద్ధజ్ఞప్తౌచమల్లేచముఖక్షాళనకర్మణి।
అశ్రుధారానిరసనేధరపానేతథైవచ॥
ఛాదనేశోధనేచైవభుజాస్ఫాలనకర్మణి।

వామసేవుతుష్టేవైవనారిక్షీరనిరూపణే॥
లాలనేచైవలీలాయాందానేచైవనివేశనే
ప్రణామేప్రతిమాయాందలజ్జాయాంగోపనేశిశా॥
స్థానభేదేబ్రహ్మజాతౌసర్వశీషకప్రయుజ్యతే।

టీ॥ గంధూళినిబల్లుటయందును- శ్రీగంధముమొదలగు - వా
మబూరుటయందును - స్త్రీలుయొక్కవెంట్రుకలును - దువ్వ
యందును- కుంకుమబువ్వయనెడి- ద్రవ్యమునుజూపుటయందు
గజముయొక్క- కుంభములనుదట్టుటయందును - కటకటయను
చనమునందును - అశ్వముయొక్క పృష్ఠమందును - యుక్తమ
పుట యందును - ధనువు వనజమును జూపుట యందును
యుద్ధముయొక్క- జ్ఞాపకమందును - జట్టియందును - ముఖప్ర
ళనకర్మయందును- కన్నీరుదుడుచుటయందును- అధరపాన
మందును- సర్పములను- జూపుటయందును-భుజమునుదట్టుటయ
దును - పొట్టిపురుషునియందును- పుదకము-క్షీరము- పీట్లనుజూ
టయందును- లాలించుటయందును - విలాసమందును - దానమ
నిచ్చుటయందును-కార్యుండుయనిజెప్పుటయందును- అథవాగృ
మునందును-నమస్కారమందును-ప్రతిమయందును- సిగ్గుయందు
దాపుటయందును - శిశువుయందును - స్థానభేదంబులయందు
బ్రాహ్మణజాతియందును-యివిమొదలైనవాట్లయందు. సర్వశీ
హస్తమును-వినియోగపడలును.

అథమృగశీర్షహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ అస్నిపరిష్ఠికాంగుష్ఠప్రసారాన్మృగశీషకః॥

టీ॥ యీసర్వశీషహస్తమునందు- కనిష్ఠికాంగుష్ఠములయొక్క
ప్రసారణమువల్ల-మృగశీషకహస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ స్త్రీణాం శ్రోణికపోలేదక్రమమర్యాదయోరపి।
భీతేనివా ప్రపత్యేప్యావాసేదత్రిపుండ్రకే।
ముఖామఖేగంగవల్యాంపాదసంవాహనేపిచ।
సర్వసమ్మిళనేకార్యేమందిరేచత్రధారణే॥
సోపానేపదవిన్యాసేప్రియాహ్వానేతథైవచ।
సంచారేచప్రయుజ్యేతభరతాగమకోవిదైః॥

స్త్రీలనుజూపుటయందును- కపోలంబులయందును- క్రమం
యందును- మర్యాదయందును- భయముయందును- వ్యవహారము
మును- అలంకారంబునందును- వాసమునందును- త్రిపుండ్రము
ను- అన్యోన్యాభిముఖముగానుండుటయందును-ముగ్గుబెట్టుట
దును- పాదములను వత్తుటయందును- సమస్తవస్తువులుచేర్చు
టయందును-గృహమునందును-గొడుగునుధరించుగొనుటయం
- సోపానమునందును - పాదవిన్యాసమునందును - ప్రియుని
కుబిలుచుటయందును- సంచారముచేయుటయందును - యిని
దలైనవాట్లయందు - యీమృగశీషహస్తమునీ - వినియో
పడవలయు- ... ...

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ తపశ్చరణశీలాయాఅంబికాయాహరంప్రతి।
త్రిపుండ్రద్యుతివేళాయాంమృగశీషకరోభవత్॥
మార్కండేయోరుషిస్తస్యరుషిజాతిస్తథైవచ।
వర్ణోవటుర్దేవోస్యవహాదేవధితిస్మృతః॥

ఈశ్వరుండెగరించి-తపశ్చరణశీలురాలగు - పార్వతీదేవివలన
మృగశీషహస్తము-బుట్టెను-యీహస్తమునకు- మార్కండేయు
డుఋషియు-ఋషిజాతము-శుభ్రవర్ణము-మహేశ్వరుండుదేవత

వినియోగః

శ్లో॥ అసదర్థమనాసన్నాన్యనేదూరవాసినః।
నిపానేసస్యకదనేసంచారేసమరేతథా॥
పాటీరలేపనేచైవఛత్రధారణఏవచ।
వసనేవదనేచైవతిర్యగర్థేతిరస్కృతౌ॥
లజ్జానివారణేచైవలతాంగీసూచనేతథా।
కుచ్యేకుక్షేరగ్రభావేవివాదేవిస్మృతౌతథా॥
సృపస్యబోధనేనాభాశరీరేశిశుబోధనే॥
మృగానసేరంగవల్యామక్షౌదపతనేతథా।
ఫాలస్వేదాపనయనేతథోక్తౌమృగశీర్షకః॥

టీ॥ అసదర్థమునందును - గృహమందును- దూరమునందు॥ హేమము జేసుటయందును- దర్భము-చలింపజేసుటయం
యుండెడివానిబిలుచుటయందును- పెట్టుయందును- పైరులును- పద్మమూలికనుధరించుటయందును - చిరునవ్వుయందు
స్పష్టయందును- సంచారమునందును-యుద్ధమునందును-సమయంహమొక్క- ముఖమునందును - వైద్యునియొక్కరసా
మునందును- శ్రీగంధముబూయుటయందును - గొడుగునుధరించుటయందు పాకంబులశోధనయందును - మధ్యంబునుజూపించుటయం
టయందును- వస్త్రమునందును- వాక్కుయందును- అడ్డమున- యివిమొదలైనవాట్లయందు- యీసింహముఖహస్తమునువి
దును- తిరస్కారమునందును - సిగ్గువిడుచుటయందును- స్త్రీగింపవలయు- ... ... *
జూపుటయందును- గోడయందును- వుదరముయొక్క- అగ్రభా
మునందును- వివాదమునందును- మరుచుటయందును - రాజుస్తో॥ పద్మకోశేనామికాద్వన్ద్వప్రహాలాంగూల కోభవేత్॥
జూపుటయందును- నాభిప్రదేశమునందును - దేహమునందును పద్మకోశహస్తమునందు-అనామికాంగుళినివంచిబట్టితే-లాం
బాలులనుజూపుటయందును- వ్యాఘ్రముయొక్కముఖమునందును హస్తంబనబడును- ... ... *
ముగ్గుపెట్టుటయందును- పాచికులును - ఉల్లింపుటయందును
ఫాలప్రదేశమునందుండెడి జెమటనీగును - దుడుచుటయందును
అట్లనేగానియనిజెప్పుటయందును- యిమొదలగు-వాట్లయందు-
యీమృగశీర్షహస్తమునువినియోగింపవలయు।

అథసింహముఖహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ మధ్యమానామికాగ్రాభ్యాంగుష్ఠోమిశ్రితోయది।
కరస్సింహముఖాఖ్యః కీర్తితోనాట్యపారగైః॥

॥ మధ్యమానామికాంగుళలగ్రభాగములదోడ- అంగుష్ఠము
తంబుగాబట్టి- శేషంబులగు- యంగుళలను-ఊర్ధ్వముఖం
దాచితే- సింహముఖహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ హేమార్థేదర్భచలనేపద్మమూలాధృతౌస్మృతే।
సింహ్మసనేవైద్యపాకశోధనాయాంచమధ్యమే॥
యుజ్యతేసింహవక్త్రాఖ్యహస్తాయంకరవేదిభిః।

॥ హేమము జేసుటయందును- దర్భము-చలింపజేసుటయం
దును- పద్మమూలికనుధరించుటయందును - చిరునవ్వుయందు
ముఖమునందును - వైద్యునియొక్కరసా
మునందు- పాకంబులశోధనయందును - మధ్యంబునుజూపించుటయం
టయందు- యివిమొదలైనవాట్లయందు- యీసింహముఖహస్తమునువి
నియోగింపవలయు- ... ... *

అతలాంగూలహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ పద్మకోశేనామికాద్వన్ద్వప్రహాలాంగూల కోభవేత్॥

పద్మకోశహస్తమునందు-అనామికాంగుళినివంచిబట్టితే-లాం
బాలులనుజూపుటయందును- వ్యాఘ్రముయొక్కముఖమునందు హస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ లక్షణస్యఫలేబాలాకుచేకల్పారకేతథా।
చకోరేక్రముకేబాలకింకిణ్యాంఘుటికాధ్వజే॥
చాతకేయుజ్యతేచాయంలాంగూలకరనామకః॥

॥ సింహపండుయందును - బాలస్త్రీయొక్కకుచమందును - క

ల్లారపుష్పంబునందును- జక్రోరపక్షియందును- క్రముకఫలము
దును- పిల్లగజ్జలయందును- గుండునుజూపుటయందును - చేత
షియందును - మువిమొదలైనవాట్లయందు - యీలాంగూలహ
మును-వినియోగింపవలయు.

యీలాంగూలహస్తమును-గ్రంథాంతరమునందు
కాంగూలహస్తమని- తల్లక్షణవినియోగంబులను
చెప్పినాడు.

శ్లో॥ మధ్యమాంగుష్ఠతర్జన్యోనారికేళాక్షివక్రితాః।
కాంగూలోనామికానమ్రాయత్రోన్నతకనిష్ఠికా॥

టీ॥ మధ్యమాంగుష్ఠతర్జన్యంగళలు - నారికేళఫలముయొక్క
నేత్రములవలె- వక్రితంబులై- అనామికాంగుళినమ్రంబై- క
కాంగుళియున్నతంబై - యెహస్తమునందుండునో యా
స్తము- కాంగూలహస్తమనబడును.

శ్లో॥ క్షీరోదజాతకాకోలగుళికీకరదేవురా।
కాంగూలోహరసంజాతఃరుషికోంచవిదారణః॥
సిద్ధజాతిస్సువర్ణవర్ణోపద్మాతస్యాధిదేవతా॥

టీ॥ పూర్వమందు - క్షీరసముద్రమునందు - బుట్టినవిషము
గుళికగా జేసుటయందు - పరమేశ్వరునివల్ల - కాంగూలహస్తవ
బుట్టెనా- అకాంగూలహస్తమునకు కుమారస్వామిరుషియు-సి
జాతియు స్వర్ణవర్ణము- లక్ష్మీదేవియధిదేవత.

వినియోగః

శ్లో॥ చకోరేచాతకేచైవచుబుకగ్రహణేతథా॥
కుచప్రరోహేలికుచేక్రముకేకర్కటేతథా॥
వతులాయాంవల్లికాయాంద్రుమేమీలభ్రూజనే॥
ద్రాక్షాఫలేచరుద్రాక్షే నక్షత్రేబదరీఫలే॥

కింకిణ్యాముత్పలేచైవసిద్ధజాతౌసువర్ణకే
మధ్యమాంగుష్ఠతర్జన్యేవబిడాలపదసూచనే॥

టీ॥ చకోరపక్షియందును చాతకపక్షియందును-చుబుకమునగ్ర
చుటయందును-కుచముయొక్క చూచుకమునందును-నిన్మపందు
మును-పోకయందును-వదిగంట్లయందును-గుండువల్లియొక్క
గ్గయందును- పొగడమునందును-సూక్ష్మంబైన-భోజనమునం
ద్రాక్షాఫలంబునందును-రుద్రాక్షయందును-నక్షత్రమునందు
రేగుపండుయందును- గెజ్జయందును-కువలయకుసుమమునందు
సిద్ధజాతియందును-బంగారుయందును-కరక్కాయియందును-
మధ్యమునందును-పిల్లియొక్క పాదముజూపుటయందును-యివిమొద
వాట్లయందు-యీకాంగూలహస్తమును-వినియోగింపవలయు.

అథాలపల్లవహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ కనిష్ఠికాద్యావతుర్లాస్యువీరళాస్సాలపల్లవః-
టీ॥ కనిష్ఠికాంగుళిమొదలగు-యంగుళలను- విరళములు- వర్తు
ములు-యగునట్లుబట్టితేఅది అలపల్లవహస్తంబనబడును.

వినియోగః శ్లో॥ వికచాబ్జేకపిత్థాదిఫలేప్యావర్తకేకుచే
విరహేముకురేబూర్ణచంద్రేసౌందర్యభావనే॥
ధమల్లేచంద్రశాలాయాంగ్రామేవ్యుద్ధతికోపయో
తటాకేశకటేచక్రవాకేకలకలారవే॥
అలపల్లవహస్తోయంశ్లాఘనేకథితోబుధైః॥

టీ॥ వికసితంబైన- అబ్జమునందును - కపిత్థముమదలగు ఫలము
లయందును- సుళియందును- కుచంబులయందును - విరహమునం
దును- అద్దమునందును- పూర్ణచంద్రుని యందును - సౌందర్య
[illegible] - కొప్పయందును - తటాకమునందు
[illegible] - కలకలధ్వనియందు

ను- శ్లాఘనజేయటయందును- యివిమొదలగువాట్లయందు- యి
అలపల్లవహస్తమును- వినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే.

శ్లో॥నవనీతముపఃపూర్వంకలశాదలపల్లవః।
కృష్ణాద్వసంతోస్యఋషిస్తథాగంధర్వజాతిమాన్॥
శ్యామవర్ణస్తథాధీశోదినేశ్వరదిహోదితః॥

టీ॥ పూర్వమందు- నవనీతమును- యుపహరిస్తునుండెడి శ్రీక
ష్ణమూర్తివలన- నవనీతభాండమువల్ల - అలపల్లవహస్తముబుట్టెనూ॥ కస్తూర్యాంకించిదిత్యర్థేకనకే తాంత్రలోహయోః।
ను- యీహస్తమునకు - వసంతుడుఋషియు - గంధర్వజాతియుఅర్థేభేదేరసాస్వాదే లోచనేవర్ణభేదకే॥
శ్యామలవర్ణము- సూర్యుండధిదేవత-

వి ని యో గ ః-

శ్లో॥మమనాస్తీతివచనేమాధుర్యేమధ్యపల్లవే।
సువస్త్రాభరణాదీనామతర్క్యేస్తోత్రవాదనే॥
కింతత్రకిమితిపృచ్ఛాకమలాదివికాసనే।
సౌందర్యేచైవసాధేవశాఖాయాంనటనేతథా॥
దుర్గేగంధర్వజాతౌచనీలవర్ణేప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ నాకులేదుయనెడి వచనమునందును - మాధుర్యమునందుగాజేయబడినవస్తువులయందును- ఆసనమునందును-ఘృతతైలా
దును - మధ్యమచిగురుయందును- సమీచీనమగువస్త్రములు- యాలయందును- యివిమదులగువాట్లయందు- యీచతురహస్తము
భరణమును- వీట్లయొక్కఉత్కర్షయందును - సాధుయనెడివచనమునందు- వినియోగింపవలయు. ... ... *
నమునందును- అక్కడయేమియని-అడుగుటయందును- కమలము
మొదలగువాట్లయొక్క వికసనమునందును-సౌందర్యమునందును-
వుప్పరిగయందును- క్రొ యందును- నాట్యభేదంబునందును- ద
గస్థానమునందును- గంధర్వజాతియందును- నైల్యవర్ణమునం
దును - యివిమొదలగువాట్లయందు - యీ అలపల్లవహస్తమును
వి ని యో గ ిం ప వ ల యు. ... ...

అథచతురహస్తలక్షణం

శ్లో॥తర్జన్యాద్యాస్త్రయస్త్రిప్తాఃకనిష్ఠాప్రసృతాయదా।
అంగుష్ఠోనామికామూలేతర్క్యేచ్చతురఃకరః॥

టీ॥ తర్జన్యాద్యంగుళిత్రయమును- శ్లిష్టంబులుగాగూర్చి- కని
ష్ఠమాగావంచిబట్టితే- చతురహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

॥ కస్తూర్యాంకించిదిత్యర్థేకనకే తాంత్రలోహయోః।
ప్రయాణేసరసేమందగమనేశకలీకృతే॥
ఆసనేఘృతతైలాదౌయుజ్యతేచతురఃకరః॥

॥ కస్తూరియందును - స్వల్పమనిచెప్పుటయందును-సువర్ణము
దును- తాంత్రమందును- లోహమందును- తడువుటయందును
థమునందును- రసముయొక్కపానమునందును- నేత్రముజూ
టయందును- వర్ణములయొక్కభేదమునందును- ప్రయాణము
టయందును- సరసమందును- మందగమనమునందును- శకల
భరణమును- వీట్లయొక్కఉత్కర్షయందును - సాధుయనెడివచనమునందు- యివిమదులగువాట్లయందు- యీచతురహస్తము
నమునందును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

గ్రంథాంతరే.

॥ అమృతంహరదాధ్యంతుగరుడంప్రతిజల్పతః।
చతురశ్రకస్యపాజ్జాతఃవాలఖిల్యోరుషమతః॥
ప్రజాతిశ్చిత్రవర్ణఃపక్షిరాజోధిదేవతా॥

అమృతమునుయపహరించుటగోరికు-గరుత్మంతుణ్ణిగురించి-
*స్తుతునుండెడి- కశ్యపరుషివల్ల-చతురహస్తముబట్టెను-యీహ

ప్రతిపాద్యము- వాలఖిల్యఋషియు- బ్రాహ్మణజాతి [illegible]
కరాష్ట్ర తుంగధిదేవత.

వినియోగః.

మూ॥ కలాంతేవైవకస్తూర్యాంకనకేకైతవేతథా॥
కించదిత్యభిధానందేచ్ఛాంప్రేతాంకస్తవస్తు
శరీరాయాంశాద్వలేవజ్రేవజ్రేతథైవచ॥
చాతుర్యేచాటువచనేదండనేచిత్రవర్ణకే॥
అలనాబోధనేచైవలలాటేలేపనేవిచ॥
లోహాలోచనలీలాసుమృదూక్తౌమధుబోధనే॥
మిత్రజాతౌమరకతేసర్వస్వేలవిసూచనే॥
ఊహాపోహేహపాతేచపిమేచైవయథా॥
నాభినంసూచనేచైవప్రయోజ్యశ్చతురక్షర॥

టీ॥ కటాక్షమునందును- కస్తూరియందును- సువర్ణమందును- కపటమునందును- కొంచమని జెప్పుటయందును- తామ్రమందును- కస్తులయందును- శరీరమయందును- పచ్చికయందును- ముఖమందును- వజ్రమందును- చతురతజూపుటయందును- చటులోక్తియందును- శ్రీగంధమునందును- చిత్రవర్ణమునందును- స్త్రీలబోధనమందును- ఫాలప్రదేశమును జూపుటయందును- గంధాదిలేపనమందును- లోహము- నేత్రములు- విలాసము- వీట్లయందును- మృదువైనవచనమునందును- తేనెయందును- మిత్రజాతియందును- చ్ఛమణియందును- సర్వము శైలము వీట్లనుజూపుటయందును- ఊహాపోహాలుయందును- పాచికలుదొల్లించుటయందును- యమునందును- వినయమందును- బొడ్డును జూపుటయందును- యివి మొదలగు వాట్లయందు- యీచతురహస్తమును వినియోగింపవలయు. ... ...

అథభ్రమరహస్తలక్షణమ్,

శ్లో॥ మధ్యమాంగుష్ఠసంయోగేసజఙ్ఘాపక్షకాయ॥
శేషేప్రసారితేయేభ్రమరాభిధహస్తకః॥

మధ్యమాంగుష్ఠములు- సంయోగమగునట్లుబట్టి జఙ్ఘాస్థానమందు- శేషంబులగుయంగుళలను- చాచిబట్టితే భ్రమరహస్తమగును- ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥ భ్రమరేచశుకేయోగేసారసేకోకిలాదిషు।
భ్రమరాభిధహస్తాయంకీర్తితోభరతాగమే॥

టీ॥ భ్రమరమునందును- చిలుకయందును- యోగమునందు- సారసపక్షియందును- కోకిలమొదలైనపక్షివిశేషాదులయందు- యివిమొదలగువాట్లయందు- యీభ్రమరహస్తమునువినియోగింపవలయు. ... ... *

అథహంసాస్యహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మధ్యతూర్యాస్త్రయోంగుళ్యఃప్రసృతాఃపరళాయదా॥
తజఙ్ఘాన్యంగుష్ఠసంశ్లేషాత్కరోహంసాస్యకోభవేత్॥

టీ॥ మధ్యమాది- అంగుళిత్రయమును- విరళముగాచాచిబట్టి- తజఙ్ఘాన్యంగుళలు- సంశ్లిష్టంబులగునట్లుబట్టితే- హంసాస్యంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ మాంగల్యసూత్రబంధేచాప్యుపదేశేవిశ్చయే।
రోమాంచేమాక్షికాదౌచచిత్రసంలేఖనేతథా॥
దంశేతుజలబిందౌచ దీపవర్తిప్రసారణే।
నిశేషోధనేవల్లికాదౌ రేఖావలేఖనే।
మాలాయాంవహనేసోహభావనాయాం చదూపకే।

నాస్తీ[illegible]భావనే॥
కృతకృత్యత్వపీడ[illegible]యోజ్యతే॥

టీ॥ [illegible]యందును - ఉపదేశముచేసుట[illegible]యందును - జ్ఞానమునుపదేశించుట
యందును- నిశ్చయమునెప్పుటయందును- పుష్పాంకురములయ[illegible]యందును- మికయొక్కముఖమునందును- వా
దును- ముత్యాలు మొదలగువాట్లను జూపుటయందును - చిత్రమును - దొల్లి[illegible]యందును - కపోతముల యొక్క [illegible]
న్నవాసుటయందును- తేవపులుగయందును - నీరముయొక్కబింబమును- కొనయందును- నతకనియందును- నాట్యమునుజూ
దుయందును - దీపముయొక్క వత్తినియెత్తుటయందును - సమిష్టయందును- లేదుయు జెప్పుటయందును- మనస్సుయందునున్న
మునందును- శోధనమును- జేసుటయందును - మల్లికాదిమొగ్గలు[illegible]రూపణజేసుటయందును- లక్ష్యార్థమును జెప్పుటయందును-
యందును- శేషిన్నవాసుటయందును - నవరత్నాదిమాలికలయొ[illegible] మొదలగువానియందు - యీహంసాస్యహ[illegible]
క్క- ధారణమునందును- సోహమనేభావనయందును - నీరూపవలయు.

[illegible]ణజేసుటయందును- లేదుయనెడివచనమునందును- వరుసుటయం
దును- కృతార్థుండని జెప్పుటయందును-యివిమొదలైనవాట్లయం
దు- హంసాస్యహస్తమునువినియోగింపవలయ్యు.

గ్రంథాంతరే- వినియోగః

శ్లో॥ముద్రికాయాంమాక్షికేచవాహనేవాసనార్థనే।
వేణునాదేప్రజాతౌశిథిలేశుభ్రవర్ణకే॥
పైశున్యేపఠనేచైవధ్యానేజ్ఞానస్వరూపణే।
కృతమిత్యేవవచనేకృపీటకణబోధనే॥
జ్ఞానోపదేశేజల్పేస్యాదజాస్యేహ్యాతపాతనే।
పిటంకావేదనేస్యంతేసతత్కేసృత్యసూదనే॥
నాస్తీతివచనేచైవ[illegible]చేస్పదుస్వరూపణే।
లక్ష్యార్థేబోధనేచైవహంసాస్యోవినియుజ్యతే॥

టీ॥ ముద్రికయందును- ముత్యమునందును- వాహనమునందు
ను- వాసనజూచుటయందును- పిల్ల[illegible]పియందును - బ్రహ్మజాతి
యందును- శిథిలవస్తువుయందును [illegible]వర్ణమునందును- పిశున
[illegible]యందును- ధ్యానమును జేసుటయందు - జేసు[illegible]
[illegible]చేసుటయందును - జేసు[illegible]
[illegible]మునందును- జ్ఞానమునుపదేశించు
[illegible]మునందును- మికయొక్కముఖమునందును- వా
[illegible]యందును - కపోతముల యొక్క [illegible]
[illegible]యందును - నతకనియందును- నాట్యమునుజూ
[illegible]యందును - సమిష్టయందును- లేదుయు జెప్పుటయందును- మనస్సుయందునున్న
[illegible]రూపణజేసుటయందును- లక్ష్యార్థమును జెప్పుటయందును-
[illegible] మొదలగువానియందు - యీహంసాస్యహ[illegible]
[illegible]

హంసపక్షహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥సర్పశీర్షకనిష్ఠాప్రసృత్యాయదా।
హంసపక్షస్తదా[illegible]కనిరూపణమిష్యతే॥

టీ॥ సర్పశీర్షహస్తమునందు- కనిష్ఠాంగుళిని- చక్కగా [illegible]
[illegible]పట్టితే- హంసపక్షహస్తమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥మర్యాదాయాంసేతుబంధేనఖరేఖాంకనేతథా।
పిధానేహంసపక్షోయంకథితోభరతాగమే॥

టీ॥ మర్యాదయందును- సేతువలయొక్కకట్టుటయందును- న
ఖములయొక్క గుర్తుయందును- గప్పుటయందును - ఇవిమొ
దలయినవాట్లయం[illegible] - యీహంస పక్షహస్తమును - వినియోగిం
పవలయు- ... ... *

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥తాండవాభ్యాసమధ్యేశంభోరమితతేజసః
తండోర్జాతోహంసపక్షఃభరతోవ్యరుచిమతః॥
నీలవర్ణోఽప్సరోజాతిరధీశఃపంచసాయకః॥

టీ॥ పరమేశ్వరుండుతాండవమును కేయుసమయమువందు
హంసపక్షహస్తము - తండురుషివలను - బుట్టును- యూహస్తమ
నను- భరతుండురుషియు - అప్సరోజాతియు - నీలవర్ణము - జ
న్మభుండధిదేవత.

... ...

వినియోగః.

శ్లో॥మర్యాదాయాంమహాస్తంభేమకరీహస్తమబోధనే।
శుద్ధనాట్యేశ్యామవర్ణే సేతుబంధేసమాహ్వయే॥
పక్షిపక్షేదపర్యాప్తేపటీరాద్యానులేపనే।
పరోక్షాలింగనేచైవప్రత్యక్షాశ్లేషఏవచ
వామనేవేదనేచైవవధూవరనియోజనే।
అమాద్యారామకేపిస్యాదాహ్వానేగారవేపిచ॥

టీ॥ మర్యాదయందును- మహాస్తంభమునందును- మకరీహస్త
నుజెప్పుటయందును- శుద్ధనాట్యమునందును:శ్యామలవర్ణమునం
దును- సేతువుయొక్కకట్టడమునందును - చక్కగాబిలుచుటయం
దును- పక్షులయొక్కరెక్కలయందును- సమృద్ధియందును - క్రీ
గంధమునుబూయుటయందును- పరోక్షాలింగనమందును-ప్రత్య
క్షాశ్లేషమునందును- కుబ్జనియందును- తెలిపించుటయందును-
ధూవరులనుగూర్చుటయందును - మామిడివృక్షమువదులగు వృక్ష
ములుగల- ఉద్యానవనమందును - పిలుచుటయందును - గురుత్వ
మునందును- యివి మొదలగువాట్లయందు - యీహంసపక్షహస్త
మును- వినియోగింపవలయు.

... ...

అథసందంశహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥పునఃపునఃపద్మకోశేసంశ్లిష్టాప్రసృతాయది।
సందంశాభిదహస్తోయంకీర్తితోభరతాగమే॥

టీ॥ మందు ప్పినపద్మకోశహస్తముయొక్కవ్రేళ్లును - మూ

మూటిని- పేర్చివిడవబడినది- సందంశహస్తమనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ ఉదారేబలిదానేదద్రవణేకీటేమనోభయే।
అర్చనేపంచవక్త్రేసందంశాఖ్యాభిధీయతే॥

టీ॥ ఉదారుణియందును-బలినిచ్చుటయందును- భయమునం
దును- పులుగుయందును- మనస్సుయందుగలభయమునందును-పూ
జచుటయందును- వైదుయనిజెప్పుటయందును- యివిమొదలగు
వాట్లయందు- యీసందంశహస్తమునువినియోగింపవలయు-

భరతసారసంగ్రహే సందంశహస్తస్య లక్షణవినియోగౌ

శ్లో॥క్రమాత్త్రిదేశినీమధ్యమాంగుష్ఠపరియోజనాత్।
శేషాప్రసారితౌసోయంసందంశఃపరికీర్తితః॥

టీ॥ క్రమముగా- తర్జనీమధ్యమాంగుష్ఠత్రయమును-సంయో
దేశి-తదితరంబులైనయంగుళులను-దాచిబట్టితే- సందంశహ
స్తమనబడును- ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ మాక్తికపుళకేవారిబిందౌరుద్రాక్షతారకే।
ఘటికాయాంద్రుమేచమాలికాయాస్తుధారణే॥
తథాసప్తతిసంఖ్యాయాంసందంశఃపరికీర్తితః॥

టీ॥ ముత్యమునందును - పులకాంకురమునందును - నీరుయొ
క్కబిందువునందును- రుద్రాక్షనక్షత్రమువీట్లయందును - గుం
పయందును- పగడమునందును- మాలికయొక్కధారణమునం
దును- సప్తసంఖ్యయందును - యివిమొదలగువాట్లయందు - యీ
సందంశహస్తమును-వినియోగింపవలయు- ... *

అథముకుళహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సర్వాంగుళ్యగ్రసంయోగాన్ముకుళాభిదహస్తకః॥

[illegible] బులయందు-సంయోగము-
[illegible] ముకుళహస్తము-వినియోగపడును-

వి ని యో గ ః.

శ్లో॥ దానమిచ్చుటయందును-దీనోక్తులనుబలుకుటయందును-
పంచసంఖ్యయందును-ముకుళముగాజేయబడ్డకమలమందు-
భోజనమందును-జపమునందును-యింతయనిజెప్పుటయందు-
యీముకుళహస్తమును-వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ ఫలబుద్ధ్యాభానుబింబంహనుమాన్ధసూర్యతః।
కరోయంముకుళోజ్ఞేయఃకందుకోస్యరుషిర్మతః॥
కపిలోవిచవర్ణశ్చసంకీర్ణాజాతిరేవచ।
సుధాకరోదేవతేతిసూచితంశాస్త్రపారగైః॥

టీ॥ఫలముయనెడిబుద్ధిచేతను-సూర్యబింబమును-గ్రహింపనిచ్చి
చినటువంటి-హనుమంతునివల్ల- ముకుళహస్తము- బుట్టును.యి
హస్తమునకు- కందుకుండురుషి-కపిలవర్ణము - సంకీర్ణజా
యు- చంద్రుండధిదేవత- ... ...

వి ని యో గ ః

శ్లో॥ పద్మానాంకోరకజ్ఞేయాపంచసంఖ్యానిరూపణే।
తథాసంకీర్ణజాతౌచకుచాదౌకిలకించితే॥
దీనవాక్యేచదానేచజపేజీవనిరూపణే।
కాముకోచ్చరితేచైవబాలచుంబనఏవచ॥
ఫలగ్రహేభోజనేచపంచాస్త్రవినివేశితః।

[illegible] జాయాంపాణిబోధేచపరిలైప్సనిముజ్యతే
[illegible] సంముయొక్కమొగ్గనుజూపుటయందును-మైథు[illegible]సం
[illegible]టయందును-సంకీర్ణజాతియందును-[illegible]ముముద్వలై
[illegible]టయందునుకిలకించితమందును- దైన్యవాక్యమునందును-దా
[illegible]టయందును- జపమునందును- జీవనిరూపణమందును-కా
[illegible]కిళపొంగుటయందును - బాలునియొక్కచుంబనమునం
[illegible]ను- ఫలమునుగ్రహించుటయందును - భోజనమునందును - పం
[illegible]స్త్రములయొక్కవిన్యాసమునందును-పూజజేసుటయందును-
[illegible]మునుబోధించుటయందును-యిటిమొదలగువాట్లయందుయీ
[illegible]ద్మకోశహస్తమును- వినియోగింపవలయు- *

అథతామ్రచూడహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥తర్జన్యాద్యాస్త్రయోంగుళ్యఃప్రసృతాస్యుర్వతిఃపరం।
కనిష్ఠికామూలగామిసోంగుష్ఠస్తామ్రచూడకః॥

టీ॥తర్జనీమదులగు అంగుళిత్రయమును దాచి-యంగుష్ఠమును-కని
[illegible]కామూలమందు-బట్టితే-యదితామ్రచూడహస్తంబనబడును-

వి ని యో గ ః,

శ్లో॥ వేదత్రయేత్రిలోకాన్దపణార్థేభినయక్రమే।
యుజ్యతేతామ్రచూడోయంనటనక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ వేదత్రయమునందును- మూడులోకాలుయందును- పణ
[illegible]వ్యమునందును- అభినయక్రమమునందును - యివిమొదలగువా
[illegible]యందు- యీతామ్రచూడహస్తమును- వినియోగింపవలయు-

గ్రంథాంతరే-

శ్లో॥ ముకుళేతామ్రచూడస్యాత్తర్జన్యంగుళివక్రతాయది।
టీ॥ ముకుళహస్తమునందు - తర్జన్యంగుళిని వక్రముగాబట్టి
[illegible]- తామ్రచూడహస్తమునబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ కుక్కుటాదౌ బకాకాకపుష్పైవత్సేచ లేఖసే।
తామ్రచూడకరిస్సోయంకీర్తితో భరతాగమే॥

టీ॥ కుక్కుటము మొదలగువాట్లయందును- బకపక్షియందు- కాకియందును- వొంటెయందును- బాలునియందును - వ్రాసుయాహస్తము యందును- యిపిమొదలగువాట్లయందును - యీతామ్రచూడ స్తమునువినియోగింపవలయు. ... ...

అథచంద్రకలాహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ సూచ్యాంగుష్ఠమోక్షేశుభవేచ్చంద్రకలాకరః॥

టీ॥ సూచీహస్తమునందు- యంగుష్ఠమునువిడిచిబట్టితే - చంద్రకలాహస్తమనబడును- ... ...

వినియోగః.

మూ॥ ఏవాచంద్రకలాచంద్రకలాయామేవయుజ్యతే॥

టీ॥ యీచంద్రకలాహస్తము - చంద్రునియొక్క కలయందు మాత్రము- వినియోగింపబడును. ...

అథత్రిశూలహస్తలక్షణమ్,

మూ॥ నిపుంచయిత్వాంగుష్ఠంతుకనిష్ఠాంవత్రిశూలకః॥

టీ॥అంగుష్ఠకనిష్ఠికాంగుళలును- వంచిబట్టితే త్రిశూలహస్తమనబడును. ... ...

వినియోగః.

టీ॥ బిల్వపత్రేత్రిసంఖ్యాయాంత్రిశూలస్యప్రదర్శనే।
త్రిశూలాఖ్యకరిస్సోయంయుజ్యతే విధిః॥

టీ॥ బిల్వపత్రమునందును - త్రిసంఖ్యయందును - త్రిశూలాయుధమునుజూపుటయందును- యిపిమొదలగువాట్లయందు- యీత్రిశూలహస్తమునువినియోగింపవలయు. ... ...

అథపూర్ణనాథహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పద్మకోశాంగుళీనాంచకుంచనంక్రియతేయది।
ఊర్ణనాభకరస్సోయంతస్యరూపణముచ్యతే॥

టీ॥ పద్మకోశహస్తాంగుళలయొక్క- వంచడముచేయబడినదై

గ్రథాంతరే.

శ్లో॥దైత్యేంద్రదనుజోవిష్ణోర్భంతన్వతోనరసింహతః।
ఊర్ణనాభకరోజాతఃశార్దూలోస్యరుషిర్మతః॥
క్షత్రాన్వయోలక్ష్మకాంతురాదికూర్మోధిదేవతా॥

టీ॥ దానవేంద్రుండగు- హిరణ్యకశిపుయొక్కవక్షస్థలభేదము చేస్తునుండెడినరసింహమూర్తివలన - పూర్ణనాభహస్తము బుట్టెను- యీహస్తమునకు- శార్దూలుండురుషియు-క్షత్రియజాతియు- లాక్షణము- ఆదికూర్మమధిదేవత.

వినియోగః.

శ్లో॥ కంఠీరవకర్ణికాకేకూమేఖలనిరూపణే।
శిరఃకంఠూయనేచాగ్యేనరసింహేమృగాదనే॥
క్షత్రజాతౌతథాభీతౌలోహితేవర్ణనేచ॥

టీ॥సింహమునందును- కర్ణికారకుసుమమునందును-కాంచెయందును-స్తనములను జూపుటయందును - శిరస్సుయొక్క గోటయందును - దొంగవించుటయందును-నరసింహునియందును క్షత్రియమునందును - క్షత్రియజాతియందును - భయమునొందుటయందును- రక్తవర్ణమునందును - యిపిమొదలగువాట్లయందు- ... *

ఇత్యవంయూనాహస్తాః.

—(*)—

అథ కరటహస్తాభిధ్యంతే.

శ్లో॥ అంజలిశ్చ కపోతశ్చ కరటస్స్వస్తికస్తథా।
డోలహస్తశ్చ పుష్పపుటశ్శివలింగకః॥
కటకావర్ధనశ్శకటశ్చ కర్తరీస్వస్తికస్తథా।
శకటశ్చ శంఖశ్చక్రశ్చ సంపుటః పాశకీలకౌ॥
మత్స్యకూర్మౌ వరాహశ్చ నాగబంధకః।
ఖట్వాశ్చ కుండకశ్చైవ హ్యవహిత్థస్తథైవచ॥
చతుర్వింశతిసంఖ్యాకాస్సంయుతాః కథితాః కరాః॥

టీ॥ అంజలిహస్తమనియు- కపోతహస్తమనియు- కరటహస్తమనియు- స్వస్తికహస్తమనియు- డోలాహస్తమనియు- పుష్పపుటహస్తమనియు- ఉత్సంగహస్తమనియు . శివలింగహస్తమనియు- కటకావర్ధనహస్తమనియు - కర్తరీస్వస్తికహస్తమనియు- శకటహస్తమనియు- శంఖహస్తమనియు- చక్రహస్తమనియు- సంపుటహస్తమనియు- పాశహస్తమనియు - కీలహస్తమనియు- మత్స్యహస్తమనియు- కూర్మహస్తమనియు- వరాహహస్తమనియు- గరుడహస్తమనియు- నాగబంధహస్తమనియు - ఖట్వాహస్తమనియు- కుండకహస్తమనియు- అవహిత్థహస్తమనియు- యిట్లని ఇరవైనాలుగు కరములయొక్క నామములను- జెప్పి- వీటియొక్క లక్షణములను- జెప్పుచున్నాడు- అంజలిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాకతలయోర్యోగాదంజలిః కరఉచ్యతే॥

టీ॥ పతాకహస్తములయొక్క- తలంబులయందు- సంయుక్తమగునట్లుబట్టితే- అంజలిహస్తమనబడును. ... ...

వినియోగః-

శ్లో॥ దేవతాగురుప్రధానానామభివాదనేషు వినియుక్తః।
కృతోపకారేషు గురుషు కరయోర్యోగాంజలిర్ప్రయుజ్యతే॥

॥ యీయంజలిహస్తమును- దేవతలు-గురువు - బ్రాహ్మణులయొక్క-నమస్కారములయందును- క్రమంబుగా - శిరస్సుమీద- వక్షస్థలముపీట్లయందుబట్టి వినియోగింపవలయు-

కపోతహస్తలక్షణమ్-

శ్లో॥ కపోతస్సకరో జ్ఞేయశ్శిష్టమూలాగ్రపార్శ్వకః।

॥ ఆయంజలిహస్తమును- మూలాగ్రపార్శ్వంబులయందు- ముక్తంబుగాబట్టితే- కపోతహస్తంబనబడును-

వినియోగః,

శ్లో॥ ప్రమాణగురుసంభాషావినియాంగీకృతేష్వయం॥

॥ ఈకపోతహస్తమును-ప్రమాణమునందును - గురువుతోడ మాటలాడుటయందును- వినయమునందును - అంగీకరింపబడ్డవానియందును- వినియోగింపవలయు- ... ... *

కరటహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అంగుళ్యోహ్యస్యహస్తస్యాన్యోన్యాంతరసంస్థితాః।
సకరటభిత్రిప్రోక్తః కరణకరవిచక్షణైః॥

॥ యీకపోతహస్తముయొక్క - యంగుళులు - అన్యోన్యమధ్యములయందు-ప్రసరింపజేయబడినదైతే- కరటహస్తమగును

వినియోగః-

శ్లో॥ సమూహదర్శనేషుందిదర్శనేశంఖపూరణే।
అంగానాం మోటనేశాఖాన్నమనేచనియుజ్యతే॥

॥ యీకరటహస్తమును-సంఘముయొక్క-జూపుటయందు- బజ్జవానిచూపుటయందును- శంఖంబుబూరించుటయందును- అంగాలయొక్క విరుచుకొనుటయందును - గోమ్మలను వొంచుటయందును- వినియోగింపవలయు- ... ...

స్వస్తికహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పతాకయోస్సంన్నియుక్తకరయోర్మణిబంధయో
సంయోగేనస్వస్తికాఖ్యోమకరాథేనియుజ్యతే।

టీ॥ పతాకహస్తములయొకరు- మణిబంధములయందు-
కూడుకొంటైనచో- స్వస్తికహస్తమనబడును ...

వినియోగః-

శ్లో॥భయవాదేవివాదేచకీర్తనేస్వస్తికోభవేత్॥

టీ॥ యీస్వస్తికహస్తమును - భయముచేహాటలాడుట
దును-వివాదమునయందును-పొగడుటయందును-వినియోగింపవల

డోలాహస్తలక్షణం.

శ్లో॥పతాకాఊరుదేశస్థాడోలాహస్తఃప్రకీర్త్యతే।

టీ॥ రెండుపతాకహస్తమును- - ఊరుప్రదేశంబులయందు
లచినచైనట్లైతేడోలాహస్తమనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥నాట్యారంభేప్రయోక్తవ్యఇతినాట్యవిదోవిదుః॥

టీ॥ యీడోలాహస్తము- నాట్యారంభమునందు - ప్రయో
పయోగ్యంబని- నాట్యశాస్త్రమును- దెలిసినవారులు- దెలిసిరు
దురు.

పుష్పపుటహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥సంశ్లిష్టకరభేసర్వశీర్షేపుష్పపుటఃకరః।

టీ॥ సర్వశీర్షహస్తంబులు - మణిబంధముమొదలుగొని -
ప్లాంగుళి పర్యంతరము - సంశ్లిష్టంబుగా బట్టితే - పుష్పపుట
స్తంబనబడును- వినియోగః.

శ్లో॥సంధ్యాకాలార్ఘ్యదానేషుమంత్రపుష్పార్చనేపిచ॥
కరుణాధినయేశుద్ధనాట్యలీలానుమేళనే॥
దేవతానాంతర్పణేచనకరఃపరికీర్తితః।

॥ యీపుష్పపుటహస్తము- సంధ్యాకాల యర్ఘ్యదానము
దును మంత్రపుష్పార్చనమునందును-కరుణనుయభినయించు
దును- శుద్ధనాట్యలీలానుమేళనమందును- దేవతలయొకరు
నమునందును- వినియోగము జేయవలయు- *

ఉత్సఙ్గహస్తలక్షణం,

శ్లో॥అన్యోన్యబాహుమూలస్థామృగశీర్షకరౌయది।
ఉత్సంగనామాహస్తోయంకీర్తితోభరతాగమే॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తంబులు - అన్యోన్యబాహు మూలంబుల
దు- నిలచినచైనట్లైతే - యాహస్తము-ఉత్సంగహస్తంబన
బడును,

వినియోగః.

శ్లో॥అలింగనేచలజ్జాయామఙ్గదాదిప్రదర్శనే॥
బాలానాంశిక్షణేచాయముత్సంగోయుజ్యతేకరః॥

టీ॥ యీఉత్సంగహస్తమును- అలింగనమునందును- లజ్జయం
దును- బాహుబురులమొదలైనవాట్లను - జూపించుట యందును-
బుద్ధిశిక్షించుటయందును- వినియోగింపవలయు.

శివలింగహస్తలక్షణం

శ్లో॥ వామేర్ధచంద్రేవిన్యస్తశ్శిఖరశ్శివలింగకః॥

టీ॥ వామంబైన- యర్ధచంద్రహస్తమునందు- శిఖరహస్తము
నుంచితే- శివలింగహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ వినియోగస్తుతస్యైవశివలింగప్రదర్శనే॥

టీ॥ యీశివలింగహస్తమును- శివలింగమును జూపుటయందు
వినియోగింపవలయు- ... ... *

కటకావర్ధనహస్తలక్షణం.

శ్లో॥కటకాముఖయోః పాణ్యోస్స్వస్తికాన్మణిబంధయోః।

కటకావధానాఖ్యస్యాతినాట్యవిదోవిదుః॥

టీ॥ కటకాములయనెడి హస్తములయొక్క - మణిబంధ
లయందు-స్వస్తికాకృతిగాబట్టితే-కటకావధానహస్తంబనబడు

వినియోగః.

శ్లో॥పట్టాభిషేకేపూజాయాంవివాహశిషియుజ్యతే॥

టీ॥ యీకటకావధానహస్తము-పట్టాభిషేకమునందు- పూజ
యందు-వివాహశీర్వదనమందు-వినియోగింపవలయు-

కర్తరీస్వస్తికహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥కర్తరీస్వస్తికాకారఃకర్తరీస్వస్తికోభవేత్॥

టీ॥ కర్తరీహస్తములను-మణిబంధమునందు - స్వస్తికాకారపవలయుయని- భరతాదులయొక్క తాత్పర్యము-
ముగాబట్టితే-కర్తరీస్వస్తికహస్తమనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ శాఖాసుచాద్రిశిఖరేవృక్షేషుచనియుజ్యతే॥

టీ॥- యీకర్తరీస్వస్తికహస్తమును-గొమ్మలయందును - పర్వ
ముయొక్క శిఖరమందును-వృక్షాలయందును-వినియోగింపవలయు-

శకటహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥భ్రమరౌమధ్యమాంగుష్ఠప్రసారాచ్ఛకటోభవేత్॥

టీ॥ రెండుభ్రమరహస్తంబులు-అంగుష్ఠమధ్యమధ్యమాంగుళప్రస
రణమువలన-శకటహస్తంబనబడును - యనగ- రెండుభ్రమరహ
స్తంబులయందు - యంగుష్ఠ మధ్యమంబులను దాచిబట్టితే శకట
హస్తంబగును-

వినియోగః

శ్లో॥రాక్షసాభినయేప్రాజ్ఞైశకటేవినియుజ్యతే॥

టీ॥యీశకటహస్తమును-రాక్షసనిజూపుటయందును-ప్రాజ్ఞ
యందునుబండియందును-వినియోగింపవలయు-

శంఖహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ శిఖరాంతర్గతాంగుష్ఠఇతరాంగుష్ఠసంగతః।
తర్జన్యాద్యాయతాశ్లిష్టాశ్శంఖహస్తఃప్రకీర్తితః॥

టీ॥శిఖరహస్తాంతర్గతంబైన-యంగుష్ఠమునందు-యితరాంగు
మును-సంయుక్తముగాబట్టితర్జన్యాద్యంగుళులను- ఆయతంబుల
దాచి-గూర్చితే-శంఖహస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥ శంఖాదిపూజనియోజ్యోయమిత్యాహుర్భరతాదయః॥

టీ॥ యీశంఖహస్తము-శంఖమువదలైనవాట్లయందు-ప్రయో
గించుటయందు-భరతాదులయొక్క తాత్పర్యము-

చక్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥యత్రాధఃచంద్రాతిర్యఞ్చావన్యోన్యతలసంస్పృశౌ॥
చక్రహస్తస్సవిజ్ఞేయశ్చక్రార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుయర్ధచంద్రహస్తములును- అడ్డముగా- అన్యోన్య
హస్తమును-చక్రాయుధమును- జూపించుటయందువినియోగిం
పవలయు-

సంపుటహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥కుంచితాంగుళయశ్చక్రేసంపుటఃకరఈరితః॥

టీ॥ చక్రహస్తమునందు-యంగుళులను వంచిబట్టితే- సంపుట
హస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥వస్త్రాద్యాచ్ఛాదనేసంపుటేచసంపుటఃకరఈరితః

టీ॥ యీసంపుటహస్తమును-వస్త్రములయొక్క దాపుటయందు
-సంపుటమునందును-వినియోగింపవలయు-

పాశహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥సూచ్యాంనకుంచితేస్తి స్థితవక్రాన్యోపాశఈరితః॥

టీ॥ సూచీముఖహస్తములయందు- వుభయతజఅన్యాంగుళల
వంచబడియుక్తంబులుగాబట్టితే- పాశహస్తంబనబడును-

వినియోగః

శ్లో॥అన్యోన్యకలహేపాశేశృంఖలాయాంనియుజ్యతే।

టీ॥ యీపాశహస్తమును-పరస్పరకలహమునందు- పాశవ
నందు- సంకిళ్ళయందువినియోగింపవలయు-

కీలకహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥కనిష్ఠేకుంచితేశ్లిష్టేమృగశీర్షేతుకీలకః।

టీ॥ మృగశీర్షహస్తములయందు- కనిష్ఠాంగుళలును - వంకీర్వహస్తముజేత- సంశ్లిష్టంబై కనిష్ఠాంగుళయుంగుళలుయొక్క
శ్లిష్టంబులుగాబట్టితేకీలకహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥స్నేహేచవర్తాలాపేచవినియోగఃప్రకీర్తితః।

టీ॥యీకీలకహస్తమును- స్నేహమునందును- క్రీడాలాపమం
దును- వినియోగింపవలయు.

మత్స్యహస్తలక్షణం.

శ్లో॥కరపృష్ఠాపరిన్యస్తోయత్రహస్తస్త్వధోముఖః।
కించిత్ప్రసారితాంగుష్ఠకనిష్ఠామత్స్యనామకః॥

టీ॥ కరపృష్ఠమునందు- యితరకరతలంబునుంచి- అంగుష్ఠకనిష్ఠికాంగుళులను-స్వల్పముగాదాచిబట్టితే-మత్స్యహస్తంబనబడునయంగుష్ఠాంగుళలుయందు- జేర్చిబట్టితే - గరుడహస్తం బనబడు
ను, యీగరుడహస్తము - గరుడపక్షిని జూపుటయందు వినియో
గింపవలయు,

వినియోగః

శ్లో॥ ఏతస్యవినియోగస్తుమత్స్యార్థేవినియుజ్యతే।

టీ॥ యీమత్స్యహస్తమును - మత్స్యమందు-వినియోగింపవలయు

కూర్మహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥కుంచితాగ్రాంగుళిశ్చక్రేత్యక్త్వాంగుష్ఠకనిష్ఠికః।
కూర్మహస్తస్సవిజ్ఞేయఃకూర్మార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ॥ చక్రహస్తమందు-యంగుళలనువంచి-అంగుష్ఠకనిష్ఠంబులు
విడిచిబట్టితే- కూర్మహస్తంబనబడును- యీకూర్మహస్తము
- తాంబేలను- జూపుటయందువినియోగింపవలయు-

వరాహహస్తలక్షణం

శ్లో॥మృగశీర్షేత్వన్యకరస్తేనశ్లిష్టస్థితోయది।
కనిష్ఠాంగుష్ఠయోర్యోగాద్వరాహకరఈరితః॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తమునందు - యితరమృగశీర్షహస్తము-
ఖయోగముకలిగితే- వరాహహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ ఏతస్యవినియోగస్తువరాహార్థేతుయుజ్యతే।

టీ॥ యీవరాహహస్తమును- వరాహమును - జూపుటయం
దు- వినియోగింపవలయు-

గరుడహస్తలక్షణం

శ్లో॥తిర్యక్ప్రసారితౌబాహ్వర్ధచంద్రావంగుష్ఠయోగతః।
గరుడాఖ్యస్సవిజ్ఞేయగరుడార్థేనియుజ్యతే॥

టీ॥ అడ్డముగాప్రసారితంబులైన - యర్ధచంద్ర హస్తంబులు-
యంగుష్ఠాంగుళలు- జేర్చిబట్టితే - గరుడహస్తం బనబడు
యీగరుడహస్తము - గరుడపక్షిని జూపుటయందు వినియో
గింపవలయు,

స్వస్తికబంధహస్తలక్షణం

శ్లో॥సర్వశీర్షాస్స్వస్తికాచేన్నాగబంధఇతీరితః॥

టీ॥ సర్వశీర్షహస్తములును- మణిబంధమందు- స్వస్తికాగృ

తిగాబట్టితే నాగబంధహస్తమగును. ... ...

వినియోగః

శ్లో॥ఏతస్యవినియోగస్తు నాగబంధేవినియుజ్యతే।
భుజంగదంపతీభావేనికుంజానాంచదర్శనే॥
అథర్వణస్యమంత్రేషు యోజ్యోభరతకోవిదైః॥

టీ॥ యీనాగబంధహస్తమును- నాగబంధమునందును - సర్ప దంపతులయందును - పోదలిండ్లయందును - అథర్వణమంత్రములయందును- వినియోగింపవలయు- ... ...

ఖట్వాహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ చతురేచతురస్యస్యతజన్యంగుష్ఠమోక్షతః।
ఖట్వాహస్తోభవేదేషఃఖట్వాదిషునియుజ్యతే॥

టీ॥ చతురహస్తమునందు- చతురహస్తమునుంచి- తజన్యం గుష్ఠములను దాచిబట్టితేఖట్వాహస్తమనుబడును- యీఖట్వాహస్తమునుమంచముమొదలైనవాట్లయందు వినియోగింపవలయు-

గండభేరుండహస్తలక్షణం

శ్లో॥ మణిబంధేకపిత్థాచేద్గండభేరుండఇష్యతే॥

టీ॥ కపిత్థహస్తములను - మణిబంధమందు - స్వస్తికాకృతిగా బట్టితే- గండభేరుండహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ భేరుండపక్షిదంపత్యోర్భేరుండఃకరఈరితః।

టీ॥ యీభేరుండహస్తము భేరుండపక్షిదంపతులయందు-వినియోగింపవలయు- ... ... *

అవహిత్థహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అలపద్మావక్షసిస్థాలవహిత్థకరోమతః॥

టీ॥ అలపద్మహస్తములు- వక్షస్థలమునందు- బట్టితే- అవహిత్థకరమనబడును-యీఅలపద్మహస్తమును గ్రంథాంతరంబునందు- అలపద్మహస్తంబనజెప్పబడియుండును-

వినియోగః

శ్లో॥ శృంగారనటనేచైవలీలాకంతుకధారణే।
కుచార్థేయుజ్యతేసోయమవహిత్థకరాభిదః॥

టీ॥ యీయవహిత్థహస్తమును- శృంగారనాట్యమునందు లీలాకంతుకమునుధరించుటయందుకుచంబులనిజెప్పుటయందు- వినియోగింపవలయు- ... ... *

గ్రంథాంతరే

చతురశ్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥అధోభాగోన్ముఖాహస్తౌకటకాముఖనామకౌ।
చతురశ్రఇతిప్రోక్తఃభరతార్థవిదక్షకైః॥

టీ॥ కటకాముఖహస్తంబులను- అధోభాగమునందు - అభిముఖంబగు- నట్లుబట్టితే- చతురశ్రహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥పట్టాభిషేకతురగసమారూఢస్యభావనే।
ముఖచాలీయనాట్యేచచతురశ్రోభిధీయతే॥

టీ॥ యీచతురశ్రహస్తమును- పట్టాభిషేకమునందును - గుర్రంయెక్కినవానిభావనయందును - ముఖచాలీయనాట్యమందును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

పతాకాస్వస్తికహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥పతాకౌమణిబంధేచశ్లిష్టౌతిర్యగ్ముఖౌయది।
ఊర్ధ్వాధోముఖవిన్యస్తౌపతాకిస్స్వస్తికోమతః॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తంబులు- మణికట్టుయందు తిర్యగ్ముఖ

ఖములు గాబట్టి- ఊర్ధ్వాధోముఖంబులుగావుంచితే- యదిపక్షస్తుపులనిర్దేశముందును- స్నానమునందును- కలశమునం
స్వస్తికహస్తంబనబడును- ... ... - వినియోగింపవలయు- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ అర్గళాయాంహస్తచారబంధాఖ్యనటనేపిచ।
పతాకస్స్వస్తికస్సోయంకీలితఃకరవేదిభిః॥

టీ॥ యీపతాకస్వస్తికహస్తమును - వుబ్బలిమానుయందు- హస్తచారబంధనామకంబైన- నాట్యమునందును- వినియోగింప
లయు.

ఉత్థానవంచితహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ త్రిపతాకాబాహుదేశగతాఉత్థానవంచితః॥

టీ॥ రెండుత్రిపతాకహస్తములు- బాహుప్రదేశములను- బొ
దినవైనట్టి తేఉత్థానవంచితహస్తమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ విష్ణోరభినయేస్తబ్ధేసాక్షాద్భావనవాచకః
ఉత్థానవంచితాభిఖ్యఃకథితోనాట్యపారగైః॥

టీ॥ యీఉత్థానవంచితహస్తమును-విష్ణువునుయభినయించు
యందును-స్తంభీభూతుండైనవానియందును- సాక్షాద్భావనజూ
పుటయందును-వినియోగింపవలయు.

కలశహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖాచార్ధచంద్రాకలశసంజ్ఞికః॥

టీ॥ రెండుఅర్ధచంద్రహస్తములను - అన్యోన్యాభిముఖంబుగాబట్టితే- కలశహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ భూచారీనటనేపూర్ణవస్తునిర్దేశధావనే।
జలావగాహేకలశేయుజ్యతేకలశఃకరః॥

టీ॥ యీకలశహస్తమును- భూచారినాట్యమునందును - పూ

పక్షవంచితహస్తలక్షణం

శ్లో॥ అర్ధచంద్రాపక్షవంచితసంజ్ఞికః।

టీ॥ రెండుఅర్ధచంద్రహస్తంబులను- కటిప్రదేశమునందు బ
పక్షవంచితహస్తంబనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ నాట్యేరౌద్రగతేచాపిగమనేవక్షుకక్రమే।
పక్షిణాంపక్షిభావేవ రశనాయాంతుమధ్యకే॥
పక్షవంచితహస్తాయంయుజ్యతేనూపురాదిషు॥

టీ॥ యీపక్షవంచితహస్తమును- నాట్యమునందును- రౌద్రర
సమందును- యెగిశి- యెగిశి- గమనమునుజేసుటయందును- ప
క్షియుకర్-రెక్కలును జూపించుటయందును- చాబునుజూపుట
యందును- మధ్యప్రదేశమును- జూపుటయందును- పాదకటకాదు
లయందును- వినియోగింపవలయు-

తిలకహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ త్రిపతాకాహ్వయాహస్తాలలాటేహృదయేపిచ।
అన్యోన్యాభిముఖంశ్లిష్టాతిలకాఖ్యఇతీరితః॥

టీ॥ రెండుత్రిపతాకహస్తంబులును- లలాటప్రదేశంబునందు
నంబుగాబట్టితే- తిలకహస్తంబనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ దేవపుష్పాంజలౌగంధరసాదితిలకేపిచ।
తిలకాభిధహస్తోయంయుజ్యతేకరవేదిభిః॥

టీ॥ యీతిలకహస్తమును - దేవపుష్పాంజలియిచ్చుటయందు-

హస్తగయమునందుబ [illegible] స్తూర్యాదిపలకలమునుజాపుటయందు- లాటంబునందును- బట్టియభినైందవలయును.

వైష్ణవహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ శ్లిష్టాంగుష్ఠాపతాకాచేత్సకరో వైష్ణవస్మృతః॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు - యంగుష్ఠంబులజే - సంశ్లిష్టంబులగునట్లైతే, వైష్ణవహస్తంబనబడును-

వినియోగః-

శ్లో॥ సమూహేదంపతీయోగే చక్రవాకస్యభావనే।
సంఘర్షేయుజ్యతేసోయంవైష్ణవాభిధహస్తకః॥

టీ॥ యీవైష్ణవహస్తము - సమూహముజాపుటయందును దంపతులయొక్క- సంయోగమునందును- చక్రవాకమును- చూపుభావమునందును- అన్యోన్యసంఘర్షణంబునందును-వినియోగింపవలయుటయందును-

శ్లో॥ ఎవంసంయుతహస్తానాంనామలక్షణమీరితం।

టీ॥ యీరీతిని- పూర్వమందు జెప్పబడినప్రకారంసంయుతహస్తములయొక్కనామలక్షణంబులుజెప్పబడియుండును-

అథ సంకరహస్తాః.

శ్లో॥ లాంగూలోధోముఖాయశ్చగోస్తనేద్రాక్షకథేవత్॥
ఊర్ధ్వాననోసతుఖ్యాతస్తథాశాంతాభిధరసే॥

టీ॥ లాంగూలనామకంబైనహస్తముయదియో- యాహస్తము అధోముఖముగాధరింపబడితే- గోస్తనములయందును- ద్రాక్షఫలములయందును- పూర్వముఖంబుగాబట్టబడితే శాంతరసమునందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ పద్మకోశశ్చోర్ధ్వభాగగామిచంద్రార్థభావనే।

టీ॥ పద్మకోశహస్తము- పూర్వభాగమునందు- బట్టితే- చంద్రోభాగమునందుబట్టితే- గజముయొక్కముఖమునందును-యీ ద్రునియందువర్తించును-

శ్లో॥ పశ్చాత్పరిసారితసూచీయుక్తేచ్ఛేదపతితోయది।
వీక్షణేపిపతత్యేవ వ్యర్థేచాధ్వాచారితా॥
ఎతేవక్రత్వభా [illegible] ప్రయుజ్యతేసంధిబాధనే॥
ఎతేమూలసమ [illegible] ప్రయుజ్యతేసంధిబాధనే॥
సూచీహస్తోసౌ [illegible] ప్రసారయేత్॥

టీ॥ సూచీహస్తము-పశ్చాద్భాగమున [illegible] ప్రసరింపచేయబడి వాడుయజాపుటయందును- పురోభాగమునందుదాచిబట్టి వీక్షణమునందును వీక్షణజాపుటయందును- పూర్వభాగమునందు చలింప జేసితే - సూర్యునియందు - యీరెండుసూ [illegible] ముఖహస్తములు - వక్రత్వరీతిచోద [illegible] యుక్తంబులుగాబట్టితే- సంధి [illegible] గాధరింపబడితే - పైకియెత్తబడినవానియందును వర్తించును

శ్లో॥ అరాళోశికగామిచేద్భావల్యాంచనియుజ్యతే
అననాభిముఖశ్చైవవ్యధరాధరనియుజ్యతే॥

టీ॥ అరాళహస్తము లలాటప్రదేశమున బొందినవైతే. కన్నుమునందువర్తించును- అననమునకభిముఖంబుగాధరింపబడితే- అ [illegible] ... ... *

రేఖాహస్తలక్షణవినియోగా

శ్లో॥ మధ్యసూత్రేవలావక్రాశేషాశ్చైవప్రసారితాః।
రేఖాభిధానోహస్తస్యాత్తస్యస్వరూపమిహోచ్యతే॥

టీ॥ మధ్యసూత్రంవలిచి- మిక్కిలివక్రముగాబట్టి-యితరాంగుళములు- దాచిబట్టితే-రేఖాహస్తమనబడును- యీరేఖాహస్తమును- [illegible] రెండుహస్తములు- భుజముజయించుబట్టితే-సూర్యోపస్థానమునం

దు- వర్తించును- ... ...

శ్లో॥ ముష్టిశ్చుబకగామీచేచ్చుబుకేస్మశ్రుభావనే।
యుజ్యతేకపిత్థస్యోయుకరకమవిశారదైః॥

టీ॥ ముష్టిహస్తము-చుబుకమునందుబట్టితే- గడ్డమునందున్నగడ్డము పెంచుటయందును-వర్తించును- ... *

శ్లో॥పతాకోసిశ్చలాకారఃసంధేచేత్తదర్థకే।
జ్యోతిశ్శాస్త్రవిచారేపియుజ్యతేహ్యుచితార్థకే॥

టీ॥ పతాకహస్తము- సమీపమునందు- ధరింపబడితే- అదియు నిజాపుటయందును- జ్యోతిశ్శాస్త్రవిచారమందును - వుచితార్థమునందును- వర్తించును- ... ... *

శ్లో॥సర్పశీర్షకరౌఫాలేసీమంతార్థేనియుజ్యతే॥

టీ॥ సర్పశీర్షహస్తములు-ఫాలప్రదేశంబునందుధరింపబడితే పాపటనదువ్వుటయందువర్తించును- ...

శ్లో॥వామభాగాద్దక్షిణాంగంశ్రితస్సూచీముఖఃకరః।
వలయేపిపతిత్యాదౌయుజ్యతేకపిథిక్రమాత్॥

టీ॥ సూచీముఖహస్తము - వామభాగమునుంచి - దక్షిణాంగపర్యంతరము-వెచ్చినిలిపితేవలయమునందును - భిత్తిమొదలైనవాట్లయందునువర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ కిరీటార్థేయుజ్యతేయమూర్ధ్వగోహ్యలపద్మకః।
అధోముఖమథస్స్యాచ్చేన్మస్తకేపినియుజ్యతే॥
సఏవభుజగామీచేఘటభావేనియుజ్యతే॥

టీ॥ అలపద్మకహస్తము- పూర్వభాగమునందు-ధరింపబడితే- కిరీటమునందును- అధోముఖమగువట్టుబట్టబడితే-శిరస్సుయందును- భుజమునందుబట్టబడితే- ఘటమునందువర్తించును-

శ్లో॥ అలకేయుజ్యతేహంసోవామదక్షిణకర్ణగః॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము - వామకర్ణము మొదలు - దక్షిణకర్ణపర్యంతరము - త్రిప్పిధరింపబడితే - ముంగురులు యందువర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ కర్ణద్వయాంతికగతౌమృగశీర్షకరౌయదా।
కర్ణద్వయార్థేయుజ్యేతేతథావక్త్రానుభావనే॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తములు- చవులయొక్కసమీపములయందు- ధరింపబడితేరెండుచవులయందును - ముఖముజూపుటయందును- వర్తించును- ... ... *

శ్లో॥కటిస్థౌహంసహస్తౌచేదంబరార్థేనియుజ్యతే॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తములు - కటియొక్క వుభయ పార్శ్వములయందును-ధరింపబడితే కోకగట్టుకొనుటయందువర్తించును

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖంకట్యాంపతాకౌయదహస్తకౌ।
యోగవట్టేవలక్రలస్యభావనాయాంనియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుపతాకములు - కటిప్రదేశమునందు - అన్యోన్యాభిముఖమగువట్టు- బట్టబడినవాయనా-యోగవట్టమునందును-నారచీలుయొక్క-జూపుటయందునువర్తించును- ... *

శ్లో॥ కటిదేశాదూరుయుగ్మమధ్యస్థౌచేత్పతాకౌ।
పనాంబరేపింఛరూపవసనేపినియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు-కటిప్రదేశములవలనుంచి- తొలుయొక్క యుగ్మమధ్యమందుబట్టబడితే - పనవస్త్రమందును-నెమిలిబర్హరూపకంబైన- వస్త్రమునందును-వర్తించును-

శ్లో॥అలపద్మకర్ణగశ్చేత్కర్బర్యర్థేనియుజ్యతే॥

టీ॥ అలపద్మహస్తము శ్రోత్రప్రదేశమునందు- ధరింపబడితే- కొప్పునుచూపుటయందునువర్తించును - *

శ్లో॥సీమంతదేశాదళికగామిచేత్కరంసహస్తకః।

లలంతికార్థేయుజ్యేతకవిధిర్వ్యాజనాపదైః॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము - వామపక్షప్రదేశమువలనుంచి దంపీ
ఫాలప్రదేశమునందుబట్టబడితే- పాటబొట్టుయందువర్తించు

శ్లో॥ తాటంకార్థేయుజ్యతేసూచికాఖ్యస్తుసభ్రమః।

టీ॥ సూచీముఖహస్తము- చవులుయొక్కసమీపమునందు-
మణముతోగూడినదిగాబట్టబడితే-తాటంకములయందువర్తించు

శ్లో॥ ముష్టిస్త్వలికగామీచేత్తాటకపక్షేనియుజ్యతే।

టీ॥ ముష్టిహస్తము- ఫాలప్రదేశమునందు- బట్టబడితే- శాఖని-
క్షములయందువర్తించును. . . . . .

శ్లో॥ మృగశీర్షాశ్లిష్టముఖావక్షస్థోష్టాంగుళిస్థితౌ।
పాశికాకేతధాన్యక్రీడావాస్యాంనియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుమృగశీర్షహస్తములు- వక్షస్థలమునువిడిచిఅష్టి
గుళిపమాణముగలప్రదేశమునందు- గూడినముఖభాగములు గ
గునట్లు- ధరింపబడ్డవైతే- కోటజూపుటయందును- కొనలుజూ
టయందును- క్రీడాసరస్సుయందునువర్తించును ... ...

శ్లో॥ కృపాకార్థేయుజ్యతేసూచికస్సోయమధోముఖః॥

టీ॥ సూచిముఖహస్తము - అధోముఖము - గలుగునట్లుబట్టబ
తే- కనుజూపుటయందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ మృగశీర్షోబాలభావేకామారేశిఖరోభవేత్॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- బాల్యవయస్సుయందు- వర్తిం
ను- శిఖరహస్తము కౌమారవయస్సుయందువర్తించును.

శ్లో॥ అలపద్మోహంసమస్తోయువ్వనేచలితాయపి।

టీ॥ అలపద్మహస్తము- హంసాస్యహస్తము- అభినయమునందుబడును-
చలింపజేయబడితేయువ్వనమందువర్తించును- ... ...

మూలముక్తస్సోసరిభూతోవక్షస్థోయదివాధిరాత్॥

యుజ్యతేయోగకుశలైస్సరసంక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ ముకుళహస్తము - వక్షస్థలమునందు- విరోధిభావంబుగా
ర్థిక్యమునందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ తర్జన్యాస్యాదంత్యపర్వస్యంగుష్ఠోన్యేప్రసారితాః।
నఖహంసస్థితిఖ్యాతఃకిరీకరవిచక్షణైః॥

టీ॥ అంగుష్ఠము- తర్జన్యంగుళియొక్క- అంత్యపర్వమునందు
బడినదై- యితరాంగుళులు- దాచబడినవైతే - నఖహంసహ
హస్తలక్షణము- చెలిసినవారులచే- చెప్పబడియుండును

వినియోగః

శ్లో॥ వజ్రవైడూర్యరూపేచనఖార్థేనాసికావధౌ।
యుజ్యతేహస్తతత్వార్థవేదిభిర్నటనోదయే॥

టీ॥ వజ్రమునందును- వైడూర్యమునందును - నఖమునుజూపు
నాసామణియందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ వామాంసాదథహంసాస్యఉరస్సీమానమాశ్రితః।
ఉపవీతేపివైకక్ష్యేయాత్రాభేదేపియుజ్యతే॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము- వామభుజమువలన - వక్షస్థలప్రదేశ
ఆశ్రయించినవైతే- యజ్ఞోపవీతమందున్ను - కంఠముయొ
- సారమందున్ను-యాత్రాభేదమందున్ను- వర్తించును-

శ్లో॥ పతాకాఖ్యేకనిష్ఠాయామూలేంగుష్ఠానివేశితః।
పతాకచతురస్సోయంతత్స్వరూపమిహోచ్యతే॥

టీ॥ పతాకమనెడిపేరుగలహస్తమునందు- కనిష్ఠికాంగుళియొ
మూలమునందు- అంగుష్ఠముపుంచబడితే-పతాకచతురహస్త

వినియోగః.

శ్లో॥ అనసేశ్వేతవర్ణేపిసూపార్థేపిదయుజ్యతే।

టీ॥ ముఖమునందును - శుభ్రవర్ణమునందును - సూపమందు

సు- యీపతాకచతురహస్తమును వినియోగింపవలయు.

శ్లో॥ చతురౌతుయథాశ్లిష్టౌఅనాభిముఖౌతథా।
కపోలేనేత్రయోర్వేదయుజ్యతేభరతార్థవిత్॥

టీ॥ రెండుచతురహస్తములు- యట్లగసంశ్లిష్టంబులైయుం
వో- అట్లనే- ముఖమునకు - అభిముఖంగాబట్టబడితే - కపోల
మును- నేత్రమునందును- వినియోగింపవలయును. ...

శ్లో॥ తామ్రచూడకరస్తిర్యగ్గామిచేదరుణేభవేత్।

టీ॥ తామ్రచూడహస్తము - అడ్డముగాబట్టబడితే - అరుణ
మునందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ తిరశ్చీనఃపతాకశ్చేత్పీతవర్ణేనియుజ్యతే॥

టీ॥ పతాకహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - పీతవర్ణమున
దువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ తిరశ్చీనఃసింహముఖశ్శ్యామలేపరియుజ్యతే।

టీ॥ సింహముఖహస్తము- అడ్డముగబట్టబడితే - శ్యామలవర్ణ
మునందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ సందంశశ్చతిరశ్చీనఃనీలవర్ణేనియుజ్యతే॥

టీ॥ సందంశహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - నీలవర్ణ
నందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ చతురోభిముఖశ్చూతో బ్రాహ్మణాధేనియుజ్యతే।

టీ॥ చతురహస్తము- అభిముఖముగాబట్టబడితే- బ్రాహ్మణు
యందువర్తించును. ... ...

శ్లో॥ అంసదేశఃపతాకాగ్రహస్తేనయదిదర్శితః॥
క్షత్రియాధేనభుజాధేనవిజయలక్ష్మీప్రదర్శనే।
తూణీరాధేనపిపృష్ఠస్థపురుషస్యప్రదర్శనే।
ఇత్యాధేనపనియుజ్యంతేవ్యక్తమాత్రవిశారదైః॥

టీ॥ భుజప్రదేశము-పతాకహస్తముయొక్కఅగ్రభాగము
జూపపడితే-క్షత్రియుణియందును - భుజమునందును - జయ
జూపుటయందును-అంబులపదజూపుటయందును పశ్చాద్భా
నందుండెడి - పురుషుణి జూపుటయందును - యిత్యాదుల
దు- వినియోగింపవలయు - ... ... *

శ్లో॥ పతాకయాప్యూరుదేశందర్శయేద్వైశ్యభావనే॥

టీ॥ పతాకహస్తముచేతను- పూరుదేశమును- జూపితే- వైశ్య
మందువర్తించును- ... ... *

శ్లో॥ జంఘాంచేత్స్పర్శయేచ్ఛూద్రదేహస్యైనాధఃపతాకయా॥

టీ॥ అధఃపతాకహస్తముచేత- జానుప్రదేశమునస్పృశించితే-
ద్రవర్ణమునందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ అనామికాచవిశ్లిష్టామృగశీర్షాఖ్యహస్తకే।
నామ్నాధఃమృగశీర్షేయంతస్యభావమిహోచ్యతే॥

టీ॥ మృగశీర్షనామకంబైనహస్తమునందు- అనామికాంగుళి
శ్లిష్టంబుగ-బట్టితే- అధఃమృగశీర్షహస్తమనబడును-

వినియోగః -

శ్లో॥బాలస్త్రీణాంభావనేస్యాత్సాంత్వనాదౌవియుజ్యతే॥

టీ॥బాలస్త్రీయొక్కజూపుటయందును - లలనావాకుయందు
- వినియోగింపవలయు ... ... *

శ్లో॥విసృజ్యముకుళంపూర్వంపశ్చాచ్చేన్మృగశీర్షకః।
వృద్ధస్త్రీణాంభావనాయాంకృపాశాంతిరసోదయే॥

టీ॥ పూర్వమందుముకుళహస్తమును- బట్టివిడిచి - నంతరమం
- మృగశీర్షహస్తమును బట్టితే - వృద్ధస్త్రీలు యొక్కజూపుట
మందును- కృపారసము- శాంతిరసము పిట్లయొక్క - అవిర్భావ
మందునువర్తించును- ... ...*

శ్లో॥ హస్తాబహువిధాస్సంకీర్ణరాధరితాణవే।
సుమనేత్రసంక్షిప్తముఖ్యహస్తాప్రకీర్తితాః॥

టీ. భరతార్ణవమునందు - అనేకవిధంబులగు - హస్తములవు-దానియందు- ముఖ్యహస్తములు నాజేతెను - సంక్షేపింపబడియున్నవి- ... ...

ఇతిసంకరహస్తాః

అథనానార్థహస్తాః

శ్లో॥ వక్ష్యేనానార్థహస్తానాంనిర్ణయక్రమభావనాం।
యనుటయందును- వక్షస్థలమునందు- చలింపజేయబడితే- మనని-జెప్పుతున్నాను- ... ...

టీ॥ నానార్థహస్తములయొక్క నిర్ణయక్రమముయొక్క-ధ్వనియందునువర్తించును - ... *

శ్లో॥ కర్ణనాసాధరాణాంచసమీపేచలితోయది।
సందంశహస్తోరేఖాధ్వవర్ణధారాసుయుజ్యతే॥

టీ॥ సందంశహస్తము - కర్ణమునాసికము-పిల్లయొక్క-సమీపగచలింపజేయబడితే- జనులయొక్క-సల్లాపమునందును - వక్షస్థపమునందు- చలింపజేయబడితే-రేఖాదులయందు- ఊర్ధ్వాధోంబునందుబట్టబడితే సంతోషమునందును- వర్తించును. ముఖముగలుగునట్లు-చలింపజేయబడితే- వర్ణధారులయందు; వర్తించును- ....

శ్లో॥ అధోభుజాంతరేతిర్యక్స్థాయీచేన్మృగశీర్షకః॥
పతిచేతశ్శరీరార్థభావనాసునిరూప్యతే॥

టీ. మృగశీర్షహస్తము- భుజాంతరాధఃప్రదేశమునందు-అడుగుబట్టబడితే- బ్రహ్మచర్యమునందును- దక్షిణభాగమునందు- క్రిందుగాస్థాయిగానిలపబడితే- పతియందును- మనస్సుయందును-శరీరార్థమును - జూపుటయందునువర్తించును- ...

శ్లో॥ కనిష్ఠికేముకుళయోస్సమ్యగేవప్రసారితే।
నామ్నార్థముకుళోహస్తస్తయోర్యోగోవిధీయతే॥

టీ. రెండుముకుళహస్తములయొక్క-కనిష్ఠికాంగుళులు-చక్కగాదా

శ్లో॥ ఒడిసవైతే అర్ధముకుళహస్తమనబడును- ...

వినియోగః

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖీభావాత్పరిచ్ఛేదపరిచాలనాత్।
వక్షస్థానప్రదేశనాదుపవేశనకర్మణి॥
తద్వైవేతి ప్రవచనేఅర్థాత్ప్రసనియుజ్యతే॥

టీ॥ రెండుఅర్ధముకుళహస్తము- అన్యోన్యాభిముఖభావమునన- అధోభాగమునందు - చలింపజేయబడితే పుపవేశనకర్మమందును- ఊర్ధ్వభాగమునందు- చలింపజేయబడితే- అట్లనేగానియందును- వక్షస్థలమునందు- చలింపజేయబడితే- మనస్సుయందును- వర్తించును - ...

శ్లో॥ అధోభాగేముఖస్యాగ్రేవక్షస్థానేనివేశితః।
ముకుళోజనసల్లాపేసంతోషేవినియుజ్యతే॥

టీ॥ ముకుళహస్తము- ముఖముయొక్క అగ్రభాగమునందుంచింపబడితే- జనులయొక్క-సల్లాపమునందును- వక్షస్థపమునందు- చలింపజేయబడితే- సంతోషమునందును- వర్తించును.

శ్లో॥ అధోభాగేదక్షిణాంగేముఖస్యాగ్రేనివేశితః।
బ్రహ్మచర్యేనిశ్చలార్థలేఖనేపిచసూచికః॥
యుజ్యతేకవిభిర్నాట్యేమార్గధర్మతురైస్సదా।

టీ॥ సూచీముఖహస్తము - ముఖముయొక్క అగ్రభాగమునందుంచబడితే- బ్రహ్మచర్యమునందును- దక్షిణభాగమునందు- క్రిందుగబట్టబడినదైతే - కదలకయుండుటయందును - వ్రాసుటయందునువర్తించును- ... ...

శ్లో॥ పురోభాగేచోర్ధ్వదేశ్యధోభాగేదనిశ్చలః।
వైష్ణవాభిధహస్తోయం గానాదౌస్థైపికలాయుగ॥
భూగర్భేపిచయుజ్యతే ధర్మదతురైస్తథా।

టీ॥ వైష్ణవహస్తము - పురోభాగమునందుబట్టితే - గాహ
స్థ్యమునందును- పూర్వదేశమునందుబట్టితే - కలియుగమునం
దును - అధోభాగమునందు- కదలకబట్టితే - భూగతియందును
వర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖధావాత్పురోభాగేచలాలహల్।
ఊర్ధ్వాగ్రయుగ్మసంయోగాత్పతాకచతురాకరా॥
వానప్రస్థాభిగమనే దేవనీరాజనావిధౌ।
యుజ్యతేపర్ణశాలాయాంభరతక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ రెండుపతాకచతురహస్తములు - పరస్పరాభిముఖభావ
మువలన - బట్టబడినవైతే - వానప్రస్థాశ్రమమునందును - పురో
భాగమునందు- ద్రిప్పబడితే- దేవతులయొక్క నీరాజనముజేసుట
యందును- ఊర్ధ్వముఖంబులుగలుగునట్టు- కోనలుయందు- గూ
ర్చబడినవైతే- పర్ణశాలయందునువర్తించును.

శ్లో॥దక్షిణాంశేపురోభాగే శిరశ్చేవస్తునిశ్చలః।
సన్యాసేవస్థితిరాథేవసమాలంబేతిభావణే॥
శిఖరాఖ్యకరస్సోయంయుజ్యతేనాట్యకోవిదైః।

టీ॥ శిఖరహస్తము- దక్షిణభాగమునందు- కదలకబట్టితే - స
న్యాసాశ్రమమునందు- పురోభాగమునందు- కదలకబట్టబడితే స్థి
రమనుటయందును - అడ్డముగ నిశ్చలముగబట్టబడితే - పట్టుకోయ
నుటయందు నువర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ఊర్ధ్వాధోముఖవిన్యాసాత్పురోభాగప్రసారణాత్।
వక్షస్థానేనిశ్చలాచేతూర్ధ్వాఖ్యకరాతథా॥
దుర్యోహత్యపివాక్యేచమథనేభూమయేవకే।
యుజ్యతేయోగకుశలైర్నాట్యశాస్త్రవిచారదైః॥

టీ॥ చంద్రకపిత్థహస్తములు - ఊర్ధ్వాధోముఖంబులుగబట్టి

పినవైతే- పాలుపిదుకుయనుటయందును- పురోభాగప్రసారణ
మువలన- మధ్యందుటయందును- వక్షస్థలమునందు- నిశ్చలముగబ
బడినవైతే- ధూపార్తియందునువర్తించును. ...

శ్లో॥ త్రిపతాకకరస్సోయమూర్ధ్వభాగేప్రచాలితః।
కరోస్యర్ధపతాకాఖ్యః పర్యాయేణాగ్రతశ్చలః॥
త్రిపతాఖ్యకరశ్చోర్ధ్వభాగేపార్శ్వద్వయేచలః।
వసంతగ్రీష్మసమయవర్షాకాలేషుచక్రమాత్।
యుజ్యతేయోగకుశలైర్భరతాన్వయవేదిభిః।

టీ॥ అయిత్రిపతాకహస్తము- ఊర్ధ్వభాగమునందు - చలిం
పజేయబడినవైతే - వసంతరుతువుయందును - అర్ధపతాకహ
స్తము- క్రమముగా-పురోభాగమునందు- చలింపజేయబడినవైతె
గ్రీష్మఋతువుయందును- త్రిపతాకహస్తము - ఊర్ధ్వభాగమునం
దు- పుభయపార్శ్వములయందును చలింపజేయబడినవైతే - వ
ర్షఋతువుయందునక్రమముగవర్తించును- ... *

శ్లో॥అలపద్మశ్చసింహాఖ్యః కర్ణదేశేప్రచాలితా।
అధోముఖస్సర్పశీర్షఃపురోధ్వముకుళస్తథా॥
శరద్హేమంతశిశిరసమయేషుయథాక్రమం ॥

టీ. అలపద్మహస్తము - సింహముఖహస్తము. యీరెండుహస్త
ములు - కర్ణప్రదేశములయందు - చలింపజేయబడినవైతె -
శరదృతువుయందును - సర్పశీర్షహస్తము - అధోముఖముగ-బ
ట్టబడినవైతే - హేమంతరుతువుయందును - అర్ధముకుళహస్త
ము - పురోభాగమునందు - బట్టబడినవైతే - శిశిరుతువుయందు
ను- క్రమమును- అతిక్రమింపకుండగవర్తించును-

శ్లో॥ అగ్రేసూచీనిశ్చలాచేతూర్ధ్వార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ. సూచీముఖహస్తము - పురోభాగమునందు - నిశ్చలంబుగ

టీ॥ [illegible]హస్తము - పురోభాగమునందుబట్టితే - గ[illegible]
స్త్యము - [illegible]ము - పార్శ్వదేశమునందుబట్టితే - కలిముగమునం
దును - [illegible]భాగమునందు- కదలకబట్టితే - భూగతక-యందును
వర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖీభావాత్పురోభాగేచ చాలనాత్।
ఊర్ధ్వాగ్రయుగ్మసంయోగాత్పతాకచతురాకరా॥
వానప్రస్థాభిగమనే దేవనీరాజనాదిషు।
యుజ్యతే పర్ణశాలాయాం భరతక్రమవేదిభిః॥

టీ॥ [illegible]పతాకచతురహస్తములు - పరస్పరాభిముఖభావ
ములన - బట్టబడినవైతే - వానప్రస్థాశ్రమమునందును - పురో
భాగమునందు- త్రిప్పబడితే- దేవతులయొక్క నీరాజనము జేసుట
యందును- ఊర్ధ్వముఖంబులుగలుగునట్టు- కోనలుయందు- గూ
ర్చబడినవైతే- పర్ణశాలయందునువర్తించును.

శ్లో॥ దక్షిణాంశేపురోభాగే తిరశ్చీనస్తునిశ్చలః।
సన్యాసేవస్థిరార్థేచ సమాలంబేతిభావనే॥
శిఖరాఖ్యకరస్సోయం యుజ్యతే నాట్యకోవిదైః।

టీ॥ శిఖరహస్తము- దక్షిణభాగమునందు- కదలకబట్టితే - స
న్యాసాశ్రమమునందు- పురోభాగమునందు- కదలకబట్టబడితే స్థి
రమనుటయందును - అడ్డముగ నిశ్చలముగబట్టబడితే - పట్టుకోయ
నుటయందును వర్తించును. ... ... *

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాధోముఖవిన్యాసాత్పురోభాగే ప్రసారణాత్।
వక్షస్థానేనిశ్చలాచేతరపిత్థాఖ్యకరాతథా॥
దురోహేత్యపిహాక్యేదమథనేధూమయానకే।
యుజ్యతేయోగకుశలైర్నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

టీ॥ రెండుకపిత్థహస్తములు - ఊర్ధ్వాధోముఖంబులుగబట్ట

డినవైతే- [illegible]యనుటయందును- పురోభాగప్రసారణ
మువలన- మధ్యందుటయందును- వక్షస్థలమునందు- నిశ్చలముగబ
డినవైతే- ధూపార్తియందునువర్తించును. ...

శ్లో॥ త్రిపతాకకరస్సోయమూర్ధ్వభాగేప్రచాలితః।
కరోప్యర్ధపతాకాఖ్యః పర్యాయేణాగ్రతశ్చలః॥
త్రిపతాఖ్యకరశ్చోర్ధ్వభాగేపార్శ్వద్వయేచలః।
వసంతగ్రీష్మసమయవర్షాకాలేషువక్రమాత్॥
యుజ్యతేయోగకుశలైర్భరతాన్వయవేదిభిః।

టీ॥ అయిత్రిపతాకహస్తము- ఊర్ధ్వభాగమునందు - చలిం
జేయబడినవైతే - వసంతరుతువుయందును - అర్ధపతాకహ
స్తము- క్రమముగా-పురోభాగమునందు- చలింపజేయబడినవైతె
గ్రీష్మఋతువుయందును- త్రిపతాకహస్తము - ఊర్ధ్వభాగమునం
దు- నుభయపార్శ్వములయందును చలింపజేయబడినవైతే - వ
ర్షఋతువుయందును క్రమముగవర్తించును- ... *

శ్లో॥ అలపద్మశ్చసింహాఖ్యః కర్ణదేశేప్రచాలితః।
అధోముఖస్సర్పశీర్షః పురోభాగముకుళస్తథా॥
శరద్ధేమంతశిశిరసమయేషుయథాక్రమం॥

టీ॥ అలపద్మహస్తము - సింహముఖహస్తము- యారెండుహస్త
ములు - కర్ణప్రదేశములయందు - చలింప జేయబడినవైతే -
శరదృతువుయందు - సర్పశీర్షహస్తము - అధోముఖముగ-బ
ట్టబడినవైతే - హేమంతఋతువుయందును - అర్ధముకుళహస్త
ము - పురోభాగమునందు - బట్టబడినవైతే - శిశిరఋతువుయందు
ను- క్రమమును- అతిక్రమించునట్లుగవర్తించును.

శ్లో॥ అగ్రేసూచీనిశ్చలాచేతరార్థేవినియుజ్యతే॥

టీ॥ సూచీముఖహస్తము - పురోభాగమునందు- నిశ్చలంబుగ

నిలపబడితే- కాష్ఠాకాలమునందువర్తించును- ...

శ్లో॥ సంధ్యంశస్యాత్కళాకాష్ఠ నఖహంసాక్షిశుద్ధవేత్।
లవాన్తరముకుళః ప్రోక్తః కరణకాలవిచక్షణైః॥

టీ, సందంశహస్తము- కళాకాలమునందును - నఖహంసహస్తము-క్షణకాలమునందును- ముకుళహస్తము- లవకాలమునందును- వర్తించునని జెప్పబడియుండును. ...

శ్లో॥ ఘటికార్ధేఽర్ధముకుళస్తిర్యగ్రూపోనియుజ్యతే।
చతురోప్యర్ధయామార్ధే యామార్ధేహంసవక్త్రకః।
ద్వియామేఽర్ధపతాకాఖ్యస్త్రియామేతాంత్రచూడకః।
దివారాత్రౌపద్మకోశముకుళశ్చయథాక్రమమ్।
పూర్వేద్యుర్యుజ్యతేసూచీనాట్యశాస్త్రవిచక్షణైః॥

టీ. అర్ధముకుళహస్తము-అడ్డముగాబట్టబడితే- ఘటికాకాలమునందును-చతురహస్తము-అర్ధయామమునందును-హంసాస్యహస్తము-యామకాలమునందును - అర్ధపతాకహస్తము - రెండుఝాములయందును-తామ్రచూడహస్తము - మూడుఝాములయందును-పద్మకోశహస్తము- పగలుయందును-ముకుళహస్తము- రాత్రియందును - సూచీముఖహస్తము - పూర్వదినమునందును వర్తించును- ... ...

శ్లో॥ పక్షార్ధే యుజ్యతేసర్పశీర్షశ్చిత్యగ్రతః।
మాసార్ధేచలసూచీచలితాచేద్యుగేభవేత్॥
శుకతుండోఽచలశ్చేదూర్ధ్వవ[illegible]నియుజ్యతే।

టీ. సర్పశీర్షహస్తము-అడ్డముగాబట్టబడితే- పక్షకాలమునందును- సూచీముఖహస్తము-కదలకబట్టబడితే- మాసకాలమునందును- యీసూచిముఖహస్తము- చలింపజేయబడితే - యుగమునందును- శుకతుండహస్తముకదలకబట్టబడితే- ముందు-సంవత్సరమునందువర్తించును- ... ...

శ్లో॥ ఇంగితేచకల్పాదేచపంపకేదవరాటకే।
[illegible]సింహేచ్ఛాదేచచ[illegible]ణాంచభావనే।
ఊర్ధ్వాకారేనవోపస్తోలాంగూలోయుజ్యతేక్రమాత్॥

టీ॥లాంగూలహస్తము-ఊర్ధ్వముఖంబుగాబట్టబడితే-నల్లకలువయందు- కల్హారకుసుమమునందును- సంపంగిపువ్వునందును- కోశమునందును - కమలపువ్వు సుచ్ఛమునందును - నీరుబుగ్గలందును - చకోరపక్షులను- జూపుటయందును వర్తించును-

శ్లో॥ సకల్పలతికాకాండతలయోరంతికేస్థితౌ।
తత్రైవరచితౌనామ్నాపతాకాధిదహస్తకౌ॥
మదనాభోగకపోలాభోగేతస్యయోతాడనక్రమే।
యుజ్యతేయోగకుశలైర్నాట్యకర్మవిచక్షణైః॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు - మోకాళ్ళయొక్క సమీపముబొందినవైతే-మదనాభమునందును- చలింపజేయబడినవైతేమృదంగమువాదించుటయందును - కపోలంబులయొక్క సమీపమునందు-బట్టబడినవైతే-గండస్థలమునందును- ఆస్థలమునందు - చలింపజేయబడినవైతే- చదనకొట్టుటయందునువర్తించును-

శ్లో॥ ఋగ్వేదపతాకాగ్రేచలితోయదియుజ్యతే।

టీ॥ పతాకహస్తము పురోభాగమునందు - చలింపజేయబడితే ఋగ్వేదమునందువర్తించును-

శ్లో॥ పతాకచతురేయుగ్మపాణిపుష్పాస్త్రచాలితః।
యజుర్వేదేపియుజ్యేతనాట్యశాస్త్రవిచారదైః॥

టీ॥ పతాకచతురహస్తమునందు- అంగుష్ఠము- మూటినూటికి చలింపజేయబడినవైతేయజుర్వేదమునందువర్తించును-

శ్లో॥అర్ధస్థాదూర్ధ్వభాగస్థాహస్తస్సందంశనామకః।

యుజ్యతేసామవేదార్థభరతక్రమః॥

టీ॥ సందంశహస్తము- క్రింద మీదబట్టబడితే-సామవేదమునం-
దువర్తించును- ... ...

మృగశీర్షోధోముఖశ్చేదధ్వర్యణవేదభవేత్!

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అధోముఖముగలుగునట్లు- బట్టబ-
డితే- అధ్వర్యణవేదమునందువర్తించును- ...

శ్లో॥మృగశీర్షహస్తస్త్యగ్రశ్చేత్సఏవాగ్రప్రచాలితః।
ముకుళోభిముఖీభూతఃపతాకశ్చేత్ప్రకంపితః॥
క్రమాచ్చతురుపాయేషుయుజ్యతేవైమనీషిభిః॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - సామోపా-
యమునందును- అదేహస్తము - పురోభాగమునందు - చలింపజే-
యబడితే- దానోపాయమునందును- ముకుళహస్తము - అభిము-
ఖముగజేయబడితే- భేదోపాయమునందును-పతాకహస్తము- వా-
స్తవమునందు - చలింపజేయబడితే - దండోపాయమునందును-
యీనాలుగుపాయములందువర్తించును-

శ్లో॥ తర్జనీమధ్యమేసమ్యక్కుంచితేతలసంశ్రితే।
శేషాప్రసారితాస్త్రాయంనామాన్యసంయుతహస్తః

టీ॥ తర్జనిమధ్యమాంగుళులు- ఒంచబడినవైతే- హస్తతలమ-
ను- ఆశ్రయించినవైతే-సంయుతహస్తమనబడును-

వినియోగః-

శ్లో॥ప్రాణాయామేమహాయోగేయజమానస్యభావనే।

టీ॥ ప్రాణాయామమునందును- మహాయోగమునందును- జ-
మయాజిభావనయందుటయందును-యీసంయుతహస్తమును-వి-
యోగింపవలయును- ... ...

శ్లో॥పత్రాంతరితలపద్మోయంసఏవోర్ధ్వగప్రచాలితః॥

ఉత్సాహప్రభుశక్త్యర్థేయుజ్యతేనాట్యమవక్షగః॥

టీ॥ అలపద్మహస్తము- ముఖముయొ[illegible] బట్ట-
బడితే- ఉత్సాహశక్తియందును, అదే[illegible]భాగము-
నందు- చలింపజేయబడితే- ప్రభు[illegible]యందువర్తించును-

శ్లో॥ముకుళోవిరళీభూతోవ్యలపద్మకరస్తథా॥
మంత్రశక్తౌతథాసమ్యగ్భావనాయాంయుజ్యతే॥

టీ॥ ముకుళహస్తము- విరళముగాబట్టబడితే- మంత్రశక్తియం-
దును- అలపద్మహస్తము- చలింపజేయబట్టబడితే- చక్కగా- భా-
వనమును- అనుభవించేజమయియందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ పతాకాతపురోభాగప్రసారితా॥
సంధ్యర్థేయుజ్యతేసోయం[illegible]తత్రైవ॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు- పురోభాగమునందు- పరస్పర-
ముఖంబులందు- ఆశ్రయింపబడినవైతే- సంధియందును- ప్రమా-
ణమయియందునువర్తించును-

శ్లో॥ త్రిపతాకాపురోభాగచలితోప్రభవేత్॥

టీ॥ త్రిపతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- చలింపజేయబ-
డినవైతే- విగ్రహమునందువర్తించును-

శ్లో॥ యానార్థేస్యాదగ్రభాగపతాకశ్చేత్ప్రసారితః॥

టీ॥ పతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- ప్రసరింపజేయబ-
డితే-తరలిపోవుటయందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ అసనార్థేశిఖరఃపురోభాగస్థితోయది॥

టీ॥ శిఖరహస్తము- పురోభాగమునందు- నిలపబడినవైతేకూ-
ర్చుండుయనుటయందువర్తించును- ... *

శ్లో॥ ద్వైధీభావేతతఃస్యాదగ్రభాగేచకంపితా॥

టీ॥ కర్తరీముఖహస్తము- పురోభాగమునందు- కంపింపజే-

యుజ్యతేసామవేదార్థేభరతక్రమపారగైః॥

టీ॥ సందంశహస్తము- క్రింద మీదబట్టబడితే-సామవేదమునం
దువతీంచును- ... ...

మృగశీర్షోర్ధోముఖశ్చేదధర్వణపదేభవేత్।

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అధోముఖముగలుగునట్లు- బట్టబ
డితే- అధర్వణవేదమునందువతీంచును- ...

శ్లో॥మృగశీర్షస్తిర్యగ్గశ్చేత్సఏవాగ్రప్రచాలితః।
ముకుళోధిముఖీభూతఃపతాకశ్చేత్ప్రకంపితః॥
క్రమాచ్చతురుపాయేషుయుజ్యతేవైమనీషిభిః॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అడ్డముగాబట్టబడితే - సామోపా
యమునందును- అదేహస్తము - పురోభాగమునందు - చలింపజే
యబడితే- దానోపాయమునందును- ముకుళహస్తము - అధిమ
ఖముగజేయబడితే- భేదోపాయమునందును-పతాకహస్తము- పా
ర్శ్వమునందు - చలింపజేయబడితే - దండోపాయమునందును
యీచాప్పవక్రమంబుగావతీంచును- ... *

శ్లో॥ తర్జనీమధ్యమేసమ్యక్కుంచితేతలమాశ్రితే।
శేషాప్రసారితాస్సోయంనామ్నాసంయమహస్తకః॥

టీ॥ తర్జనీమధ్యమాంగుళులు- ఓంచబడినవైతే- హస్తతలవ
ను- ఆశ్రయించినవైతే-సంయమహస్తమనబడును-

వినియోగః-

శ్లో॥ప్రాణాయామేమహాయోగేయజమానస్యభావనే।

టీ॥ ప్రాణాయామమునందును- మహాయోగమునందు- య
మయజమానభావనమునందును-యీసంయమహస్తము-వి
నియోగింపవలయును- ... ...

శ్లో॥ వక్రాంతికేలపద్మోయంసఏవోర్ధ్వప్రచాలితః।

ఉత్సాహప్రభుశక్త్యాయుజ్యతేనాట్యమనవగైః॥

టీ॥ అలపద్మహస్తము- ముఖముయొక్క సమీపమునందు- బట్ట
బడితే- ఉత్సాహశక్తియందును. అదేహస్తము పూర్వభాగము
నందు- చలింపజేయబడితే- ప్రభుశక్తియందునువతీంచును.

శ్లో॥ ముకుళోవిరళీభూతస్సలపద్మశ్చేత్పరః।
మంత్రశక్తౌతథాసన్యాగ్భావధేయానుభావనే॥

టీ॥ ముకుళహస్తము- విరళముగాబట్టబడితే- మంత్రశక్తియం
దును- అలపద్మహస్తము- చలింపజేయబట్టబడితే- చక్రాగా - భా
వ్యమును-అనుభవించేజనునియందువతీంచును. ... *

శ్లో॥ పతాకౌతుపురోభాగేపరస్పరముఖాశ్రితౌ।
సంధ్యర్థేయుజ్యతేసోయంప్రమాణార్థేతథైవచ॥

టీ॥ రెండుపతాకహస్తములు- పురోభాగమునందు- పరస్పర
ముఖంబులందు- ఆశ్రయింపబడినవైతే- సంధియందును. ప్రమా
ణముయందునువతీంచును- ... ... *

శ్లో॥ త్రిపతాకఃపురోభాగేచలన్నిగ్రహేభవేత్।

టీ॥ త్రిపతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- చలింపజేయబ
డినదైతే- నిగ్రహమునందువతీంచును- ... *

శ్లో॥ యానార్థేస్యాదగ్రభాగేపతాకశ్చేత్ప్రసారితః॥

టీ॥ పతాకహస్తము- పురోభాగమునందు- ప్రసరింపజేయబ
డితే-తరలిపోవుటయందువతీంచును. ... *

శ్లో॥ అశనార్థేచశిఖరఃపురోభాగేనియోజితః॥

టీ॥ శిఖరహస్తము- పురోభాగమునందు- నిలుపబడినదైతేకూ
డుటయందువతీంచును- ... *

శ్లో॥ వైస్త్రీభావేకర్తరీస్యాదగ్రభాగేప్రకంపితా॥

టీ॥ కర్తరీముఖహస్తము - పురోభాగమునందు - కంపింపజే

యబడితే-ద్వైధీకరణమునందువర్తించును.

శ్లో॥ అంజలివత్తుసిద్ధాయాముజ్యతేవసమాశ్రయే॥

టీ॥ అంజలిహస్తము-వక్షస్థలమునందు-స్థాయిగానిలపబడితే-ఆశ్రయించుటయందువర్తించును.

శ్లో॥ అధోభాగేపురోభాగేపార్శ్వతోపృష్ఠభాగకే।
డోలావచ్చలితోహస్తఃపతాకాఖ్యోనిషిధిః॥
వర్తమానేవధూతాశేభవ్యతేచాదియుజ్యతే।

టీ॥ పతాకహస్తము- క్రిందుగబట్టితే-వర్తమానకాలమునందు-పురోభాగమునందును- డోలాకారముగబట్టితే - భవిష్యకాలమునందు పృష్ఠభాగమునందు-వాచిబట్టితే భూతకాలమునందు నువర్తించును.

శ్లో॥ ప్రయోగేకర్మణిఖ్యాతఃకరోహంసోప్యధోముఖః॥

టీ॥ హంసాస్యహస్తము- అధోముఖముగబట్టితే- కర్మణిప్రయోగమునందువర్తించు.

శ్లో॥ ప్రయోగేకర్తరిఖ్యాతఃసందంశోప్యధోముఖః॥

టీ॥ సందంశహస్తము-అధోముఖముగబట్టితే-కర్తరిప్రయోగమునందువర్తించును.

శ్లో॥ భావేప్రయోగేవిఖ్యాతఃసపర్శీషోప్యధోముఖః॥

టీ॥ సపర్శీషహస్తము - అధోముఖముగబట్టితే - భావేప్రయోగమునందువర్తించును.

శ్లో॥ తత్ప్రత్యయేప్రయుజ్యేతహంసాస్యోయమధోముఖః॥

టీ॥హంసాస్యహస్తము -అధోముఖముగలుగనట్లుబట్టబడితే - తత్ప్రత్యయాంతమునందువర్తించును.

శ్లో॥ త్వప్రత్యయేధోముఖశ్చేన్మృగశీర్షకరోభవేత్॥

టీ॥ మృగశీర్షహస్తము- అధోముఖముగలుగునట్లుబట్టబడితే

త్వప్రత్యయమునందువర్తించును.

శ్లో॥వహప్రాపణధాతూనాంత్రయేచేదర్ధచంద్రకః॥

టీ॥అర్ధచంద్రహస్తము-క్రిందముఖముగలుగునట్లు బట్టబడితే-వహప్రాపణధాతువులయొక్కత్రితయమునందువర్తించును-

శ్లో॥పురుషత్రయధాతుష్టౌచిత్యేనవిభావయేత్।

టీ॥ప్రథమపురుష-మధ్యమపురుష- ఉత్తమపురుష - వీట్లయొక్కభావమందు- తత్తత్కాలోచితముగ-హస్తవినియోగముచేయవలయు.

శ్లో॥దుకృఞ్కరణధాతూనాంకరోర్ధచతురోభవేత్॥

టీ॥ అర్ధచతురహస్తము - క్రిందముఖముగలుగనట్లుబట్టబడితే - దుకృఞ్కరణధాతువులయందువర్తించును-

అథదేవతాహస్తాః

శ్లో॥ అథాతోబ్రహ్మరుద్రాదిదేవతాభినయక్రమాత్।
మూర్తిభేదేనయేహస్తాలేఖ్యాలక్షణముచ్యతే॥

టీ॥ కనుక బ్రహ్మరుద్రాదిదేవతలయొక్కయభినయక్రమమున- పల్ల- వీరులయొక్కహస్తములు- వీరిమూర్తిభేదంబులచేతనైనవివిధహస్తములలోహస్తలక్షణములు-చెప్పబడుచున్నవి.

బ్రహ్మహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ బ్రహ్మణశ్చతురోవామేహంసాస్యోదక్షిణేకరే।

టీ॥ వామహస్తమునందు- చతురహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు-హంసాస్యహస్తమును- బట్టితే-బ్రహ్మహస్తంబనబడును-యీ హస్తము- బ్రహ్మదేవునియందువిని యోగింపవలయు.

శంభుహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ శంభోర్వామేమృగశిరస్త్రిపతాకస్తుదక్షిణే॥

టీ॥ వామహస్తమునందు- మృగశీర్షహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు- త్రిపతాకహస్తమునుబట్టితే - శంభుహస్తంబనబడును- యీహస్తము- శంభుయందువినియోగింపవలయు.

విష్ణుహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ హస్తాభ్యాంత్రిపతాకాతువిష్ణుహస్తః ప్రకీర్తితః।

టీ॥ వామదక్షిణహస్తంబులచేత - త్రిపతాకహస్తంబులు చేయబడినట్లైతే- విష్ణుహస్తంబనబడును - యీహస్తము విష్ణువుయందు వినియోగింపవలయు.

సరస్వతీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ సూచీకృతేదక్షిణేర్ధచంద్రేవామకరేతథా।
సరస్వత్యాఃకరఃప్రోక్తఃభరతాగమవేదిభిః॥

టీ॥ దక్షిణహస్తమునందు- సూచీహస్తమును - వామహస్తమునందు- యర్ధచంద్రహస్తమునుబట్టితే - సరస్వతీహస్తంబనబడును-యీహస్తముసరస్వతీదేవియందువినియోగింపవలయు

పార్వతీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ఊర్ధ్వాధఃప్రసృతార్ధచంద్రాభ్యావామదక్షిణే।
అభయోపరదశ్చేతిపార్వత్యాఃకరఈరితః॥

టీ॥ వామదక్షిణహస్తంబులయందు- ఊర్ధ్వాధోముఖంబులుగా- యర్ధచంద్రహస్తములనుబట్టితే- యీహస్తంబులు- అభయవరదహస్తంబులుగావున- పార్వతీహస్తంబనబడును-యీహస్తము పార్వతీదేవియందువినియోగింపవలయు.

లక్ష్మీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ అంసోపకంఠేహస్తాభ్యాంకపిత్థాభ్యాంశ్రియఃకరః॥

టీ॥ భుజశిరస్సులయొక్కసమీపమునందు- కపిత్థహస్తంబులును బట్టితేలక్ష్మీహస్తంబనబడును - యీహస్తములక్ష్మీదేవియందువినియోగింపవలయు.

వినాయకహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఉరోగతాభ్యాంహస్తాభ్యాంకపిత్థోవిఘ్నరాట్కరః॥

టీ॥ వక్షస్థలంబునందు- కపిత్థహస్తంబులు- బట్టితే - వినాయకహస్తంబనబడును - యీహస్తమును - వినాయకునియందు వినియోగింపవలయు.

షణ్ముఖహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ వామేకరేత్రిశూలంచశిఖరందక్షిణేకరే।
ఊర్ధ్వంగతేషణ్ముఖస్యకరఇత్యుచ్యతేబుధైః॥

టీ॥ వామహస్తమునందు - త్రిశూలహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును- ఊర్ధ్వముఖంబులుగాబట్టితే- షణ్ముఖహస్తంబనబడును- ఈహస్తమునుషణ్ముఖునియందువినియోగింపవలయు.

మన్మథహస్తలక్షణం.

మూ॥ వామేకరేతుశిఖరందక్షిణేకటకాముఖం।
మన్మథస్యకరఃప్రోక్తోనాట్యశాస్త్రవిచారజైః॥

టీ॥ వామహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు - కటకాముఖహస్తమును- బట్టితే - మన్మథహస్తంబనబడును - యీహస్తమును మన్మథునియందువినియోగింపవలయు.

అథవిశ్వాలకహస్తాః

ఇంద్రహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ త్రిపతాకాస్వస్తికాచేంద్రహస్తఃప్రకీర్తితః॥

టీ॥ త్రిపతాకహస్తములును-మణికట్టుయందు- స్వస్తికాకృతిగాబట్టితే-ఇంద్రహస్తంబనబడును- యీహస్తమును ఇంద్రునియందువినియోగింపవలయు.

అగ్నిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ త్రిపతాకందక్షిణేతువామేకాంగూలహస్తకః॥
అగ్నిహస్తస్సవిజ్ఞేయోవాత్యశాస్త్రవిచారజే॥

టీ॥ దక్షిణహస్తమునందు- త్రిపతాకహస్తమును- వామహస్తమునందు- కాంగూలహస్తమును-బట్టితే- అగ్నిహస్తంబనబడును- యీహస్తమును- అగ్నిదేవునియందు- వినియోగింపవలయు-

యమహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామేపాశందక్షిణేతుసూచీముఖకరస్త్వతః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- పాశహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు - సూచీముఖహస్తమునుబట్టితే- యమహస్తంబనబడును- యీహస్తమును- యమునియందువినియోగింపవలయు.

నిరబుతిహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ ఖట్వాంవశకటంచైవనిరబుతోనైఋతేకరః॥

తా॥ ఖట్వాహస్తమునుబట్టి- వంతరము-శకటహస్తమును-బట్టితే - నిరబుతిహస్తంబనబడును- యీహస్తమును- నిరబుతియందువినియోగింపవలయు.

వరుణహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాకందక్షిణేవామేశిఖరంవారుణఃకరః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు-పతాకహస్తమును-వామహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును-బట్టితే - వరుణహస్తంబనబడును - యీహస్తమును-వరుణునియందువినియోగింపవలయు-

వాయుహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అరాళోదక్షిణేవామేహస్తేచాధఃపతాకకః॥
ధృతాచేద్వాయుదేవస్యహస్తఇత్యభిధీయతే॥

టీ॥ దక్షిణహస్తమునందు-అరాళహస్తమును - వామహస్తమునందు- అధఃపతాకహస్తమునుబట్టితే- వాయుహస్తంబనబడు- యీహస్తమును- వాయుదేవునియందునినియోగింపవలయు.

కుబేరహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామేపద్మందక్షిణేతుగదాధనపతేఃకరః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- పద్మహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు- గదాహస్తమును- బట్టితే- కుబేరహస్తంబనబడును- యీహస్తమును- కుబేరునియందునినియోగింపవలయు.

శాఖహస్తనినియోగములు పూర్వంబున్నందు దేవతాహస్తములయందు జెప్పబడియుండును.

దశావతారహస్తాః

మత్స్యావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మత్స్యహస్తందక్షయిత్వావక్షస్సంధిసమీపకః॥
త్రిపతాకాయదిధృతాయుజ్యతేమత్స్యజన్మని॥

టీ॥ మత్స్యహస్తములిరువీ- వక్షస్సంధిప్రదేశమునందు- రెండు పతాకహస్తములుబట్టి - మత్స్యావతారమును యధినయింపవలయు.

కూర్మావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥కూర్మహస్తందక్షయిత్వావక్షస్సంధిసమీపకః॥
త్రిపతాకాయదిధృతాయుజ్యతేకూర్మజన్మని॥

టీ॥ కూర్మహస్తమునుజూపి- భుజశిరస్సులయందు - రెండు పతాకహస్తములుబట్టి - కూర్మావతారమును యధినయింపవలయు.

వరాహావతారహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥దక్షయిత్వావరాహంచకటిపార్శ్వసమీపకః॥
ధృతాయదివరాహస్యహస్తఇత్యభిధీయతే॥

తా॥ వరాహహస్తమును- జూపించి- హస్తములును పార్శ్వములందునుంచి వరాహావతారమును యధినయింపవలెను.

నృసింహావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామసింహముఖంధృత్వాదక్షిణత్రిపతాకకం।
నరసింహావతారస్యహస్తస్తత్యభిధీయ్యతే॥

తా॥ వామహస్తమునందు సింహాస్యహస్తమును - దక్షిణహస్తమునందు త్రిపతాకహస్తమును బట్టి - నృసింహావతారమును అభినయించవలయు.

వామనావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాధోధృతముష్టిభ్యాంనవ్యాన్యాభ్యాంయదిస్థిత
సవామనావతారస్యహస్తస్తత్యభిధీయతే॥

తా॥ రెండుముష్టిహస్తములను- వామహస్తము జేత - ఊర్ధ్వముఖముగాను-దక్షిణహస్తము జేత-అధోముఖముగానుబట్టి వామనావతారమునుఅభినయించవలయు.

పరశురామావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామంకటితటేన్యస్యదక్షిణేర్ధపతాకకః॥
ధృతోపరశురామస్యహస్తస్తత్యభిధీయతే॥

తా॥ వామహస్తమును కటితటంబునుంచి - దక్షిణహస్తమునందు- అర్ధపతాకమునుబట్టి - పరశురామావతారమునుయభినయించవలయు.

శ్రీరామావతారహస్తలక్షణమ్,

శ్లో॥ సవ్యంతుశిఖరంకృత్వాఇతరంకటకాముఖమ్।
ఆకర్ణాంతంధనుర్గృహ్యశ్రీరామంసంప్రదర్శయేత్॥

తా॥ వామహస్తమును- శిఖరహస్తముగాబట్టి- ఇతరంబగుదక్షిణహస్తమును- కటకాముఖహస్తముగాబట్టి- కర్ణపర్యంతరమునందు ఆకర్షించి- శ్రీరామావతారమునభినయించవలయు.

గ్రంథాంతరే

శ్లో॥ కపిత్థందక్షిణేహస్తేవామేతుశిఖరకరః
అధరోత్తరభాగేతు రామచంద్రకరస్మృతః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు కపిత్థహస్తమును - వామహస్తమునందు- శిఖరహస్తమును- అధరోత్తరంబులుగాబట్టి - శ్రీరామావతారమునభినయించవలయు.

బలరామావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాకందక్షిణేహస్తేముష్టింవామకరేతథా।
బలరామావతారస్యహస్తస్తత్యభిధీయ్యతే॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు - పతాకహస్తమును - వామహస్తమునందు- ముష్టిహస్తమునుబట్టి- బలరామావతారమునభినయించవలయు.

కృష్ణావతారహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వ్యగ్రశీర్షాతుహస్తాభ్యామన్యోన్యాభిముఖీకృతౌ।
అంసోపరంకృష్ణస్యహస్తస్తత్యభిధీయ్యతే॥

తా॥ దక్షిణవామహస్తములయందు- వ్యగ్రశీర్షహస్తములను- భుజశిఖస్సులయొక్కసమీపమునందు- అన్యోన్యాభిముఖంబుగాబట్టి - కృష్ణావతారమభినయించవలయు.

కల్క్యవతారహస్తలక్షణమ్,

శ్లో॥ పతాకందక్షిణేవామేత్రిపతాకకరోధృతః।
కల్క్యవతారహస్తస్యాభినయేవిధివిధిః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు- పతాకహస్తమును - వామహస్తమునందు- త్రిపతాకహస్తమునుబట్టి- కల్క్యవతారమునభినయించవలయు.

అథనవగ్రహహస్తాః

సూర్యగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అంసోపకంఠవేష్టాభ్యాంహ్యాలపద్మకపిత్థకా।
ధృతోయత్రభవేద్దేవదివాకరకరస్మృతః॥

తా॥ భుజశిరస్సులయందు- రెండుహస్తంబులచేత - అలపద్మ హస్తమును-కపిత్థహస్తమునుధరింపబడినట్లైతే-దివాకరహస్తంబనబడును-యీదివాకరహస్తమును- సూర్యదేవుయందు యభినయించవలయు-

చంద్రగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అలపద్మంవామహస్తే దక్షిణేపతాకకమ్।
నిశాకరకరఃప్రోక్తఃభరతాగమకోవిదైః॥

తా॥వామహస్తమునందు- అలపద్మహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు- పతాకహస్తమును బట్టితే- నిశాకరహస్తంబనబడును- యీనిశాకరహస్తమును- చంద్రదేవుయందు యభినయించవలయు-

అంగారకగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామేకరేసూచీహస్తేదక్షిణేముష్టిహస్తకః।
భవేచ్ఛీఘ్రాట్యగాత్రస్తుఅంగారకకరస్మృతః॥

తా॥ వామహస్తమునందు- సూచీముఖహస్తము- దక్షిణహస్తమునందు-ముష్టిహస్తము ధరింపబడితే అంగారకహస్తంబనబడును-యీహస్తమును-యంగారకునియందు-వినియోగింపవలయు-

బుధగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥తిర్యగ్వామేముష్టిహస్తేదక్షిణేపతాకకః।
బుధగ్రహకరఃప్రోక్తఃభరతాగమకోవిదైః॥

తా॥వామహస్తమునందు- అడ్డముగామష్టిహస్తము- దక్షిణహస్తమునందు- పతాకహస్తముబట్టబడ్డదైతే బుధగ్రహహస్తంబనబడును- యీహస్తమును- బుధగ్రహమునందు- వినియోగింపవలయు.

బృహస్పతిగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥హస్తాభ్యాంశిఖరార్ధత్వాదుజ్జ్ఞసూత్రాకృతిర్యథా।
ఋషిబ్రాహ్మణహస్తోగురుగురోశ్చపరికీర్తితః॥

తా॥దక్షిణవామహస్తంబులచేత శిఖరహస్తంబులనుయజ్ఞసూత్రాకృతిగాబట్టితే-ఋషిబ్రాహ్మణహస్తంబనబడును-యీహస్తము- బృహస్పతిగ్రహమునందు-వినియోగింపవలయు- యీదేవహస్తమే బృహస్పతిగ్రహహస్తమనిచెప్పుదురు-

శుక్రగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామోర్ధ్వభాగముష్టిస్యాదధస్తాద్దక్షిణేనవ।
శుక్రగ్రహకరఃప్రోక్తఃభరతాగమకోవిదైః॥

తా॥ వామోర్ధ్వభాగమునందుముష్టిహస్తము-దక్షిణధోభాగమునందు-ముష్టిహస్తములనుబట్టితే-శుక్రగ్రహహస్తంబనబడును- యీహస్తమునుశుక్రునియందువినియోగింపవలయును-

శనైశ్చరగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥వామేకరేశిఖరంత్రిశూలందక్షిణేకరే।
శనైశ్చరకరఃప్రోక్తఃభరతాగమవేదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమందు- శిఖరహస్తమును- దక్షిణహస్తమునందు-త్రిశూలహస్తమును-బట్టితే-శనైశ్చరగ్రహహస్తంబనబడును-యీహస్తమును-శనైశ్చరగ్రహమునందువినియోగింపవలయు-

రాహుగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥సర్పశీర్షంవామకరేసూచీచేద్దక్షిణేకరే।
రాహుగ్రహకరఃప్రోక్తఃభరతాగమకోవిదైః॥

తా॥ వామహస్తమునందు సర్పశీర్షహస్తము -దక్షిణహస్తమునందు- సూచీముఖహస్తముబట్టబడితే-రాహుగ్రహహస్తంబనబ

డును. యీహస్తమును. రాహుగ్రహమునందు వినియోగింపవలయు.

కేతుగ్రహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ పతాకంత్రిపతాకంవాదక్షిణేవోర్ధ్వతామున్నయేత్।
వామహస్తేతుసంపర్కాత్కుంచితస్థానకేస్థితః॥
క్రూరావలోకనంచైవ కేతుహస్తఃప్రకీర్తితః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు పతాకహస్తమునగాని అథవా త్రిపతాకహస్తమునగాని - పూర్ధ్వాకారముగాబట్టి వామహస్తమునందు క్రూరదర్శనముగలుగనట్లు - సందంశహస్తము స్థానమునందుకుంచితమునుగా చేయబడితే కేతుగ్రహహస్తంబనబడు హ-యీహస్తమును. కేతుగ్రహమునందునినియోగింపవలయు.

గ్రంథాంతరే.

శ్లో॥ వామేకరేతుస్యాచీస్యాద్దక్షిణేధ్వజపతాకః।
కేతుగ్రహకరఃప్రోక్తోభరతాగమవేదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమునందు - సూచీముఖహస్తము దక్షిణహస్తమునందు - అథవా పతాకహస్తము - చేయబడ్డదైతే - యీహస్తము - కేతుగ్రహహస్తంబనబడును - ఈహస్తము కేతుగ్రహమునందు వినియోగింపవలయు.

రాక్షసహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ ముఖేరాభ్యాంశకటోరాక్షసాహాంకరస్సృతః॥

తా॥ ముఖమునందు రెండుహస్తములతో - శకటహస్తముబట్టితే రాక్షసహస్తంబగును. యీహస్తము రాక్షసునియందువినియోగింపవలయు.

అథనృత్తహస్తాః

శ్లో॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామినృత్తహస్తానుపాలితాన్।
ఉద్దేశంతుత్రిహస్తైస్తాన్ఉద్వృత్తస్తలవర్తకః॥

సూచీసర్పరేచితశ్చఅర్ధరేచితకల్లకౌ।
గజదంతోప్రకీర్ణాఖ్యఃపశ్చాదాచిద్ధవక్రకః॥
నితంబఃకేశబంధశ్చలతాఖ్యఃకరిహస్తకః॥
దండపక్షశ్చోర్ధ్వమండల్యూరోమండలికేతథా॥
పార్శ్వమండల్యథకపార్శ్వమండలిత్వర్ధ్వమండలీ।
కపోతోమకరశ్చైవజ్ఞానంచవరదాభయమ్॥
ముద్రాహస్తఇతిఖ్యాతోనృత్తహస్తాఃప్రకీర్తితాః॥

తా॥ అనంతరమునందు నృత్తహస్తములను యీమనరించియుండెడి, యీహస్తములయొక్క ఉద్దేశమును - క్రమంబుగా చెప్పుచున్నను. ఉద్వృత్తహస్తమనియు తలముఖహస్తమనియు సూచివిధహస్తమనియు - రేచితహస్తమనియు - అర్ధరేచితహస్తమనియు కల్లకహస్తమనియు గజదంతహస్తమనియు - ప్రకీర్ణహస్తమనియు - అవిద్ధవక్రహస్తమనియు - నితంబహస్తమనియు - కేశబంధహస్తమనియు - లతాహస్తమనియు - కరిహస్తమనియు - దండపక్షహస్తమనియు - ఊర్ధ్వమండలీహస్తమనియు - ఊరోమండలీహస్తమనియు - పార్శ్వమండలీహస్తమనియు - ఉర్ధ్వపార్శ్వమండలీహస్తమనియు - అథమండలీహస్తమనియు - కపోతహస్తమనియు - మకరహస్తమనియు - జ్ఞానహస్తమనియు - వరదాభయహస్తమనియు - ముద్రాహస్తమనియు - యీ 30 నృత్తహస్తంబులనిదెలియవలయు.

ఉద్వృత్తహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ హంసపక్షరాపక్షస్సంముఖత్వముపాశ్రితా।
పరస్పరేణవిశ్లేషాదుద్వృత్తనామకః॥

తా॥ హంసపక్షహస్తంబులు - పక్షస్థలమునందు - యభిముఖముగా - యొకటి యొకటి కేరకబట్టితే ఉద్వృత్తహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ అవృత్తిరపదేహంసదంపత్యోరర్థభావనే।
శిష్యేతిమత్తనేడోలావలనాథేచరమందిరే॥
ఉద్వృత్తహస్తకథితో నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥

తా॥ యీఉద్వృత్తహస్తమును యిమ్మారుమిమ్మారుయదుగుచెట్టు మీదనుండు హంసదంపతులసజాపుటయందును నిలువుయనెడి వచనమునందును - పూర్యాలనూపుటయందును - మందిరమును జూపుటయందును - వినియోగింపవలయు.

తలవక్త్రకహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ కరాపతాకనామానౌ సమ్ముఖాభువపరస్పరం।
పునఃపునఃప్రవిశ్యాస్తౌ తలముఖాహ్వయః॥

టీ॥ పతాకహస్తములనుఅన్యోన్యముగాబట్టి - పలింపజేయబడినైతే - తలముఖహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ లుంఠనేమత్స్యనటనే-ముండనాట్యానుమేళనే।
ఇతస్తతోవ్యుత్థితిధాతే ఖ్యాతస్తలముఖాహ్వయః॥

టీ॥ యీతలముఖహస్తమును-పొర్లాడుటయందును-మత్స్యనటనమునందు-ముండినాట్యమేళనమునందును- యిరుగడ - అక్కడ యనెడి- వచనమునందును వినియోగింపవలయు.

సూచివిద్ధహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ అన్యోన్యాభిముఖంశ్లిష్టసూచీహస్తాభిధానకౌ।
సూచివిద్ధఇతిప్రోక్తఃనృత్తహస్తవిశారదైః॥

టీ॥ సూచిముఖహస్తములును - అన్యోన్యాభిముఖముగాగూడిబట్టినే- సూచివిద్ధహస్తంబనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥ హల్లీహల్లాస్యనటనేలగ్నాభ్రమరిణీదృశే।
శాఖాద్వయస్యసంఘర్షేసూచివిద్ధోనియుజ్యతే॥

తా॥ యీసూచివిద్ధహస్తమును- కోలాటులవేషటయందును-వకటోకటిరేరుటయందును- గూడేటియందును-ద్వంద్వమువందును కొమ్మకొంమవరుసుటయందును - వినియోగింపవలయు.

రేచితహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అలపద్మకరాగ్రాంతశిఖరాపార్శ్వప్రసారితా।
తత్తత్ప్రయోగకుశలైః రేచితాఖ్యాఉదీరితః॥

తా॥ దిప్పబడుచుండు- అలపద్మహస్తములను - శిఖరాగ్రపార్శ్వంబులయందు- దాచిబట్టితే - రేచితహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ చారీయ్యనాట్యనటనేవారిక్షప్రదర్శనే!
సర్వనాట్యాంతరేఖాయాంయుజ్యతేరేచితఃకరః॥

తా॥ యీరేచితహస్తమును - చారీయ్యనాట్యముయొక్కనటనమునందును- పెంకాయనుజూపుటయందును- సమస్తనాట్యములయొక్కవిరామసమయమునందునువినియోగింపవలయు.

అర్ధరేచితహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ వేతౌతువామభాగస్థానామ్నాసావర్ధరేచితః॥

తా॥ యీహస్తంబులును - వామభాగమునందుబట్టితే- అర్ధరేచితహస్తంబనబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥ అంగహారాఖ్యనటనేవక్రవాక్యప్రయోగిత।
అర్ధరేచితహస్తాయంయుజ్యతేకరవేత్తృభిః॥

ను- చక్రవాళయుగ్మంబునందునువినియోగింపవలయు.

పల్లవహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥మణిబంధేసుసంయుక్తాపతాకాచాప్యధోముఖా।
కించిత్ప్రచలితాగ్రేపల్లవాఖ్యకరస్మృతః॥

తా॥పతాకహస్తంబులును- మణిబంధమునందు- కించిత్కొనలయందు- చలనములగునట్లు- అధోముఖంబులుగాబట్టితే- పల్లవహస్తమనబడును- వినియోగః.

శ్లో॥ఫలపుష్పైస్తుసన్రమ్రాంశాఖానాంయోజనామచ।
సన్రమ్రకృతార్థేయుక్తేపల్లవాఖ్యదహస్తకః॥

తా॥యీపల్లవహస్తమును- ఫలపుష్పంబులచేత - నమ్రములైయుండెడి- గొమ్మలనుజూపుటయందును- నమ్రులైనవారులను-జూపుటయందునువినియోగింపవలయు- ... ... *

గజదంతహస్తలక్షణమ్,

శ్లో॥కనిష్ఠేద్వేశిఖరయోఃప్రసృతేగజదంతకః॥

తా॥శిఖరహస్తంబులయందు-కనిష్ఠికాంగుళులును- చాచిబట్టితే- గజదంతహస్తమనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥జలావగాహేక్షిరదదంతాభ్యాంభూమిఘాతనే।
శంకుస్థాపనభావేచగజదంతోనియుజ్యతే॥

తా॥యీగజదంతహస్తమును- ఉదకమునందు - ప్రవేశించుటయందును - మేనుగదంతములచే భూమియందు దరిగూరాడుటయందును-శంకుస్థాపనము-జూపుటయందును-వినియోగింపవలయు

విప్రకీర్ణహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥హస్తౌత్రిపతాకాఖ్యావిశ్లిష్టాస్వస్తికాకృతీ।
కథ్యతేవిప్రకీర్ణాఖ్యోనృత్తక్రమవిచారదైః॥

తా॥ త్రిపతాకహస్తములను- స్వస్తికాకృతిగలుగునట్లు-యదుగూబట్టితే- విప్రకీర్ణహస్తంబనబడును- ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥కవచేచకరన్యాసేమంత్రావాహనభావనే।
విప్రకీర్ణకరస్సాక్షాత్కరాధిర్యుజ్యతేక్రమాత్॥

తా॥ యీవిప్రకీర్ణహస్తమును - కవచమునందును - కరన్యాసమునందును- మంత్రములయొక్క- ఆవాహనమును జేయుటయందును- వినియోగింపవలయు- ... ... *

ఆవిద్ధవక్రహస్తలక్షణమ.

శ్లో॥మణిబంధావధిభ్రాంతౌరాముకుళవామకౌ।
పునఃపునఃప్రచలితౌహస్తావావిద్ధవక్రకౌ॥

తా॥ముకుళహస్తములును - మణిబంధమే అవధిగాఁగలుగునట్లు త్రిప్పి- మాటిమాటికిని- చలింపజేయితే- ఆవిద్ధవక్రహస్తంబనబడును- వినియోగః.

శ్లో॥దేవార్చనేపాదచారినటనేనియుజ్యతేక్రమాత్।
ఆవిద్ధవక్రహస్తోయంమనీషిభిరుదాహృతః॥

తా॥ యీఆవిద్ధవక్రహస్తమును- దేవతలయొక్కపూజయందు- పాదచారినటనమునందు- వినియోగింపవలయు- -

నితంబహస్తలక్షణమ.

శ్లో॥అంసదేశాద్వినిర్యాతౌనితంబావధిభాలితౌ।
త్రిపతాకాహ్వయాహస్తౌనితంబఇతికీర్తితః॥

తా॥ త్రిపతాకహస్తములు- భుజప్రదేశమువల్లనుద్భవించి- నితంబావధిగా- చలింపజేయబడ్డవైతే- నితంబహస్త మనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥పరివర్తితాంఘ్రిరుచౌదేవావరణభావనే।

పరచ్ఛాయానిరుంధేవచనేభ్రమరేపివ॥
ఉగ్రనాట్యాదిరచనేయుజ్యతేసానితంబకః॥

తా॥ యీనితంబహస్తమును-సూర్యచంద్రులయొక్క - పరివేషమునందును- తారాసురుచియందును- దేవతులయొక్క- ఆవరణమునందును- లేరకోకబట్టియానేవదనమునందును-భ్రమరములందును-ఉగ్రనాట్యాదులును-చేసుటయందును-వినియోగింపవలయు.

కేశబంధహస్తలక్షణమ.

శ్లో॥ఎవనితంబశ్చ కేశపర్యంతధ్వాలితః।
కేశబంధఇతిప్రోక్తస్తస్యరూపణముచ్యతే।

తా॥ యీనితంబహస్తము. నితంబముమదులను- కేశపర్యంతరము- చలింపబట్టితే- కేశహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥వృక్షద్వయస్యాభినయేసుమేరోరధఃభావనే।
ఉద్వృత్తేచవచోభావేయుజ్యతేకేశబంధకః॥

తా॥ యీకేశబంధహస్తమును - రెండువృక్షములను-యభినయించుటయందును సుమేరుపర్వతముబాపుటయందును - జక్కగానిలువుయనబెప్పివచనమువందును-వినియోగింపవలయు.

లతాహస్తలక్షణం.

శ్లో॥అలపద్మకరాగ్రమతిబంధేప్రసారితా।
అనంతరంప్రచలితాలతాఖ్యాకరఉచ్యతే॥

తా॥ అలపద్మహస్తంబులను . మణికట్టుయందు - ప్రసారితంబులుగాబట్టి- నంతరమునందు - చలింపజేసితే - లతాహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥విద్యుద్భ్రమరనాట్యదివాయుచాలితశాఖకా।
పుష్పితాయాంలతాయాంవలతాహస్తోనియుజ్యతే।

తా॥ యీలతాహస్తమును - విద్యుద్భ్రమరనాట్యమునందు- వాయువుచేత- చలింపబడ్డమొగ్గలయందును- పుష్పించియుండెడి- లతయందును- వినియోగింపవలయు. *

కరిహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥వామస్తిర్యక్తాత్పార్శ్వాంసదేశేనివేశితః।
పద్మకోశోప్యధోవక్త్రః పురస్యాత్కరిహస్తకః॥

తా॥ వామహస్తమును- త్రిపతాకముగాయంసదేశమునందుబట్టి- దక్షిణహస్తముపైందు- పద్మకోశమును- యధోవక్త్రముగాబట్టి- పురఃప్రదేశమునందు- చేర్చితేకరిహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥గజఖండార్థకవిఘ్నరాజస్యాభినయేపిథః
కుంజరాభినయేచైవ యుజ్యతేకరిహస్తకః॥

తా॥ యీకరిహస్తమును- ధేనుగయొక్క తొండమను జాపుటయందును, గణేశునిజాపుటయందును- గజములబజాపుటయందును- వినియోగింపవలయు.

దండపక్షహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥వ్యావృత్తపరివృత్తాభ్యాంపదేనస్థాగ్రతః।
భ్రామితావలపక్షాభ్యాందండపక్షఇతీరితః॥

తా॥ అలపద్మహస్తములు - ఆవృత్తపరివృత్తంబులరీతిని- అంసప్రదేశంబువల్లనుంచి - ముఖముయొక్కఅగ్రభాగమునందుబట్టి- చలింపజేయబడినట్లైతే-దండపక్షహస్తంబనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥సక్షిప్తాంచలవేషస్యాంఅభివాద్యప్రదర్శనే।
దండపక్షాభిదస్యోయంయుజ్యతేశాస్త్రవేదిభిః॥

తా॥ యీదండపక్షహస్తమును- పట్టులయొక్కచలనమునం

మున్ను- పుష్పాంజలినాట్యమునుజూపుటయందును- వినియోగింప వలయు.

ఊర్ధ్వమండలీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥అరాళాఖ్యకరాచోర్ధ్వధాగచేత్ప్రసృతావతౌ।
ఊర్ధ్వమండలికాహస్తఃప్రోచ్యతేభరతాదిభిః॥

తా॥అరాళహస్తములును- ఊర్ధ్వధాగమునందు-జాచిబట్టి నట్లైతే- ఊర్ధ్వమండలీహస్తంబనబడును. ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥ఋజ్వయస్యగమనేప్రళయస్యారూపణే।
ఊర్ధ్వమండలికాహస్తోయుజ్యతేకరవేదిభిః॥

తా॥ యీఊర్ధ్వమండలీహస్తమును - రెండుచిలుపలయొక్క గమనమునందును- ప్రళయమునుజూపుటయందును- వినియోగింపవలయు.

ఉరోమండలీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥వక్షసస్సంమ్మఖనాతౌచలితౌచపునఃపునః।
ఉరోమండలికాహస్తఃప్రోచ్యతేకరవేత్తృభిః॥

తా॥అరాళహస్తములరెండును- వక్షస్సుయెదిమఖాంబులుగా బట్టి- చలింపజేయబడితే-ఉరోమండలీహస్తంబనబడును. ... *

వినియోగః

శ్లో॥క్రాంచానాంగమనేచాపిఖంజరీటగతౌక్రమే॥

తా॥ యీఉరోమండలీహస్తమును- క్రాంచపక్షులయొక్క గమనమందున్ను- కాటుకపక్షులయొక్క గమనక్రమమునందును-వినియోగింపవలియు. ... ... *

పార్శ్వమండలీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ఏతౌహిపార్శ్వాన్వితయేపర్యాయాత్సముపాగతౌ।
పార్శ్వమండలికాహస్తఃప్రోచ్యతేభరతాగమే॥

తా॥ యీరెండుఅరాళహస్తంబులును - పృథయిపార్శ్వంబు

లయందు- బట్టబడి- క్రమంబుగాచేర్చితే- పార్శ్వమండలీహస్త మనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥కపోతానాంచగమనేనాగానాంకన్యకాసుచ।
పార్శ్వమండలికాహస్తఃప్రోచ్యతేభరతాదిభిః॥

టీ॥ యీపార్శ్వమండలీహస్తమును-కపోతపక్షులయొక్క గమనమందును- నాగకన్యకలయందును- వినియోగింపవలయు.

ఉరఃపార్శ్వమండలీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥పద్మకోశాధితాహస్తావురోదేశసమాగతౌ।
వ్యావృత్తచలితాకారావురఃపార్శ్వఇతిస్మృతః॥

తా॥రెండుపద్మకోశహస్తములును- వురఃప్రదేశమునందుబట్టి వ్యావృత్తచలితంబులగునట్లుబట్టితే- ఉరఃపార్శ్వమండలీహస్తం బనబడును.

వినియోగః

శ్లో॥వాతేరపద్మయుగళేమోక్ష్యాంచవితేవతః।
ముఖనాట్యానుయోగేషియుజ్యతేపూర్వసూరిభిః॥

తా॥వురఃపార్శ్వమండలీహస్తమును- వాతరదంటుయందును- పద్మములయొక్క జంటయందును- మమకాంబైవవచనమునందును-ముఖనాట్యమునుజూపుటయందును- వినియోగింపవలయు.

అధఃమండలీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ఏకంవక్షస్థలేస్థాప్యఅన్యఃపార్శ్వేప్రసారితః।
వ్యావర్తితంచాలపద్మమధఃమండలికాభిదః॥

తా॥వక్షఅలపద్మహస్తమును- వక్షస్థలమునందుబట్టి - రెండవ అలపద్మహస్తమును- పార్శ్వమందు-విస్తృతంబుగాబట్టి - వ్యావర్తనముగా జేయితే- అధఃమండలీహస్తమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥వారికేచూపఫలేకృష్టేపర్వతధారణే।

తా॥ యీఖడ్గమండలీహస్తమును- నారికేళఫలమును జూపుటయందును-రేయ్యామాదిఫలమును-జూపుటయందును - కృష్ణనియందును-పర్వతమునుధరించుటయందును-వినియోగింపవలయు

కపోతహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥దక్షిణాఖ్యాకరుపూర్వంసపశేషకరాశ్రితః।
తస్యపృష్ఠేసంయమితపూర్వవద్వామహస్తతః॥
ప్రసృతేగ్రకపోతోయంకథితోనాట్యవేదిభిః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు- సపశేషహస్తమునుబట్టి - వామహస్తమునందు-ఆదిచూపువ-సపశేషహస్తమునుబట్టి-దక్షిణహస్తముయొక్క పృష్ఠభాగమునందు- చేర్చి - అగ్రభాగములను- విస్తరింపచేసితే కపోతహస్తమనబడును. ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥కపోతద్వంద్వధావేపిసపశేషోమేళనేవిధ।
కపోతోయంసమాఖ్యాతఃకరయోగవిశారదైః॥

తా॥ యీకపోతహస్తమునూ-కపోతపక్షులయొక్క జంటను-జూపుటయందును- నర్తకులయొక్క మేళనమునందును. వినియోగింపవలయు. ... ... *

మకరహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ అస్త్రస్నేవదలాంగుష్ఠఃకథితోమకరాభిధః॥

తా॥ యీకపోతహస్తమునందు - యింగుష్ఠంబులు - కలించెట్టుబట్టితే- మకరహస్తమనబడును.....*

వినియోగః.

శ్లో॥మకరేతుసమాఖ్యాతోవత్స్యధావేపిశేషతః॥

తా॥ యీమకరహస్తమును - మకరమునందును-మత్స్యంబులమజూపుటయందును-వినియోగింపవలయు.....*

జ్ఞానహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పతాకోపరిపిన్యస్తఃహస్తాస్యోర్ధ్వముఖఃకరః।
జ్ఞానహస్తస్తుకథితోకరభావవిచక్షణైః॥

తా॥ పతాకహస్తమును - నాభిప్రదేశంబునందు - క్రిందుతలముగలుగునట్లుబట్టి- యీహస్తముపైదక్షిణహస్తముచేత - హంసాస్యహస్తమునుబట్టి- వూర్ధ్వముఖంబుగాచేసితే- జ్ఞానహస్తమవబడును-

వినియోగః.

శ్లో॥నిమోహానాంభావనాసుతనాస్థిరసోదయే।
హృదయధ్యానధావేవజ్ఞానహస్తోనియుజ్యతే॥

తా॥ యీజ్ఞానహస్తము- మమతలనివాసిజూపుటయందు-శాంతరసమునందు-హృదయమునందుండెడిపరమాత్మధ్యానమునందు-వినియోగింపవలయు. ... ... *

వరదాభయహస్తలక్షణం.

శ్లో॥వామఃపతాకోర్ధ్వభాగదక్షిణశ్చాప్యధోముఖః।
భుజేకుక్షౌక్రమాత్కృత్వావరదాభయహస్తకః॥

తా॥ వామహస్తముచేత- పతాకహస్తమునుబట్టి - వూర్ధ్వముఖంబుగాచేసి - దక్షిణహస్తముచేత - పతాకహస్తమునుబట్టి - యధోముఖంబుగాచేసి-క్రమంబుగా- వామహస్తమును- భుజప్రదేశమునందు- దక్షిణహస్తమును- కుక్షిప్రదేశంబునందు- నిలిపితే వరదాభయహస్తంబనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ శిష్యాఃప్రదర్శనేసమ్యగ్వేంకటేశనిరూపణే।
తారాదాంపతనేచైవతస్యరూపణముచ్యతే॥

తా॥ యీవరదాభయహస్తమును-భూమిజూపుటయందును-వేంకటేశునిజూపుటయందును - నక్షత్రపతనమునుజూపుటయం

దును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

ముద్రాహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ మధ్యమాంగుష్ఠయోర్యోగశ్చేషాంగుళ్యః ప్రసారితాః॥
ముద్రాహస్తస్సమాఖ్యాతః కరన్యాసవిచక్షణైః॥

తా॥ మధ్యమాంగుష్ఠములు-సంయుక్తంబులుగాబట్టి- నిలచిన యంగుళులను-ప్రసారణముగాబట్టితే-ముద్రాహస్తమనబడును- వినియోగః.

శ్లో॥ అణురిత్యర్థకథనే రానసేతృణభావనే।
చిన్ముద్రాయాంచచంక్ష్యేముద్రాహస్తోనియుజ్యతే॥

తా॥ యీముద్రాహస్తమును- అణుయని చెప్పుటయందును-గోవు యొక్క- ముఖమునందును - తృణము యని చెప్పుటయందును- చిన్ముద్రనుజూపుటయందును- త్రోటిపుటంబులయందును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

ఇతిసృత్తహస్తాః

అథబాంధవహస్తాః

మాతృహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥ వామేతుశిఖరంకృత్వాదక్షిణేమృగశీర్షకం॥
మాతాథేవినియుజ్యేతకథితోభరతాదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమునందు-శిఖరహస్తమునుచేసి - దక్షిణహస్తమునందు- మృగశీర్షహస్తముబట్టితే- మాతృహస్తంబనబడును- యీహస్తము తల్లియందువినియోగింపవలయు. ... *

పితృహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ ఏతౌతావపరౌచేత్పితాథేవినియుజ్యతే॥

తా॥ ఆయీరెండుహస్తములనువిపరీతంబులుగాబట్టితే-పితృహస్తంబనబడును- యవగాపామహస్తమునందు- మృగశీర్షహస్తమునుబట్టిదక్షిణహస్తమునందు- శిఖరహస్తమునుబట్టి - తండ్రినిజూపవలయు- ... ... *

పితామహహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సందంశస్త్వథశిఖాగ్రచలితోవిరళోయది।
పితామహోనియుజ్యేతశివేనపరికీర్తితః॥

తా॥ సందంశహస్తమును - లలాటప్రదేశంబునందు-బట్టి- చలనంబునుజేశివిరళంబుగాబట్టితే-తాతయందువర్తించును-

పితామహీహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ అలపద్మః కంఠదేశేకృత్వాపిచలితోయది।
పితామహ్యానియుజ్యేతకథితోభరతాదిభిః॥

తా॥ అలపద్మహస్తము- కంఠదేశంబునందు- జేయబడి-చలింపజేయబడినదైతే-అవ్వయందువర్తించును. ... *

పుత్రీపుత్రహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ వామహస్తేసర్పశీర్షంమృగశీర్షంతతోపరి।
విన్యసేత్పుత్రికాయాంచమతేపితరియుజ్యతే॥

తా॥ వామహస్తమునందు- సర్పశీర్షహస్తమునుబట్టిదానిపై మృగశీర్షహస్తంబును-పుంచితే-పుత్రియందును-పుత్రుడి యందు నువర్తించును. ... ... *

జామాతృహస్తలక్షణమ్

శ్లో॥ మయూరోదక్షిణేహస్తేభ్రమరోవామహస్తకః॥
జామాతరినియుజ్యేతకథితోభరతాదిభిః॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు-మయూరహస్తము- వామహస్తమునందు-భ్రమరహస్తము జేయబడితే-అల్లుడియందువర్తించును-

పుత్రహస్తలక్షణమ్

శ్వశురాఖ్యేనియుజ్యేతవందివాపరికీర్తితః॥

తా॥పతాకహస్తముయొక్క వృద్ధభాగము యడ్డముగాబట్టి నట్లైతే - మామయందువర్తించును. ... ... *

శ్వశ్రూహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥పతాకమధరేకృత్వావామేచాప్యలపద్మకం।
శ్వశ్వాంచపరియుజ్యేతకథితోభరతాదిభిః॥

తా॥పతాకహస్తమును పుదరమందుచేర్చి వామహస్తమునం దు- అలపద్మహస్తమునుబట్టితే- అత్తయందువర్తించును. *

న్నుషాహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ పతాకేనభువంపశ్యేద్వామహస్తేధరాచంద్రకం।
న్నుషాయాంచప్రయోక్తవ్యంకోహళేప్రకీర్తితం॥

తా॥పతాకహస్తముచేత- భూమినిజూపించి- వామహస్తమం దు- యర్ధచంద్రహస్తమునుబట్టితే- కోడలుయందువర్తించును.

భగినీహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ దక్షిణేహంసపక్షంచవామేలాంగూలకంతథా॥
స్వసారంప్రతియుజ్యేతత్యాంజనేయేనచోదితం॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు- హంసపక్షహస్తమును - అర్ధప్రకారంబుగా- వామహస్తమునందు- లాంగూలహస్తమునుబట్టితే- తోడబుట్టియందు- వర్తించును. ... ... *

శ్యాలకహస్తలక్షణం.

శ్లో॥కటకాముఖహస్తేనతాంమ్రచూడశిరఃప్రదర్శితః।
శ్యాలకేనప్రయుజ్యేతత్యాచార్యేణప్రచోదితం॥

తా॥ కటకాముఖహస్తముదోడను, తాంమ్రముఖహస్తముజూపబడితే- భావయందువర్తించును. ... ... *

వనాంధాహస్తలక్షణం

శ్లో॥శుకతుండోదక్షిణేభుజేవామేహస్తేకే।
వనాంధాయాంప్రయుజ్యేతపార్శ్వత్యాపరికీర్తితం॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు- శుకతుండహస్తము- వామహస్తమునందు-ముకుళహస్తముబట్టితే-వదినమరదలయందువర్తించును

దాహిత్రవప్త్రహస్తలక్షణం.

శ్లో॥మృగశీర్షకాస్త్రిర్యగాని వామేహంసాస్యహస్తకః॥
దాహిత్రవప్త్రోర్యుజ్యేతేత్యేగస్త్రేప్రకీర్తితం॥

తా॥ దక్షిణహస్తమునందు - మృగశీర్షకాహస్తము- వామహస్తమునందు- హంసాస్యహస్తముబట్టితే - దాహిత్ర-ప్రపౌత్రలయందువర్తించును. ... ... *

భ్రాతృభగినీహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥సూచీహస్తస్తస్యంశదేశేపంచితోవిక్షితోయది।
భగిన్యాంప్రోద్రరేచైవయుజ్యతేభరతాగమే॥

తా॥భుజప్రదేశమునందు- సూచీహస్తము- పంచబడి- జాడబడివచ్చితే- భగినియందును- సోదరునియందును-వర్తించును.

అథచాతుర్వర్ణ్యహస్తాః.

బ్రాహ్మణవర్ణహస్తలక్షణమ్.

శ్లో॥కరాభ్యాంశిఖరంధృత్వాయజ్ఞసూత్రప్రదర్శనే।
దక్షిణేనకృతేర్యగ్భిర్బ్రాహ్మణానాంప్రదర్శితః॥

తా॥ రెండుకరంబులచేత- శిఖరహస్తమునుబట్టి- దక్షిణహస్తము- చేతయడ్డముగా- యజ్ఞోపవీతముయొక్క - దర్శనము- జూపింపబడివచ్చితే- బ్రాహ్మణవర్ణముయందువర్తించును-

క్షత్రియవర్ణహస్తలక్షణం.

శ్లో॥ వామశిఖరంతిర్యగ్ధృత్వాన్యేనపతాకః॥

ధృతోయదిక్షత్రియాణాంహస్తఇత్యభిధీయతే॥

తా॥ వామహస్తముచేత-శిఖరహస్తమును యడ్డముగాబట్టి-దక్షిణహస్తముచేత-పతాకహస్తముధరింపడినదై క్షత్రియవర్ణహస్తంబనబడునుయీహస్తముక్షత్రియవర్ణంబునందువర్తించును.

వైశ్యవర్ణహస్తలక్షణం.

శ్లో॥వామేకరేతుహంసాస్యోదక్షిణేకటకాముఖః।
వైశ్యహస్తోయమాఖ్యాతోభరతాగమవేదిభిః॥

తా॥ వామహస్తమునందు-హంసాస్యహస్తము- దక్షిణహస్తమునందు- కటకాముఖహస్తము- చేయబడినదై క్షవైశ్యవర్ణహస్తంబనబడును- యీహస్తము- వైశ్యవర్ణంబునందువర్తించును.

శూద్రవర్ణహస్తలక్షణం.

శ్లో॥వామేతుశిఖరంసూచీదక్షిణేశూద్రహస్తకః।

తా॥ వామహస్తమునందు-శిఖరహస్తము- దక్షిణహస్తమునందు- సూచీహస్తము- బట్టినట్టై క్షశూద్రవర్ణహస్తంబనబడును. యీహస్తము-శూద్రవర్ణమునందువర్తించును. ... *

ఇతిచాతుర్వర్ణ్యహస్తాః

అథశిరోభేదాః.

శ్లో॥ధుతంవిధుతమాధూతమవధూతంచకంపితం।
ఆకంపితోద్వాహితంచపరివాహితకాంచితే॥
నిహంచితంపరావృత్తముత్క్షిప్తాధోముఖేతథా।
లోళితంచేతివిజ్ఞేయంచతుర్దశవిధంశిరః॥
తిర్యక్క్షిప్తోన్నతంసర్వాంధానతమారాత్రికంసమం।
పార్శ్వాభిముఖమిత్యన్యచ్ఛేదంపంచదశేజగుః॥
సౌమ్యమాలోళితంచైవతిరశ్చీనంప్రకంపితం।
సౌదరంపంచధాప్రోక్తంశిరసాంలక్షణంతథా॥

టీ॥ ధుతమనియు- విధుతమనియు- ఆధూతమనియు- అవధూతమనియు- కంపితమనియు- ఆకంపితమనియు- ఉద్వాహితమనియు- పరివాహితమనియు- అంచితమనియు- నిహంచితమనియు- పరావృత్తమనియు- ఉత్క్షిప్తమనియు- అధోముఖమనియు- లోళితమనియు- ఏర్పడ- తిర్యక్క్షిప్తోన్నతమనియు- సర్వాంధానతమనియు- ఆరాత్రికమనియు- సమమనియు- పార్శ్వాభిముఖమనియు- x - సౌమ్యమనియు- ఆలోళితమనియు- తిరశ్చీనమనియు- ప్రకంపితమనియు- సౌందరమనియు- x - తిరశిరోభేదాలుజెప్పబడియుండును.

ధుతశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ వామదక్షిణభాగేతుచలితంతద్ధుతంశిరః॥

తా॥ వామదక్షిణభాగంబుళియందు- చలింపజేయబడినదియదియో- అదిధుతశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥నాస్తితవవచనేభూయః పార్శ్వదేశావలోకనే,
ఆజ్ఞాప్రదానేస్వీకారేదక్షిణేనిస్సహేవధూ॥
ప్రతిషేధేచతస్యాక్తప్రయోగో భరతాదిభిః।

తా॥ లేదుయనదివచనమునందును-మాటిరి-పార్శ్వప్రదేశంబులయొక్క జూచుటయందును- జనులయొక్క సమాధానంబేకబోవుటయందును- విస్మయమునందును- దుఃఖమునందును- యిట్టంకాకబోనిచానియందు- పొద్దుఅనెప్పవచనమునందును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

విధుతశిరోలక్షణమ్

శ్లో॥ దృఢగర్యథయద్యస్తాద్విధుతంతత్ప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ యాధుతశిరస్సు - దృఢగతిగలిగినదైతే - విధుతశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ సీతార్తేజ్వరితేపిస్యాత్సద్యఃపీతాసవేతథా॥

టీ॥ సీతము జేపీడితుడగువానిజూపుటయందును - జ్వరపీడితుడగువానిజూపుటయందును- పద్యః పానము జేసినవాని-జూపుటయందును-వినియోగింపవలయు. ... ...

అధూతశిరోలక్షణమ్

శ్లో॥ అధూతంతుసకృత్తిర్యగూర్ధ్వాసీతంశిరోమతం॥

టీ॥ వధూవరిప్రోట్టగాదిప్రపూర్వభాగమును బొందింపబడిన-శిరస్సు - అధూతశిరస్సుయనబడును- ...

వినియోగః.

శ్లో॥ గర్వేణస్వాంగపీడాయాంపార్శ్వస్థోర్ధ్వాధిరీక్షణే।
శక్తోస్మీత్యభిమానేవప్రయోగస్తేనచోదితః॥

టీ॥ గర్వముచేత-తనయొక్కదేహమునుజూచుకొనుటయందును-పార్శ్వభాగమునందుండెడివస్తువులయొక్క-పూర్వభాగమునుజూపుటయందును- నేనసమర్థుండనైయభిమానమునందు అధూతశిరస్సునువినియోగింపవలయు. ...

అవధూతశిరోలక్షణమ్

శ్లో॥ యదధస్సకృతాసీతమవధూతంతదుచ్యతే॥

టీ॥ వధూవరిప్రోట్టగాదధోభాగమునుబొందింపబడినది - యేశిరస్సో- యాశిరస్సుఅవధూతశిరస్సుయనబడును- ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ స్థిత్యర్థాందేశనాదేశేప్రశ్నేసంజ్ఞోపదేశయోః।
ఆలాపేతప్రయోక్తవ్యమిదమూహనమానినిః॥

టీ॥గూర్చుండగోరుస్థానముజూపుటయందును ప్రశ్నయందును-సంజ్ఞయందును - ఉపదేశమునందును - ఆలాపమునందు

అవధూతశిరస్సును-ప్రయోగింపవలయు- ... ... *

కంపితశిరోలక్షణం।

శ్లో॥బహుశోధృతమూర్ధ్వంచకంపనాత్కంపితంశిరః।

టీ॥ శీఘ్రంబుగా- యనేకావర్తులు- ఊర్ధ్వప్రదేశంబు- కంపింపజేయబడిన- శిరస్సుకంపితశిరస్సుయనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ జ్ఞానాభ్యుపగమేకోపే వితర్కేతర్జనేతథా।
త్వరితప్రశ్నవాక్యేచ ప్రయోక్తవ్యమిదంశిరః॥

టీ॥ జ్ఞానమునందు - అంగీకరించుటయందు- కోపమునందు- సంశయమునందు- బెదరించుటయందు- శీఘ్రమనుటయందు- ప్రశ్నవాక్యమునందు- యీకంపితశిరస్సును- ప్రయోగింపవలయు.

ఆకంపితశిరోలక్షణమ.

శ్లో॥ ఆకంపితంతదేతత్స్యాద్విదుక్తంతుశనైర్యది॥

టీ॥ యాకంపితశిరస్సును- రెండావర్తులు- సూక్ష్మంబుగా- కదలింపజేసితే- ఆకంపితశిరస్సుయనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ పురఃప్రస్థితనిదేశే ప్రశ్నేసంజ్ఞోపదేశయోః॥
ఆవాహనేస్వమనసి కథనేతత్ప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ యదురుగానుండెడివస్తువును జూపుటయందును - ప్రశ్నయందును- సంజ్ఞజేసుటయందును - ఉపదేశమునందును - దేవతాద్యావాహనమునందును- స్వాభిప్రాయమును- దెప్పుటయందును- యీయాకంపితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... *

ఉద్వాహితశిరోలక్షణమ.

శ్లో॥ సకృదూర్ధ్వంశిరోనీతముద్వాహితముదీరితం॥

టీ॥వధూవరిఊర్ధ్వభాగమునుబొందింపబడ్డశిరస్సు ఉద్వా

హితశిరస్సుయనబడును. ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ శక్తోహమితి కార్యేస్మిన్నభిమానేప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ యీకార్యమునందు- నేనుసమర్థుండనని- యభిమానమునందు- యీద్వాహితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు.

పరివాహితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ పరంమండలికాకారం భ్రామితంపరివాహితం॥

టీ॥ మిక్కిలిమండలాకారంబుగా- త్రిప్పబడినశిరస్సు- పరివాహితశిరస్సు- యనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ లజ్జాభాశ్చర్యమానే వల్లభానుకృతౌతథా।
విస్మయేవస్థితేహాసే రోషేభాపిప్రమోదనే॥
విచారేచవిచారజ్ఞాః కార్యమాహురిదంశిరః॥

టీ॥ లజ్జాతిశయమునందు- భ్రమయందు- మానమునందు- ప్రియునియొక్క- వాక్యాంగీకారమునందు- ఆశ్చర్యమునందు- చిరునవ్వయందు- సంతోషమునందు- రోషమునందు- సంతోషమును బట్టుటయందు- విచారణయందును- యీపరివాహితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

అంచితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ శిరఃస్యాదంచితంకించిత్పార్శ్వయోర్నతకంధరం॥

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములందు- నమ్రంబైన- కంఠముగలగునట్లు- వ్యవబడ్డశిరస్సు- అంచితశిరస్సుయనబడును. *

వినియోగః

శ్లో॥ ఋచ్ఛింతాహామూర్ఛాసుతత్కార్యమనుధారణే॥

టీ॥ రోగమునందు- చింతయందు- మోహమునందు- మూర్ఛయందు- తత్కార్యానుచిత- కార్యమునుధరించుటయందు- యీఅంచితశిరస్సును వినియోగింపవలయు. ... *

నిహంచితశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ విపిప్రభాహుశిఖరం మగ్నగ్రీవంనిహంచితమ్॥

టీ॥ పైకియెత్తబడ్డభుజశిరస్సులుగలదై- మగ్నంబైన- కంఠముగలశిరస్సు- నిహంచితశిరస్సుయనబడును. ... *

వినియోగః

శ్లో॥ విలాసేలలితేగర్వే బిబ్బోకేకిలకించితే।
మొట్టాయితేకుట్టమితే మానే స్తంభేచతద్భవేత్॥

టీ॥ విలాసము- లలితము- గర్వము- బిబ్బోకము- కిలకించితము- మొట్టాయితము- కుట్టమితము- మానము- స్తంభము- యనెడి- స్త్రీలయొక్క- శృంగారభావక్రియలయందు- యీనిహంచితశిరస్సును వినియోగింపవలయు- యీశృంగారభావక్రియలయొక్క లక్షణంబులు- భావప్రకరణమునందుజెప్పబడియుండును. *

పరావృత్తశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ పరాఙ్ముఖీకృతంశీర్షం పరావృత్తముదీరితం॥

టీ॥ పరాఙ్ముఖముగాజేయబడిన- శిరస్సు- పరాఙ్ముఖశిరస్సు యనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ తత్కార్యకోపలజ్జాసు కృతేవక్త్రప్రసారణే।
పరావృత్తానుసరణే పృష్ఠతఃప్రేక్షణేతథా॥
అనాదరేకచేతూన్యాం పరావృత్తశిరోభవేత్।

టీ॥ అట్లనేజేయనుటయందును- కోపము- లజ్జాస్పదంబైనవాట్లయందును- ముఖమును- దాచుటయందును- పుచ్ఛేటయందును- వెంట్రుకలనుజాపుటయందు- అంబులుపాదజాపుటయందు

ను: పరావృత్తశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... *

ఉత్క్షిప్తశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ఊర్ధ్వవక్త్రంశిరోజ్ఞేయముత్క్షిప్తంతత్ప్రయుజ్యతే॥

టీ॥ పైకియెత్తబడ్డ ముఖముగల శిరస్సు ఉత్క్షిప్తశిరస్సు యనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥దశనేతుంగవస్తూనాం చంద్రాదివ్యోమగామినాం॥

టీ॥ ఉన్నతమైనవస్తువులయొక్కజాడచూడయందు - చంద్రుడు మొదలగు అంతరిక్షమునందు సంచారము జేయునుండెడివాళ్లయొక్క జాడచూడయందు- యీఉత్క్షిప్తశిరస్సు వినియోగింపవలయు. *

అధోముఖశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ అధోముఖస్థితంచాపిశిరఃప్రాహురధోముఖం॥

టీ॥ అధోముఖంబుగాయుండెడి - శిరస్సు - అధోముఖశిరస్సు యనబడును. వినియోగః.

శ్లో॥ లజ్జాదుఃఖప్రణామేషుస్యాదన్వర్థమధోముఖం॥

టీ॥ లజ్జయందు- దుఃఖమునందు- నమస్కారమునందు - అన్వర్థనామధేయముగల యీయధోముఖ శిరస్సును - వినియోగింపవలయు. ... ... లోళితశిరస్సులక్షణం.

శ్లో॥ శిరస్లోళితంగర్వాధిక్యాచ్చిత్థిలలోచనం॥

టీ॥ గర్వాధిక్యమువలన - శిథిలంబులైన - నేత్రంబులుగలదియేశిరస్సో- యాశిరస్సు లోళితశిరస్సుయనబడును. *

వినియోగః

శ్లో॥ నిద్రాగదగ్రహావేశ మదమూర్ఛాసుతన్నతం॥

టీ॥ నిద్రయందు- రోగమునందు - గ్రహావేశమునందు- మదమునందు-మూర్ఛయందు-యీలోళితశిరస్సునువినియోగింపవలయు

తిర్యఙ్నీలోన్నతశిరస్సులక్షణమ్.

శ్లో॥ తిర్యఙ్నత్యున్నతిప్రాప్తంశిరస్తిర్యఙ్నతోన్నతమ్॥

టీ॥ అడ్డముగానమ్రోన్నతులనుబొందినశిరస్సు- తిర్యఙ్నతోన్నతశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥బిబ్బోకాదిమతాంతానాంతత్ప్రయోజ్యంప్రచక్షతే॥

టీ॥ స్త్రీలయొక్క- బిబ్బోకముమదులగు- శృంగారచేష్టలయందు- యీతిర్యఙ్నతోన్నతశిరస్సును- వినియోగింపవలయు.

సకంధానతశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥సకంధానతంతత్తద్భుజాభ్యాంతుసకంధేయన్నిపాతంశిరః॥

టీ॥ భుజశిరస్సుయందు- వుంచబడ్డదియేశిరస్సో- యాశిరస్సు సకంధానతశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥తన్నిద్రామదమూర్ఛాసుచింతాయాంచప్రయుజ్యతే॥

నిద్రయందు- మదమునందు- మూర్ఛయందు- చింతయందు - అసకంధానతశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

ఆర్తాత్రికశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ సకంధాతుకించిదాశ్లిష్టధ్రాంతమార్తాత్రికంసమం॥

టీ॥ భుజశిరస్సులను- కొంచెముగా- తగిలి- త్రిప్పబడినశిరస్సు ఆర్తాత్రికశిరస్సుయనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ విస్మయేమూర్ఛతేచ్ఛపరాభిప్రాయవేదనే॥

టీ॥ విస్మయమునందు- యితరులయొక్కయభిప్రాయముదెలుసుకొనుటయందు- యీఆర్తాత్రికశిరస్సును-వినియోగింపవలయు

సమశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ స్వాభావికంసమంశిరఃస్వభావాధివమేభవేత్॥

టీ॥ స్వాభావికంబైనశిరస్సు- సమశిరస్సుయనబడును.

వినియోగః.

టీ॥ స్వభావసిద్ధంబైనయమునందు- యీసమశిరస్సును - వినియోగింపవలయు. పార్శ్వాభిముఖశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ పార్శ్వాభిముఖమన్యార్థంపార్శ్వస్థస్యావలోకనే॥

టీ॥ యథార్థంబగు పార్శ్వమునకయభిముఖంబైన - శిరస్సు- పార్శ్వాభిముఖశిరస్సుయనబడును. వినియోగః-

పార్శ్వములయందుండెడివస్తువులును- జూపుటయందు - యీపార్శ్వాభిముఖశిరస్సును- వినియోగింపవలయు-॥ ... ... *

సౌమ్యశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ నిశ్చలంసమమాఖ్యాతంనృత్తారంభేప్రయుజ్యతే।

టీ॥ నిశ్చలంబైనసమశిరస్సు- సౌమ్యశిరస్సుయనబడును.

వినియోగః

నృత్తారంభకాలమునందు- యీసౌమ్యశిరస్సును వినియోగింపవలయు. ఆలోకితశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ అసమంతాల్లోకితంయత్తదాలోకితమీరితం।

టీ॥ అంతటద్రిప్పబడనిది యేశిరస్సో- యాశిరస్సు ఆలోకితశిరస్సుయనబడును. ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ పుష్పాంజలిక్రమేచారి నటనేలవణేతథా।
ఆలోకితస్యశిరసోవినియోగోవిధీయతే॥

టీ॥ పుష్పాంజలినిచ్చేక్రమమునందు-చారినాట్యమునందు-లవణనాట్యమునందు- యీయాలోకితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు

తిరశ్చీనశిరోలక్షణం.

శ్లో॥ పార్శ్వద్వయోర్మధ్యభాగేవలనాత్తిర్యగీరితం।

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములయొక్క పూర్వభాగములయందడ్డముగావలింపజేసుటవలన- తిరశ్చీనశిరస్సుయనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ లజ్జానిరూపణేవృత్తేముఖచాలేతథామని।
తత్తదాచిత్యకార్యేషుతిరశ్చీనముదీరితం॥

టీ॥లజ్జనునిరూపణజేసుటయందు-ముఖచాలియనెడివృత్తమునందు- ఆయాయుచితంబులైనకార్యంబులయందు- యీతిరశ్చీనశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ... ... *

ప్రకంపితశిరోలక్షణం.

శ్లో॥పునఃపునశ్చవలనాత్పురోభాగేచపార్శ్వయోః॥
ప్రకంపితశిరఃప్రోక్తంనాట్యశాస్త్రేసుసమ్మతం।

టీ॥ పురోభాగమునందు- పునః పార్శ్వములయందు - మాటికిమాటికి-నివలింపజేసుటవలన-ప్రకంపితశిరస్సుయనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ అద్భుతాఖ్యరసేగీతేప్రబంధేభ్రమరీతతః।
ప్రత్యర్థియుద్ధభావేపిప్రకంపితశిరోభవేత్॥

టీ॥ అద్భుతరసమునందును- గీతము- ప్రబంధము - మదులైనవాట్లయందును- భ్రమరీనాట్యమందును - శత్రురాజుల యొక్క యుద్ధమునందును-యీప్రకంపితశిరస్సును- వినియోగింపవలయు.

సౌందరశిరోలక్షణమ్.

శ్లో॥ఊర్ధ్వాధోముఖసన్యాసాత్పశ్చాద్భాగేవలనాత్॥
సౌందరాఖ్యశిరఃప్రోక్తంసర్వనాట్యేప్రశస్యతే॥

టీ॥ పైకియెత్తబడ్డ క్రిందవంచబడ్డ-పార్శ్వభాగమునందు-

ప్రసిద్ధ- శిరస్సు- సౌందరశిరస్సుయనబడును- ... *

వినియోగః

శ్లో॥ కారణాభినయేహస్తభ్రమణాభ్యేవనర్తనే।
సౌందరాఖ్యశిరః ప్రోక్తం యోగాభ్యాసేషుయుజ్యతే॥

టీ॥ కారణాభినయమునందు- హస్తభ్రమణనాట్యమునందు- యోగాభ్యాసమునందు - యీసౌందరాఖ్యశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ॥x॥ అథదృష్టిభేదాః-

శ్లో॥ సమమాలోకితంసాచీ ప్రలోకితసమీలితే।
ఉల్లోకితానువృత్తేచతథాచైవావలోకితం॥
ఇత్యష్టౌదృష్టిభేదాస్యుః కీర్తితాభరతాగమే।

టీ॥ సమదృష్టియనియును- ఆలోకితదృష్టియనియును- సాచీదృష్టియనియును - ప్రలోకితదృష్టియనియును - సమీలితదృష్టియనియును- ఉల్లోకితదృష్టియనియును- అనువృత్తదృష్టియనియును- అవలోకితదృష్టియనియును- యీనమదివిధంబులుగా - భరత శాస్త్రంబునందు- జెప్పబడియుండును. సమదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ వీక్షితంసురనారీభిస్సమానంసమవీక్షణమ్।

టీ॥ దేవతాస్త్రీలతోడ- సమముగనట్లు- సమముగ జూడబడెడి దాపుసమదృష్టియనబడును- వినియోగః.

శ్లో॥ నాట్యారంభేతులాయాంచఅన్యచిన్తావిశేషయే।
ఆశ్చర్యే దేవతారూపేసమదృష్టిరుదాహృతా॥

టీ॥ నాట్యారంభమందును-క్రాసుయందును-ఇతరులచిరతనిశ్చయించుటయందును- ఆశ్చర్యమునందును - దేవతులయొక్క రూపమునందును- ఈసమదృష్టిని- వినియోగింపవలయు. ... *

ఆలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఆలోకితంధివేదాతుభ్రూక్షణంస్ఫుటవీక్షణం॥

భాండభాండాంతరస్యాపియత్రసంధిర్నలభ్యతే॥
నతత్కార్యాగతివైచిత్ర్యాద్భావభేద్యభిధీయతే॥

చారినృత్తలక్షణం.

శ్లో॥ కోమలంసవిలాంసంచమధురంతాళతాడ్యయా।
కరిణ్యావిద్ధతన్నాట్యత్రిశ్రుతాప్రచురంతథా॥
పాదోరుకటిబాహూనాంయాగపద్యేనచాలనం।
ఏకసంఖ్యాంసమారభ్యచతుష్షష్టిప్రపూరణమే॥
అకార్యపురఃపశ్చాద్వాత్రింశత్షోడశాష్టభిః।
చతుర్భిశ్చతురోఃపశ్చాదంత్యధీచరణానిచ॥
కుర్యాత్తత్స్థాలయంచారీనృత్తమిదంవిదుః॥

అంగరేఖాలక్షణం

శ్లో॥ ఆస్థానదక్షిణేభాగేస్థిత్వాతత్రసభాపతిం।
వామేతరేణనేత్రేణసాదరంచావలోకయేత్॥
ఆదాతుసమపాదస్యాద్ధస్తచేష్టలతాకరః।
సమంశిరస్సమాదృష్టిరంగరేఖాభిధీయతే॥

సమనృత్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సమనృత్తంతథారంభేచతుష్షష్టికరాన్వితం।
అష్టమండలసంయుక్తమష్టదిక్ష్వపిచాష్టకం॥
ఆదితాళలయాభిజ్ఞానర్తకానంసమనర్తనం।
లలితాఖ్యకరేణాపిబహిర్భ్రమణబంధనం॥
సమనృత్తమిదంముఖ్యంభరతాచార్యసమ్మతం॥

గతిలక్షణం.

శ్లో॥ హంసలావమయూరాశ్చఅతిలఃపుటస్తథా।
గజోవాతురగశ్చైవసప్తైతేగతిరీరితా.

టీ॥ శీఘ్రముగ- భ్రమణముగలుగనట్టుస్ఫుటమగునట్టుజూచుట- ఆలోకితదృష్టియనబడును- ... ... *

వినియోగః,

శ్లో॥ కులాలచక్రభ్రమణే సర్వవస్తువదర్శనే।
ఇచ్ఛాయాంచప్రయోక్తవ్యా లోకితనిరీక్షణం॥

టీ॥ కులాలచక్రభ్రమణమునందును - సమస్తవస్తువులయొక్క జూపుటయందును- ఇచ్ఛయందును- యీయాలోకితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. ... ... *

సాచిదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ స్వస్థానేతిర్యగాకారమపాఙ్గచలనక్రమాత్।
సాచీదృష్టిరితిజ్ఞేయానాట్యశాస్త్రార్థకోవిదైః॥

టీ॥ స్వస్థానమందునిలిచి- పొడ్డుముగ- అపాంగచలనక్రమము చలన- చలించినదృష్టి- సాచీదృష్టియనబడును. ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ ఇంగితేష్మశ్రసంస్పర్శే శరలక్ష్యేంచుకేన్వృతా।
సూచనాయాంచకులటానాట్యేసాచీనిరీక్షణమ్॥

టీ॥ పరులయొక్కయభిప్రాయమును - దెలుసుటయందును - మీసమునుదువుటయందును- బాణముయొక్కలక్ష్యమునందును - వస్త్రమునందును- తలంచుటయందును- సూచనచేసుటయందును- వ్యభిచారిణి - స్త్రీయొక్కనటనయందును - యీ సాచీదృష్టినివినియోగింపవలయు. ... ... *

ప్రలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ప్రలోకితంపరిజ్ఞేయంచలనాత్పార్శ్వభాగయోః॥

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములయందును- చలింపజేయుటవలన-ప్రలోకితదృష్టియనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ ఉభయోః పార్శ్వయోర్వస్తుదర్శనేవసనసంజ్ఞికే।
చలనేబుద్ధిజాడ్యేచ ప్రలోకితనిరీక్షణమ్॥

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములయందుండెడి- వస్తువులనుజూపుటయందును- సన్నజేసుటయందును- చలించుటయందును- బుద్ధియొక్క-జడతయందును- యీప్రలోకితదృష్టిని - వినియోగింపవలయును. *

నిమీలితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ దృష్టేరర్ధవికాసేన మీలితాదృష్టిరీరితా।

టీ॥ అర్ధవికసనము జేతమూయబడినదృష్టి - నిమీలితదృష్టియనబడును. ... ... *

వినియోగః.

శ్లో॥ ఋషివేషేపరవశేజాపేధ్యానేనమస్కృతౌ।
ఉన్మాదౌసూక్ష్మదృష్ట్యాచమీలితాదృష్టిరీరితా॥

టీ॥ ఋషివేషమునందును- పరవశుడైయుండుటయందును- జపముజేయుటయందును- నమస్కరించుటయందును- మదించియుండుటయందును - సూక్ష్మదృష్టియందును- యీనిమీలితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. ... ... *

ఉల్లోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఉల్లోకితమితిజ్ఞేయమూర్ధ్వభాగోన్నతాన్తరే।

టీ॥ ఊర్ధ్వభాగమునందుప్రసరింపజేసి - క్రిందద్రిప్పబడినదృష్టి- ఉల్లోకితదృష్టియనబడును. ... ... *

వినియోగః

శ్లో॥ ధ్వజాగ్రేగోపురేదేవమంటపేపూర్వజన్మని।
ఔన్నత్యేచంద్రికాదౌచ ఉల్లోకితనిరీక్షణం॥

టీ॥ ధ్వజముయొక్క-అగ్రభాగమునందును - గోపురమునందును- దేవమంటపమునందును - పూర్వజన్మమునందును- ఔన్నత్యమునందును- చంద్రికమదులగువాటియందును - యీఉల్లోకితదృష్టిని - వినియోగింపవలయు. ... ... *

అనువృత్తదృష్టిలక్షణం.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాధోవీక్షణంవేగాదనువృత్తనిరీక్షణం॥

టీ॥ శీఘ్రముగ- ఊర్ధ్వాధోభాగమునందు- జూచుచుండెడి దృష్టియనువృత్తదృష్టియనబడును. ... *

వినియోగః-

శ్లో॥ కోపదృష్ట్యాప్రియామన్త్రేస్యనువృత్తనిరీక్షణం॥

టీ॥ కోపముజేజూచుటయందును- ప్రియురాలిచేబిలుచుటయందును- యీయనువృత్తదృష్టిని- వినియోగింపవలయు, ... *

అవలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ అధస్తాద్దర్శనంయత్తదవలోకితముచ్యతే॥

టీ॥ క్రిందుజూచుచుండెడిజూపు - యవలోకితదృష్టియనబడును. వినియోగః

శ్లో॥ ధ్యాయాలోకవిచారేచశయ్యాయాంపఠనక్రమే।
స్వాంగావలోకనేయానేప్యవలోకితముచ్యతే॥

టీ॥ నీడనుజూచుటయందును- విచారమునుజేసుటయందును - పాన్పుయందును- చదువుటయందును- తనయవయవములును-జూచుకొనుటయందును- యానమునందును. యీయవలోకితదృష్టిని- వినియోగింపవలయు. ... ... *

అథగ్రీవాభేదాః.

శ్లో॥ సుందరీవతిరశ్చీనా తథైవపరివర్తితా।
ప్రకంపితాధఃభావ్యాద్యైర్జ్ఞేయాగ్రీవాచతుర్విధా॥

టీ॥ సుందరియనియును- తిరశ్చీనయనియును- పరివర్తితయని

యును- ప్రకంపితయనియును-గ్రీవాభేదంబులు- నాల్గువిధములుగ- జెప్పబడియుండును. ... ... *

సుందరీగ్రీవాలక్షణమ్.

శ్లో॥ తిర్యక్పృథులితాగ్రీవా సుందరీతినిగద్యతే॥

టీ॥ అడ్డముగ- చలింపజేయబడినది- సుందరీగ్రీవమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ స్నేహారంభతథాయత్నేసమ్యగర్థేపిదస్పృతా।
సరసత్వేనుమోదేచ సాగ్రీవాసుందరీమతా॥

టీ॥ స్నేహారంభమునందును - యత్నముజేయుటయందును - ఉంచిదియనుటయందును- తలచుటయందును - సరసమునందును- అనుమోదమునందును-యీసుందరీగ్రీవమును-వినియోగింపవలయు

తిర్యక్చీనాగ్రీవాలక్షణమ్.

శ్లో॥ పార్శ్వద్వయోర్ధ్వభాగేతుచలనాత్సర్పయాసవత్।
సాగ్రీవాతుతిరశ్చీనేత్యుద్యతేనాట్యకోవిదైః॥

టీ॥ పార్శ్వద్వయము యొక్క ఊర్ధ్వభాగములయందు- సర్పగమనమువలన-చలింపజేయబడినకంఠము-తిరశ్చీనగ్రీవమనబడును.

వినియోగః.

శ్లో॥ ఖడ్గధ్రామేసర్పగత్యాం తిరశ్చీనానిగద్యతే।

టీ॥ కత్తినిద్రిప్పుటయందును- సర్పగమనమునందును- యీతిరశ్చీనగ్రీవమును- వినియోగింపవలయు. ... *

పరివర్తితగ్రీవాలక్షణమ్.

శ్లో॥ సవ్యాపసవ్యచలితా గ్రీవాయత్రార్ధచంద్రవత్।
సాతునాట్యకలాభిజ్ఞైస్సంప్రోక్తాపరివర్తితా॥

టీ॥అర్ధచంద్రునిబోలువ- సవ్యాపసవ్యముగ- చలింపజేయబడినదియదియో- అదియుపరివర్తితగ్రీవమనబడును. ... *

వినియోగః

శ్లో॥ శృంగారనటనేశాంతాకపోలపరిచుంబనే।
నాట్యతంత్రవిశేషజ్ఞైస్సంప్రోక్తాపరివర్తితా॥

టీ॥శృంగారనటనమునందును - ప్రియురాలుయొక్కకపోలచుంబనమునందును యీపరివర్తితగ్రీవమును- వినియోగింపవలయు.

ప్రకంపితగ్రీవాలక్షణం

శ్లో॥ పురఃపశ్చాత్పృథులనాత్కపోతీకంకకంపవత్।
ప్రకంపితేతిసాగ్రీవాప్రోక్తానాట్యవిశారదైః॥

టీ॥ అడకపోతపక్షియొక్క కంకకంపనము చొప్పున - ముందువెనకగ - చలింపజేయబడినదియదియో - అదియు - ప్రకంపితగ్రీవమనబడును. వినియోగః.

శ్లో॥ యుష్మదస్మదితిప్రోక్తా దేశీనాట్యవిశేషకే।
డోలాయాంగణితేచాపిప్రయోక్తవ్యాప్రకంపితా॥

టీ॥ నీవు- నేను - యనిచెప్పుటయందును - దేశీనాట్యమునందును- ఉయ్యాలయందును- లెఖ్ఖబెట్టుటయందును - యీప్రకంపితగ్రీవమునువినియోగింపవలయు. ... ... *

అథవక్షోభేదాః.

శ్లో॥ సమమాభుగ్ననిర్భుగ్నకంపితోద్వాహితేపరే।
ఇతిపంచవిధంవక్షఃప్రోక్తంతేశంభునిర్మితం॥

టీ॥ సమమనియు- ఆభుగ్నమనియు- నిర్భుగ్నమనియు- కంపితమనియు- ఉద్వాహితమనియు- వక్షస్సు లైదువిధంబులుగ- పరమేశ్వరునిచేనిర్మితంబై- యుండును. ... ... *

సమవక్షోలక్షణమ్.

శ్లో॥ సమ్యగధిష్ఠితంవక్షఃచతురంగాంగసంశ్రయం।
ప్రకృతిస్థంసమంప్రాహుస్స్వభావాభినయేవశే॥

టీ॥ చక్రి-గా! మనోహరంబుగ- ఉపాంగములు నాశ్రయించి యుండెడి - ప్రకృతిస్థంబై యుండెడి- వక్షస్సు- సమవక్షస్సయినబడును. యీవక్షస్సు స్వభావాభినయమునందు వర్తించును.

అభగ్నవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ నిమ్నంశిథిలమభగ్నంవక్షఃస్యాద్గర్వలజ్జయోః।
శీతహృచ్ఛల్యయోశ్శోకమూర్ఛాయాంసంభ్రమేపిచ॥

టీ॥ నిమ్నమగునట్లు- వంచబడిన - వక్షస్సు - అభగ్నవక్షస్సు యనబడును. యీఅభగ్నవక్షస్సు- గర్వమునందును - లజ్జయందును- చలియందును- హృచ్ఛల్యరోగమునందును- మూర్ఛయందును సంభ్రమణమునందునువర్తించును. ... ...

నిర్భగ్నవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ నిర్భగ్నంనిమ్నపృష్ఠంచేత్కృతంస్తబ్ధమురస్తథా।
మానేవసత్యవచనే స్తంభేవిస్మయేతథా॥
ప్రహర్షభావజేగర్వోత్సేధేచైవప్రయుజ్యతే।

టీ॥ నిమ్నపృష్ఠముగలుగునట్లు- వక్షస్సు - నిశ్చలమగునట్లు- జేయబడినచో - నిర్భగ్నవక్షస్సు యనబడును. యీనిర్భగ్నవక్షస్సు- గర్వమునందును- సత్యమగుప్రతిజ్ఞావచనమునందును- స్తంభమునందును - ఆశ్చర్యమును జూపుటయందును- సంతోషభావనమునందును- గర్వాధిక్యమునందును- వర్తించును. ... ...

కంపితవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ ప్రకంపితంకంపితంచేదూర్ధ్వాక్షేపైర్నిరంతరైః।
స్యాద్విహాస్యశ్రమశ్వాసశోకసంహర్షానురోధనే॥

టీ॥ ఆడలేకుండుండెడి- ఊర్ధ్వాక్షేపములు జేతకంపింపజేయబడినవక్షస్సు- ప్రకంపితవక్షస్సుయనబడును. యీప్రకంపితవక్షస్సు విశేషహాసమునందును - శ్రమయందును- శ్వాసశోకముల

యందును- హర్షయందును- రోదనమునందును - వర్తించును.

ఉద్వాహితవక్షోలక్షణం.

శ్లో॥ సకృత్తగళముత్క్షిప్తంకించిత్కంపనసంయుతం।
ఉద్వాహితంతదుత్తుంగాలోకనేస్యాద్విజృంభణే॥
ఊర్ధ్వశ్వాసవిజృంభాయాంమభినేయబిదీరితం॥

టీ॥ సకృత్ చలనమగునట్లుపైకియెత్తబడి- స్వల్పకంపనముదోడ- గూడుకొనుండెడివక్షస్సు- ఉద్వాహితవక్షస్సుయనబడును- ఉద్వాహితవక్షస్సు- పైనయుండెడి- వస్తువును - జూచుటయందును - విజృంభణమునందును - ఊర్ధ్వశ్వాసముయొక్క - జృంభణమునందును- వర్తించును. ... ... *

అథ పార్శ్వభేదాః.

శ్లో॥వివర్తితంచాపసృతంప్రసారితమధోన్నతం।
ఉన్నతంచేతిచప్రోక్తాఃపార్శ్వాంపంచవిధంబుధాః॥

టీ॥ వివర్తితమనియు- అపసృతమనియు - ప్రసారితమనియు- అధోన్నతమనియు- ఉన్నతమనియు-పార్శ్వంబులను- పైదువిధంబులగ- విద్వాంసులుజెప్పుదురు. ... ... *

వివర్తితపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥వివర్తనాత్త్రికస్యస్యాత్పరావృత్తౌవివర్తితం।

టీ॥ పృష్ఠవంశాధరప్రదేశముయొక్క- తిరుగుటవలన- పార్శ్వము- వివర్తితమవబడును. యిదితిరిగజూచుటయందువర్తించును.

అపసృతపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥తత్సన్నిపాతాపసృతంభవేత్పార్శ్వేస్థదర్శనే॥

టీ॥ పార్శ్వముచక్కగ- త్రిప్పుటవలన- అపసృతపార్శ్వమవపించుకొనును యీపార్శ్వము - పార్శ్వమునందుండెడి వానియొక్కజూచుటయందువర్తించును. ... ... *

ప్రసారితపార్శ్వలక్షణం

శ్లో॥ప్రసారితంచోభయతోవిస్తృతంస్యాన్మదాదిషు।

టీ॥ ఉభయపార్శ్వములయందును-విస్తృతంబైనది - ప్రసారితపార్శ్వమనబడును - ఇది - సంతోషముమదులగువాట్లయందు-వర్తించును- అధోన్నతపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥ ఏకత్రాత్యున్నతంచాధోన్నతంస్యాదుపసర్పణే॥

టీ॥ ఒకదిక్కున- అత్యంతోన్నతమగు- పార్శ్వము-అధోన్నతపార్శ్వమనబడును. ఇది చేరికకుపోవుటయందువర్తించును.

ఉన్నతపార్శ్వలక్షణం.

శ్లో॥ పార్శ్వంతద్విపరీతంతూన్నతంస్యాదుపసర్పణే॥

టీ॥ తద్విపరీతమగు- పార్శ్వము - ఉన్నతపార్శ్వమనబడును- యిది- లేచితిరిగివచ్చుటయందువర్తించును- ... ...*

అథకటిభేదాః.

శ్లో॥ కంపితోద్వాహితాచిన్నావివృత్తారేచితాతథా।
కటిఃపంచవిధేత్యుక్తాతల్లక్షణోద్యతేధునా॥

టీ॥ కంపితమనియును- ఉద్వాహితమనియును- చిన్నయనియును- వివృత్తయనియును- రేచితయనియును- కటి- యైదు విధంబులుగయుండును- కంపితకటిలక్షణమ్

శ్లో॥ద్రుతంగతాగతేపార్శ్వేదధతీకంపితాత్మతాం।
తాంకుబ్జవామనాదీనాంగమనేతునియుజ్యతే॥

టీ॥ శీఘ్రముగ- గమనాగమనములయందు- ఉభయపార్శ్వంబులయందు. చలనాత్మక భావమును- ధరిస్తునుండెడికటి - కంపితకటియనుపించుకొనును. వినియోగః

టీ॥ గూనుగలవాడు - పొట్టివాడు మదులగు వారులయందు- యీకంపితకటినివినియోగింపవలయు. ... ... *

ఉద్వాహితకటిలక్షణం.

శ్లో॥శనైరుచ్చలితాపార్శ్వద్వయేనోద్వాహితాకటిః।

టీ॥ పార్శ్వద్వయము జేత- మెల్లమెల్లగ - ఉచ్చలితంబగు- కటిఉద్వాహితకటియనుపించుకొనును- ... ...

వినియోగః.

శ్లో॥ విలాసగమనేచైవస్థూలాంగగమనేపిచ।
ఉద్వాహితకటిశ్చేయం యుజ్యతేభరతాదిభిః॥

టీ॥ విలాసగమనమనందును- స్థూలదేహముగలవానియొక్క- గమనమందును- యీఉద్వాహితకటినివినియోగింపవలయు.

చిన్నాకటిలక్షణం

శ్లో॥చిన్నాతిర్యఙ్ముఖపాత్రేమధ్యస్యచలనాతకటిః।

టీ॥ పాత్ర- తిర్యఙ్ముఖమగుచునుండగను - మధ్యముయొక్కచలనమువలన చిన్నాకటియనుపించుకొనును, వినియోగః.

శ్లో॥వ్యాయామేసంభ్రమేచైవపాత్రావృత్యప్రేక్షణాదిషు।

టీ॥ విస్తారమునందును- తిరుగుటయందును- వెనకతిరిగి - జూచుటయందును- యీచిన్నకటినివినియోగింపవలయు.

వివృత్తాకటిలక్షణం

శ్లో॥ పరాఙ్ముఖేనపాత్రేణాభిముఖంయాపివర్తితా।
వివృత్తాసాకటిఃప్రోక్తావినియోజ్యావివర్తనే॥

టీ॥ పరాఙ్ముఖమగు- పాత్రచేత- అభిముఖముగ - త్రిప్పబడిన కటియదియు- యాకటి- వివృత్తకటి- యనుపించుకొనును-అవివృత్తకటి- తిరుగుటయందువర్తించును. ... ... *

రేచితకటిలక్షణం.

శ్లో॥ సర్వతోభ్రమణాదుక్తారేచితాభ్రమణేభవేత్॥

టీ॥ అంశటతిరుగుటవలన- రేచితకటియనుపించుకొనును-యీ రేచితకటిభ్రమణమునందువర్తించును.

అథ పాదభేదాః

శ్లో॥ సమాంచితౌకుంచితశ్చసూచ్యగ్రతలసంచరా।
ఉద్ఘట్టితశ్చేతితథాషట్పాదాఃకీర్తితాబుధైః॥

టీ॥ సమమనిన్ని- అంచితమనిన్ని - కుంచితమనిన్ని- సూచీయనిన్ని - అగ్రతలసంచరమనిన్ని- ఉద్ఘట్టితమనిన్ని - పాదంబులు- ఆరుభేదంబులుగ- జెప్పబడియుండును- ... ... *

సమపాదలక్షణం

శ్లో॥స్వభావేనస్థితఃపాదస్సమయిత్యభిధీయ్యతే।
స్వభావాభినయేతస్యవినియోగోభిధీయ్యతే॥

టీ॥ భూమియందు సమముగ - నిలిపిన పాదము - సమపాదమనుపించుకొనును. యీపాదముస్వభావాభినయమునందువర్తించును-

అంచితపాదలక్షణం

శ్లో॥ అంగుళీఃకించిదాకుంచ్యపాష్ణిఃనాధూమసంస్థితః।
అంగుష్ఠమూర్ధ్వమున్నీయ్యసపాదోంచితసంజ్ఞికః॥
వినియోగోభవేత్తస్యవ్యతిభ్రమరకాదిషు॥

టీ॥మిడిమను-భూమియందునునిచి - అంగుళీలనుకొంచమగునట్లువంచి- అంగుష్ఠమును - ఊర్ధ్వముగ - యెత్తబడినది. అంచితపాదమనుపించుకొనును - యీపాదము- అతిభ్రమరకాదులయందువర్తించును. ... ... *

అంగములు

శ్లో॥ అంగాన్యత్రశిరోహస్తౌకటిఃపార్శ్వౌకటీతథా।
పాదావితిపదుక్తానిగ్రీవామప్యపరేజగుః॥

టీ॥ అంగికాభినయమునందు - శిరస్సు- హస్తంబులు - కటుంబులు- పార్శ్వంబులు- కటిప్రదేశంబులు- పాదములు- యీయారు- అభినయాంగములని జెపుదురు - మరికొందరు కంఠమున్ను - అభినయాంగమని జెప్పుదురు ... ...

ప్రత్యంగములు

శ్లో॥ ప్రత్యంగానిత్వధస్కంధా బాహూపృష్ఠంతదోదరం।
ఊరూజంఘేపదిత్యాహురపరేమణిబంధకౌ॥
జానునీకూర్పరఇతిత్రయమప్యధికంజగుః॥

టీ॥ భుజశిరస్సులు- బాహువులు. పృష్ఠంబు- పుదరంబు-తోడలు- మోకాళ్ళు యీయారున్ను- ప్రత్యంగములని జెప్పుదురు-మరియు- గొందరు- మణికట్లు- జానూలు- మోచేతులు - యివిమూడున్ను- జేర్చి యంగములును- ప్రత్యంగములని జెపుదురు.

ఉపాంగములు

శ్లో॥ దృష్టితత్పుటభ్రూతారాఃకపోలౌనాసికాహనూ।
అధరోదశనాజిహ్వాచుబుకంవదనంతథా॥
ఉపాంగానిద్వాదశైతేశిరస్యంగానివైతథా।
పాష్ణిఃగుల్ఫౌకథాంగుళ్యఃకరయోఃపదయోస్తలే॥
ఏతానిపూర్వశాస్త్రేషుపారేణోక్తానివైమయా।

టీ॥ దృష్టులు- రెప్పపాట్లు- కన్నుబొమ్మలు- కంటిగుడ్లు - చెక్కిళ్ళు- ముక్కుపడడలు- అధరము- దంతంబులు - నాలుక - చుబుకము- ముఖము- యీపదిరెండు- శిరస్సుయందునుండెడుపాంగంబులు- అచ్చేప్రకారంబుగానె- కరంబులుయందును - పాదంబులుయందును- బిడిమిలు- గుల్ఫంబులు- అంగుళలు- తలములు-యివిహస్తపాదోపాంగములనిజెప్పబడియుండును. ... ... *

శ్లో॥ అంగానాందలనాదేవప్రత్యంగోపాంగయోరపి।
చలనంప్రభవేత్తస్మాత్సర్వేషాంనాత్రలక్షణం॥

టీ॥ శిరస్సుకాదిముఖ్యాంగములయొక్క చలించుటచేత ప్రత్యంగోపాంగములయొక్క చలనముగలుగును- గావునఉపాంగప్రత్యంగములకు- లక్షణంబులుప్రత్యేకప్రత్యేకంబుగ- జెప్పబడలేవు.

నాట్యద్వాదశాంగలక్షణం

శ్లో॥ పీఠికంప్రథమంతేషాంద్వితీయ్యంకౌతమువద।
తృతీయ్యంకూటమానంచతురథాంకైయ్యడుస్తథా॥
పంచమంతురువుప్రోక్తంషష్ఠంచతుకళాసికా।
సప్తమంప్రచురంచైవఅష్టమంవసరంతథా॥
నవమంశబ్దకశ్చైవదశమంతుమరాళకం।
రుద్రంకడకటుశ్చైవచాళీయ్యంద్వాదశంతథా॥
నాట్యేషుద్వాదశాంగానిప్రయోక్తవ్యానిసూరిభిః॥

టీ॥ నాట్యద్వాదశాంగంబులయందు - మదటియంగము- పీఠకమనియు- ద్వితీయాంగము- కౌతమనియు-తృతీయ్యాంగము - కూటమానమనియు- తురీయాంగము- కైయ్యడుయనియు-పంచమాంగము- తురువుయనియు- షష్ఠాంగంబు- కళాసికాయనియు- సప్తమాంగము- ప్రచురమనియు - అష్టమాంగము - వసరమనియు - నవమాంగము- శబ్దకమనియు- దశమాంగముమరాళమనియు- ఏకాదశాంగము - కడకటుయనియు- ద్వాదశాంగము - చాళీయ్యమనియు- యీబోప్పున- నాట్యద్వాదశాంగంబులు- క్రమంబుగా - నామంబులును- బొందియుండును - నాట్యంబులయందు - యీద్వాదశాంగంబులు- నాట్యశాస్త్రంబెలిసినవారిచే దెలియవలయు.

పీఠకలక్షణం.

శ్లో॥ తథాక్షరేణసంయుక్తస్తాదిగిద్దిగిరేవద ।
ఆదౌతుసమపాదశ్చవాస్తశ్చతులతాభిదః॥
సమంశిరస్సమాదృష్టిఃపీఠకంచాభిధీయ్యతే॥

కౌతలక్షణం.

శ్లో॥ పాశాక్షరేణసంయుక్తందేవతావిషయాత్మకం।
నానాధ్వచిత్రసంయుక్తంకిత్తాంతంకౌతముచ్యతే॥

కూటమానలక్షణమ్

శ్లో॥ ధిర్కక్కతకంచాదాధీగుణాంగంతుమధ్యమే।
కూటమానమిదంప్రోక్తంపాశాక్షరవిచక్షణైః॥

కైయ్యడులక్షణం.

శ్లో॥ కైయ్యద్వాధీస్తుతకర్త్రాధికర్త్రాధిగతేధిద।
శిరోభేదసమాయుక్తదృష్టిస్థానకసంయుతః॥
వృత్తహస్తానుగామిదపాదచార్యస్తుకైయ్యడుః।

తురువులక్షణం

శ్లో॥ తత్తాధిత్తాదిపూర్వంతుదందందింద్యాధిమధ్యమే।
ఏవంపాశాక్షరంయత్రసనామ్నాతురువుర్భవేత్॥

కళాసికాలక్షణం

శ్లో॥ ఝుంఝారాదిస్వరైశ్లిష్టంధీఘాకైర్వాక్షరైర్యుతం।
ప్రాయేణదృశ్యతేయత్రకళాసికాసికళాసికా॥

ప్రచురలక్షణం

శ్లో॥ కాహఝుంతరితశబ్దశ్చకుందరితమేవద॥
ఏతచ్ఛబ్దసమాయుక్తంప్రచురంనామకీర్తితం॥

For p. 383
see p. 368

వసరలక్షణం

శ్లో॥ఝంతద్వయాక్షరాద్యాదౌ ధణక్షుద్ధణమధ్యమే।
ఇదంతువసరంనామప్రోచ్యతేపూర్వసూరిభిః॥

శబ్దలక్షణమ్

శ్లో॥ఎభిర్వర్ణైస్సమైర్హాస్యైశ్శ్లిష్టవాక్యత్రనిర్మితః।
తద్ధంగడాదిశబ్దాంతేసశబ్దఃపరికీర్తితః॥

మరాళలక్షణం

శ్లో॥ ప్రథమందుగ్గదిగ్గిస్యాదంతేధోంగుడుధాంగుడుః।
ధీంతకిటధణంమధ్యేమరాళస్తుప్రకీర్తితః॥

కడకటులక్షణమ్

శ్లో॥ ప్రాయేణశ్లిష్టవర్ణశ్చదీంధకాదిసమన్వితః।
ఆదిమధ్యావసానేషుతవర్ణోంతేదబంధకః॥

చాళీయ్యలక్షణం

శ్లో॥ రేఖానుమానగాంభీర్యంతత్రతాళలయాన్వితం।
ఉరోకటిశిరోపాంగంకోమలంయదిచాలయేత్।
అధాచ్చాళీయకశ్చాథచాళీహస్తయుతోయది॥

చారమానలక్షణమ్

శ్లో॥స్వరసంశ్లిష్టసంపూర్ణంధాంధాంవర్ణకృతోభవేత్॥
ఆదిమధ్యావసానేషు చారమానోభిధీయతే॥

నత్రలక్షణం

శ్లో॥తాధిమిద్ధిమివర్ణాంతుతద్ధిక్కిటమేవవ।
నామ్నాతునత్రమిత్యేవముచ్యతేపూర్వసూరిభిః॥

నృత్తధావలక్షణం

శ్లో॥ తాళతాళాంతరస్యాపివాద్యవాద్యాంతరస్యవ।

ద్రిప్పబడ్డ- శిరస్సు- సౌందరశిరస్సుయనబడును- ... *

వినియోగః

శ్లో॥ కారణాభినయేహస్తభ్రమణాఖ్యేవనర్తనే।
సౌందరాఖ్యశిరః ప్రోక్తం యోగాఖ్యేసమయుజ్యతే॥

టీ॥ కారణాభినయమునందు- హస్తభ్రమణనాట్యమునందు- యోగాఖ్యసమునందు- యీసౌందరాఖ్యశిరస్సును- వినియోగింపవలయు. ॥x॥

అథదృష్టిభేదాః.

శ్లో॥ సమమాలోకితంసాచీ ప్రలోకితసమీలితే।
ఉల్లోకితానువృత్తేచతథాచైవావలోకితం॥
ఇత్యష్టౌదృష్టిభేదాస్యుః కీర్తితాభరతాగమే।

టీ॥ సమదృష్టియనియును- ఆలోకితదృష్టియనియును- సాచీదృష్టియనియును- ప్రలోకితదృష్టియనియును- సమీలితదృష్టియనియును- ఉల్లోకితదృష్టియనియును- అనువృత్తదృష్టియనియును- అవలోకితదృష్టియనియును- యనిమిదివిధంబులగా- భరత శాస్త్రంబునందు- జెప్పబడియుండును. సమదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ వీక్షితంసురనారీభిస్సమానంసమవీక్షణమ్।

టీ॥ దేవతాస్త్రీలతోడ- సమముగనట్లు- సమముగ జూడబడెడి జూపుసమదృష్టియనబడును- వినియోగః

శ్లో॥ నాట్యారంభేతులాయాంచ అన్యచిన్తావినిశ్చయే।
ఆశ్చర్యే దేవతారూపేసమదృష్టిం దాహృతా॥

టీ॥ నాట్యారంభమందును- త్రాసుయందును- యితరులచింతనిశ్చయించుటయందును- ఆశ్చర్యమునందును- దేవతులయొక్క రూపమునందును- ఈసమదృష్టిని- వినియోగింపవలయు. ... *

ఆలోకితదృష్టిలక్షణమ్.

శ్లో॥ ఆలోకితంభవేద్భాతుభ్రమణంస్ఫుటవీక్షణం॥

భాండభాండాంతరస్యాపియత్రసంధిర్నలభ్యతే॥
నతత్కాగతివైచిత్ర్యాద్భావఇత్యభిధీయతే॥

చారినృత్తలక్షణం.

శ్లో॥ కోమలంసవిలాసంసంవమధురంతాళతాళ్యయా।
కరిణ్యావిద్ధతన్నాడిత్రిశ్రుతాప్రచురంతథా॥
పాదోరుకటిబాహూనాంయాగపద్యేనచాలనం।
ఏకసంఖ్యాంసమారభ్యచతుష్షష్టిప్రపూర్తయే॥
అగ్రతార్యపురఃపశ్చాద్వాత్రింశత్షోడశాష్టభిః।
చతుర్భిశ్చతయోః పశ్చాదంత్యధీచరణానిచ॥
కుర్యాత్తతస్తాళలయంచారీనృత్తమిదంవిదుః॥

అంగరేఖాలక్షణం

శ్లో॥ ఆస్థానదక్షిణేభాగేస్థిత్వాతత్రసభాపతిం।
వామేతరేణనేత్రేణసాదరంచావలోకయేత్॥
ఆదాతుసమపాదస్యాద్ధస్తచేత్తులతాకరః।
సమంశిరస్సమాదృష్టిరంగరేఖాభిధీయతే॥

సమనృత్తలక్షణమ్

శ్లో॥ సమనృత్తంతధారంభేచతుష్షష్టికరాన్వితం।
అష్టమండలసంయుక్తమష్టదిక్ష్వపిబాష్టకం॥
ఆదితాళలయాభిజ్ఞానలక్షణంసమనర్తనం।
లలితాఖ్యకరేణాపిబహిర్భ్రమణబంధనం॥
సమనృత్తమిదంముఖ్యంభరతాచార్యసమ్మతం॥

గతిలక్షణం.

శ్లో॥ హంసలావమయూరాశ్చఅతిలఃకుకుటస్తథా।
గజోవాతురగశ్చైవసప్తైతేగతిరీరితా॥

ఫెరణీలక్షణం.

శ్లో॥ ఘుర్ఘురోవిషమంధావత్రయశ్చకవివారకః।
గీతంచేతిసముద్దిష్టంపంచాంగానివిదుర్బుధాః॥

ఫెరణీఅడుగులలక్షణం.

శ్లో॥ పటవాటశ్చపటవఃశిరిపట్యోలగాదిరుః।
పాశాశిరిభిధాఖ్యశ్చతతఃఖలుహలాభిదః॥

మండలలక్షణమ్

శ్లో॥ తిర్యఙ్ముఖావచరణావేకతాళాంతరంతతః।
తాళస్సంస్పృష్టధరణోవ్యోమ్నిజానుసమాకటిః॥
సమంశిరస్సమాదృష్టిజానూపృష్ఠతళోకరా॥
వక్షస్సమంసమాసక్తంధాయత్రతన్మండలంమతం।
ఇంద్రాదిదైవతంప్రోక్తంమునిభిర్భరతాదిభిః॥
కశ్యపాదిమునీంద్రాస్తువతుస్తాళాంతరంజగుః।

భరతకల్పలతామంజరీ సంపూర్ణం.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.